

**ІНТЕГРАЦІЯ АГРАРНИХ СЕКТОРІВ УКРАЇНИ ТА ЄС
В РАМКАХ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ**

**INTEGRATION OF EU AND UKRAINE AGRICULTURAL SECTORS
UNDER THE ASSOCIATION AGREEMENT**

Документ підготовлено за підтримки Посольства Великої Британії в Україні в рамках програми Фонду стратегічних програм та Фонду двосторонніх програм Міністерства закордонних справ Великої Британії (FCO) на підтримку кампанії «Сильніші разом».

Володимир Лапа,
Генеральний
директор асоціації
«Український
клуб аграрного
бізнесу»

Шановні колеги,

Ви бачите перед собою видання, покликане збільшити знання українського бізнесу про специфіку доступу сільськогосподарських товарів до ринку ЄС. Передусім, дозвольте висловити подяку Проекту «Німецько-український аграрно-політичний діалог» і посольству Великої Британії за підтримку у підготовці зазначеного посібника.

Незважаючи на будь-які партнерські стосунки на міждержавному рівні, конкуренція в міжнародній торгівлі залишається, і потрапити на ринок ЄС вельми непросто. Це ринок із достатньо розвинутим регулюванням, відпрацьованою системою тарифного і нетарифного захисту, комплексними адміністративними процедурами. Розуміння цих аспектів є вкрай важливим при виході на європейський ринок. Як показує досвід передових вітчизняних компаній, потрапляння української продукції на європейський ринок не є чимось нездійсненим, проте знання специфіки, відповідність європейському регулюванню і наявність персоналу необхідної кваліфікації у випадку середніх і дрібних компаній часто стають перешкодою.

Але «хто проінформований — той озброєний»! Основну частину інформації про доступ до ринку ЄС представники агробізнесу можуть дізнатись із цього посібника. Ми переконані, що наші співпраця із українськими і міжнародним партнерами дозволить нам допомогти аграрним підприємствам і компаніям навіть у випадку виникнення специфічних питань, які не знайшли відображення в цьому виданні. Що ж, успішного Вам освоєння ринків!

Саймон Сміт,
Надзвичайний
і Повноважний Посол
Великої Британії
в Україні

Посольство Великої Британії в Україні мало честь підтримати проведення VI Міжнародної конференції «Ведення агробізнесу в Україні: перспективи 2015 року» за допомогою проекту «Інтеграція аграрних секторів ЄС та України», реалізованого асоціацією «Український клуб аграрного бізнесу» та Українським товариством захисту природи.

В усьому світі аграрний сектор є сполучною ланкою трьох найважливіших викликів ХХІ століття – продовольчої безпеки, адаптації до змін клімату та зведення негативних наслідків від цих змін до мінімуму, а також тривалого використання таких дефіцитних ресурсів як вода, енергія та ґрунт. Світові тенденції до росту населення, змін у харчових раціонах, вичерпання ресурсів та впливу кліматичних змін на продуктивність аграрного сектору означають, що з плином часу ризик розвитку світового продовольчого дефіциту підвищується. Ось чому саме зараз важливо зосередитися на ресурсозберігаючому сільському господарстві, що одночасно дозволяє збільшити виробництво і прибуток, пристосуватися до змін клімату і зменшити викиди газів, що викликають парниковий ефект, а також зберігає рівновагу в галузях рослинництва, тваринництва, рибальства та лісового господарства, підвищуючи ефективність використання дефіцитних ресурсів(води, ґрунту), захищаючи довкілля та забезпечуючи правильну експлуатацію екосистеми.

Завдяки розвитку науки, на сьогоднішній день існує багато технологій, що варті уваги, але їх застосування потребує значних інвестицій. Наприклад, точне землеробство дозволить забезпечити мінімальний обробіток ґрунту, оптимальну густоту посівів, а також зменшити використання добрив та засобів захисту рослин, сприяючи захисту навколишнього середовища.

Сполучене Королівство приділяє багато уваги розвитку сільського господарства і має багато пропозицій для України. Агропродовольча логістика Великої Британії охоплює ланки від сільськогосподарського виробництва і риболовлі до роздрібно́ї торгівлі і кейтерингу. Об'єм ринку складає 96 млрд фунтів, а вклад в економіку – 9 млрд фунтів. Об'єм експорту харчових продуктів та напоїв з Великої Британії у 2012 році становив 18 млрд фунтів. Варто зазначити, що Велика Британія входить до ТОП-12 найбільших світових експортерів даної продукції.

Уряд Великої Британії розробив багатообіцяючий та амбіційний план із подвоєння показників експорту до 1 трлн фунтів до 2020 року та збільшення частки Сполученого Королівства на існуючих та нових ринках аграрних технологій з 1 млрд фунтів до 2 млрд фунтів до 2020 року. Велика Британія об'єднала усі компоненти, необхідні для досягнення успіху, створивши унікальне науково-дослідне середовище. Ми володіємо науковою та дослідницькою базою світового рівня. Так, 13,8% найбільш цитованих наукових публікацій у світі припадає на університети Великої Британії (за цим показником ми поступаємося лише Сполученим Штатам).

Український аграрний сектор має величезний потенціал, який може пришвидшити процес розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції з аграрним сектором ЄС і світовою економікою. Площа українських чорноземів дорівнює території Великої Британії! Таким чином, якщо реформи пройдуть успішно, дохід людей, які живуть у сільській місцевості та зайняті в сільському господарстві (це, за статистикою, майже третина населення України) зростатиме. Ми також сподіваємося, що торгівля між Великою Британією і Україною буде розвиватися.

Метою цього видання є допомога українським сільськогосподарським виробникам в усвідомленні зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на їх діяльність, таких як розвиток ринку, державна підтримка, оптимізація виробничих процесів і технологічні аспекти. Всі ці фактори дуже важливі в контексті нещодавнього підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Я вдячний нашим партнерам з Українського клубу аграрного бізнесу та Українського товариства захисту природи за організацію цього заходу і підготовку даних матеріалів. Я сподіваюся, що вони стануть у нагоді українським агрокомпаніям.

ЗМІСТ

1. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ	10
1.1. Аналіз сучасного стану	10
1.2. Секторальні цілі та пріоритети розвитку	24
1.3. Відкладені шляхи	27
2. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ ТА ЄС	29
2.1. Внутрішня торгівля ЄС	29
2.2. Торгівля ЄС з третіми країнами	31
2.3. Баланси ринків основних агропродовольчих товарів ЄС	36
2.4. Розвиток торгівлі агропродовольчими товарами між Україною та ЄС протягом 2009-2013рр.	47
2.5. Огляд експорту основних агропродовольчих товарів з України до ЄС	49
3. АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ У ДОСТУПІ ДО АГРАРНИХ РИНКІВ УКРАЇНИ ТА ЄС	52
3.1. Огляд Європейського законодавства щодо харчової безпеки в контексті Угоди про Асоціацію. ..	55
3.2. Українське законодавство, що регулює та регламентує експортно-імпорتنу діяльність.	60
4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ТА ЕКСПОРТЕРІВ ДО ЄС ЩОДО ДОСТУПУ ДО АГРАРНИХ РИНКІВ	66
4.1. Регулювання імпорту ЄС	66
4.2. Особливості регулювання імпорту в ЄС: тарифні заходи та необхідні документи	75
5. ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ НА ІНШІ СФЕРИ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА	84
5.1. Вплив Угоди про Асоціацію на агросектор та довкілля	86
5.2. Напрямки зменшення впливу на природне довкілля	98
5.2.1. Протидія зміні клімату	99
5.2.2. Зниження емісії CO ₂ шляхом підвищення ефективності виробництва	103
5.2.3. Екобезпечне управління земельним фондом	105
5.2.4. Водний фактор у розвитку аграрного сектору в умовах глобальних змін клімату	108
5.2.5. Зниження впливу з допомогою фінансових інститутів	111
5.2.6. Поширення соціально-корпоративної відповідальності	116
5.2.7. Впровадження на підприємствах практики оцінки життєвого циклу	118
6. НАПРЯМКИ ЗМЕНШЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ	120
6.2. Міграція населення	122
6.3. Зайнятість поза фермою	126
6.4. Розвиток сільських територій	129
6.5. Перспективна модель розвитку сільських територій	134
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ, ОЦІНКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	137

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

Додаток 1 — РЕГЛАМЕНТ (ЄС) № 374/2014 ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ від 16 квітня 2014 року щодо скорочення або скасування митних тарифів на товари, що походять з України

Додаток 2 — Тарифний графік ЄС (згідно з додатком 1 Регламенту Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014)

Додаток 2-1 — Додаток II Регламенту Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014 щодо скорочення або скасування митних тарифів на товари, що походять з України

Додаток 2-2 — Додаток III Регламенту Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014 щодо скорочення або скасування митних тарифів на товари, що походять з України

Додаток 3 — Тарифний графік ЄС

Додаток 4 — Обсяги тарифних квот, які діятимуть впродовж АПТР

Додаток 5 — Митний кодекс ЄС

Додаток 6 — УКТ ЗЕД (2014 року)

Додаток 7 — Регулювання окремих ринків ЄС (перелік нормативних актів)

Додаток 8 — Зміни до законодавства України

Завантажити додатки Ви можете на сайті

асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» за посиланням:

[http://ucab.ua/ua/ukab_propoune/doslidzhennya/agrisector and EU/](http://ucab.ua/ua/ukab_propoune/doslidzhennya/agrisector_and_EU/)

*Achieving free trade is like getting
to heaven. Everyone wants
to get there, but not too soon.
Sir W. Churchill*

Підписання Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію (*Association Agreement – AA*, українською – *УА*), складовою якої є Угода про Глибоку та Всеосяжну Зону Вільної Торгівлі (*Deep and Comprehensive Free Trade Agreement – DCFTA*, українською – *ГВ ЗВТ*), для нашої країни одночасно є одним із найбільших надбань (з точки зору формування світоглядних перспектив та суспільного розвитку) і викликом (з точки зору забезпечення економічного зростання країни, пошуку внутрішніх джерел та спонукальних мотивів). До останніх ми можемо сміливо віднести необхідність всіх галузей економіки України бути готовими до підвищення рівня конкуренції за вітчизняного та європейського споживача, в якій вирішальне значення матиме не лише ціна та якість, але й ряд психологічних аспектів, таких як довіра та уподобання.

Розділ 4 Угоди про асоціацію – у котрому йдеться про встановлення ГВ ЗВТ – мав вступити у силу 1 січня 2016 року. Для підтримки українських експортерів ЄС продовжив час дії автономних торговельних преференцій до того ж самого дня¹.

Перенесення вступу в дію ГВ ЗВТ на один рік можна оцінювати по-різному, але час, який з'явився, варто використати максимально ефективно. І в процесі підготовки кожному знайдеться робота – на державу покладаються очікування щодо зближення законодавства до директив і регламентів ЄС, запровадження та контроль дотримання (адміністрування) цих норм та виховання фахівців відповідного рівня в державному секторі, виробники будуть

¹ З сайту представництва Європейського Союзу в Україні
http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.htm

вимушені взяти на себе відповідальність за дотримання вимог щодо безпечності продукції, дотримання виробничих та управлінських процедур, зрозуміти специфіку споживчих уподобань в ЄС, знайти відповідних контрагентів, і не лише вийти, але і закріпитись на європейському ринку.

Оскільки найбільшими проблемами для вітчизняних товаровиробників, як при функціонуванні на внутрішньому ринку з новими правилами, так і при виході на зовнішній ринок, є поінформованість та освіченість, в своїй роботі ми ставимо за мету надати якомога більше інформації про вимоги ЄС до сільськогосподарської та харчової продукції, а також полегшити доступ до якомога більшого числа джерел.

Розуміючи, що потенційні експортні можливості вітчизняних агропродовольчих компаній мають бути підкріплені знаннями законодавства ЄС та вміннями їх застосовувати, ми свідомо об'єднали опис нормативно – правових документів із поясненням процедур (для покращення розуміння алгоритму діяльності та власне механіки процесів), а також спробували окреслити ті перешкоди, які можуть трапитись на шляху української агропродовольчої продукції до європейського ринку.

В даній роботі наведено інформацію щодо фактичних обсягів торгівлі всередині Європейського Союзу, проаналізовано основні товаропотоки та виокремлено місце України на загальноєвропейському ринку агропродовольчої продукції. Також наведено роз'яснення щодо основних інструментів, які використовує ЄС при регулюванні спільного ринку та доступу до нього (тарифи та тарифні, нетарифні, санітарно-фітосанітарні, адміністративні, інші заходи), окремі специфічні умови та умовності, на які варто звертати увагу при експорті, а також спонукати компанії до переходу на новий рівень розуміння власної значущості для вітчизняного та глобального ринку продовольства.

Інтеграція в світові економічні об'єднання завжди тягне за собою зміни у зовнішньоторговельній політиці держави. Так, після набуття Україною членства в Світовій організації торгівлі (2008 рік) завдяки

виконанню вимог щодо лібералізації доступу до ринку, незважаючи на побоювання окремих експертів, сільськогосподарська торгівля показала значне зростання (експорт зріс до 17,9 млрд доларів США в 2013 році проти 11 млрд доларів США у 2008-му).

Як і тоді, вектор подальшої міжнародної інтеграції критикується певними експертами, проте в контексті послаблення торговельних бар'єрів основний крок був зроблений ще саме 2008 року. Тож, явно негативні сценарії розвитку подій в ході реалізації Угоди про Асоціацію є малоймовірними, натомість слід докласти максимум зусиль для реалізації поставлених цілей для повноцінної інтеграції України в європейську спільноту.

1. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ

Сьогодні неможливо уявити життя людства без використання земельного ресурсу як фактора виробництва та соціальних відносин, оскільки земельний ресурс є складовою екосистеми в якій живе людина. Родючість є унікальною властивістю землі, але її якісні характеристики можуть змінюватись, оскільки залежать від екологічних, технічних, соціальних та інших факторів.

Земельні ресурси України – це не просто територія, на якій проживає населення країни та на якій проводиться розмежування адміністративного устрою країни, але й насамперед економічні ресурси (орні землі, ліси, мінеральні родовища, водні та інші ресурси). Однією з властивостей ресурсів є їх вичерпність, тому дбайливе ставлення, раціональне та науково-обґрунтоване використання є запорукою для економічного розвитку країни. Для досягнення стабільного економічного розвитку, необхідно використовувати природні ресурси таким чином, при якому відбувається оптимальне задоволення матеріальних потреб суспільства від залучених в економічний оборот ресурсів, а також збереження їх стану для прийдешніх поколінь.

Нижче представлено аналіз основних складових сучасного стану аграрного сектору, визначені Урядом секторальні цілі та відкладені шляхи розвитку сільського господарства України.

1.1. *Аналіз сучасного стану*

Сільське господарство визначено одним з пріоритетних економічних секторів нашої держави. Географічно-територіальне розміщення України дає ряд конкурентних переваг перед країнами сусідами. Україна знаходиться в середині східної Європи і є другою країною за територіальною площею після Росії.

Земля забезпечує 98% отримання людиною продуктів харчування і багатьох видів промислової сировини, вона є основою національного багатства

України. З перших років державної незалежності влада намагалася врегулювати земельне питання, в основному, шляхом підготовки до продажу сільськогосподарських земель. Зараз, як ніколи раніше, це питання має визначальне для долі 46 млн. людей і для України, як держави, значення.

Україна має дуже високий ступінь розораності земель, що значно перевищує екологічно обґрунтовану межу. У європейських країнах орні землі охоплюють 30–32% загальної площі суходолу, а в Україні цей показник становить 56,1% (Рис. 1).

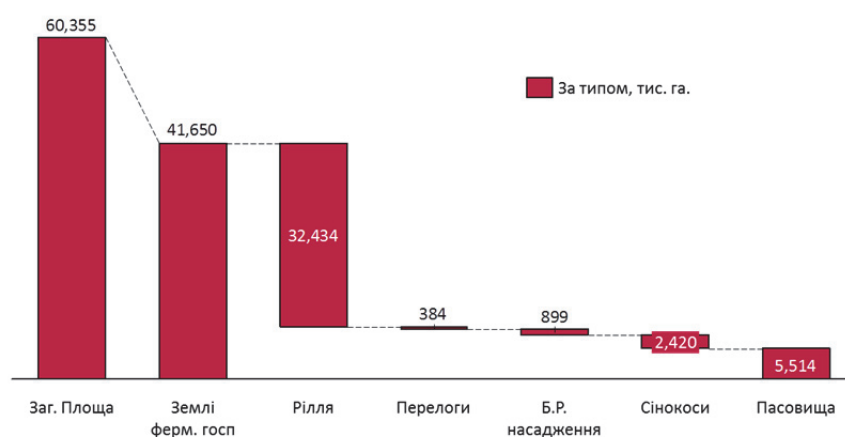

Рис. 1. Розподіл земель за типом

На рисунку представлено розподіл земель сільськогосподарського призначення в Україні за типом в тис. га. Джерело: Держкомстат України, 1998-2010 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Основними користувачами земель сільськогосподарського призначення є селяни (36,4%), сільськогосподарські підприємства (40,3%) та приватні сімейні фірми (9,4%), 48,3% (17 252 тис.га) земель сільськогосподарського призначення знаходиться під обробітком сільськогосподарських підприємств і 35% (15 604 тис.га) під обробітком домогосподарств (Рис. 2). Щодо структури угідь, то слід зауважити, що рілля становить $\frac{3}{4}$ всіх сільськогосподарських земель. На рисунку представлено розподіл сільськогосподарських земель між їх користувачами в Україні в тис.га.

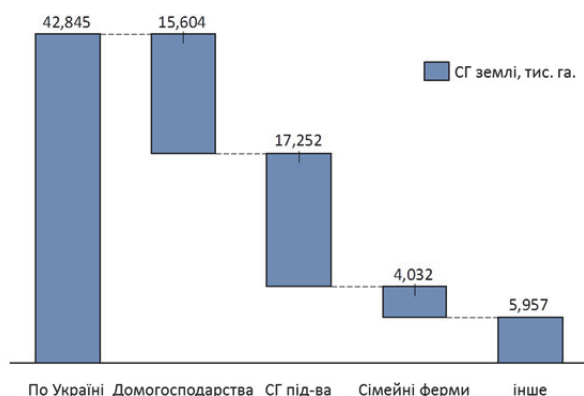

Рис. 2. Використання сільськогосподарських земель

Джерело: Держкомстат України, 1998-2010 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

(Ошибка! Источник ссылки не найден.). На рисунку представлено в динаміці зміни сільськогосподарських земель за призначенням в Україні в тис.га.

Близько 28% всього населення працездатного віку в Україні працюють в секторі сільського господарства. В середньому по Україні 76,5% сільського населення є найманими працівниками, 19,2% працюють як само-зайняті. За даними Держкомстату на 01.02.2010р. чисельність безробітних в сільській місцевості сягнула 215,9 тис.чол., що становить 5,7% безробітних².

Унаслідок скорочення площ лісів, сіножатей і пасовищ змінюється мікроклімат, рівень залягання ґрунтових вод, активізуються процеси спустелювання земель, розвивається водна і вітрова ерозія, що зумовлює

В цілому спостерігається зменшення площі сільськогосподарських угідь на 256,5 тис.га. До того, відбувається реструктуризація угідь сільськогосподарського та не сільськогосподарського призначення. Зокрема з 1996 по 2010 рік, зменшилась 2,1 тис.га. З другого боку, за даний період збільшилась площа пасовищ та сіножаті на 186,5 і 189,2 тис.га відповідно

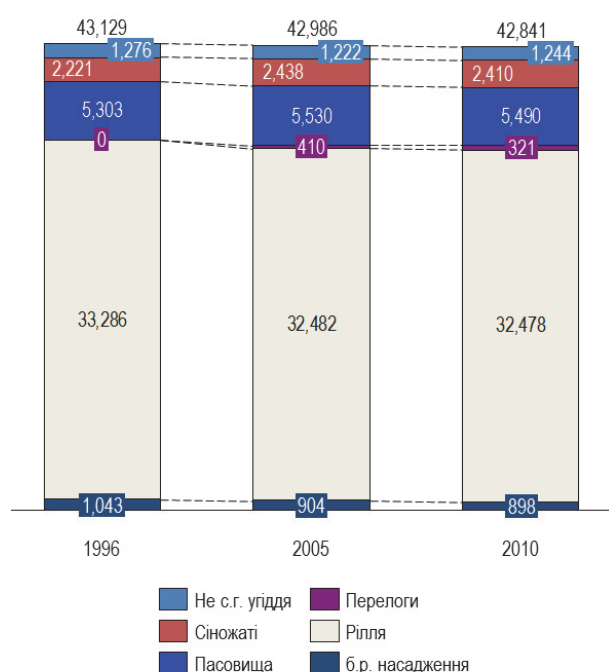

Рис. 3. С.г. площі в динаміці

Джерело: Держкомстат України, 1998-2010 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

² Держкомстат України, 1998-2010 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

зменшення родючості ґрунтів, деградацію і зниження продуктивності агроєкосистем та унеможливорює їх сталий розвиток, з яким пов'язана не тільки екологічна, а й продовольча безпека країни.

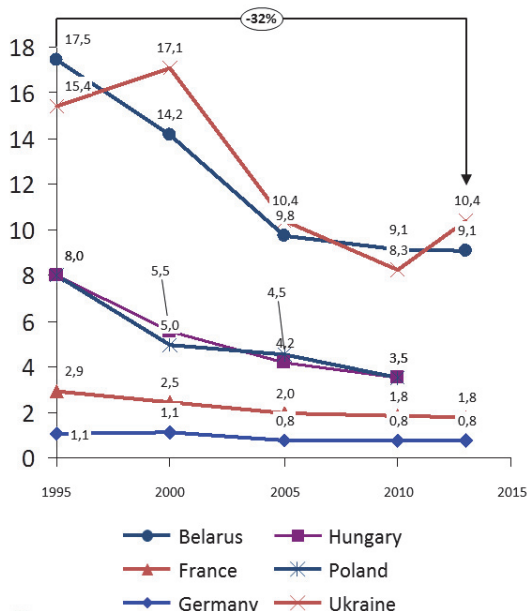

Рис. 4. Частка сільського господарства у ВВП країн

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

Україна є менш урбанізованою у порівнянні до ЄС, тим не менше частка с.г. у структурі ВВП є найвищою у Європі. Для порівняння було взято країни ЄС та Білорусь. В результаті, с.г. сектор у ВВП України у 2000 році становив 17%, у 2013 10,4%. З іншого боку, Польща є найбільш подібною у агросекторі до України. У Польщі, частка с.г. у структурі ВВП за той самий період знизилась з 8 до 3,5% (Рис. 4). На рисунку представлено часту сільського господарства у внутрішньому валовому продукті у шести європейських країнах: Україна, Білорусь, Польща, Франція, Германія та Угорщина.

Слід зазначити, що за розміром, Україна має найбільшу частку земель. Земельний фонд України є одним з найбільших у Європі – 60,4 млн. га. Структура земельного фонду має такі показники: сільськогосподарськими землями охоплено – 71,3% території країни, з них сільськогосподарських угідь 69,2%. При цьому, кількість с.г. техніки в Польщі значно перевищує показники України і складає 1,5 млн. одиниць (2005), коли в Україні кількість с.г. техніки у той самий період складала 0,3 млн. одиниць

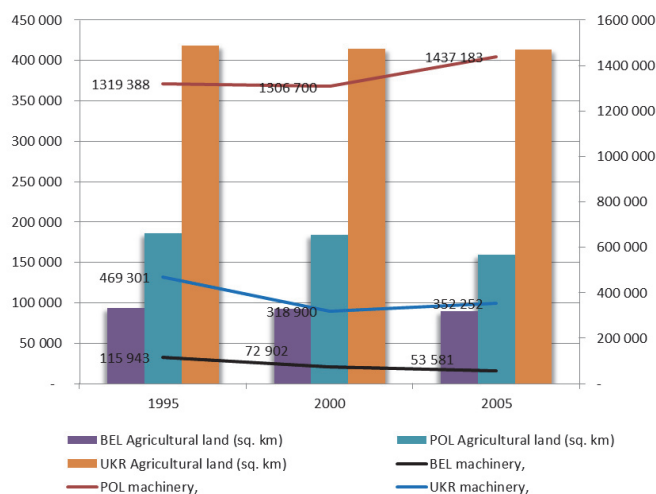

Рис. 5. Порівняння с.г. земель та с.г. техніки у країнах

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

(Рис. 5). Такий розрив по кількості с.г. техніки пов'язаний з великою кількістю малих ферм в Польщі. З другого, в Україні землі з концентровані у агрохолдингів, які максимізують використання високопродуктивних машин. На рисунку представлено в динаміці обсяги земель с.г. призначення у 3-х країнах: Україна, Білорусь та Польща (ліва шкала) та порівняння кількості с.г. техніки у цих країнах (права шкала).

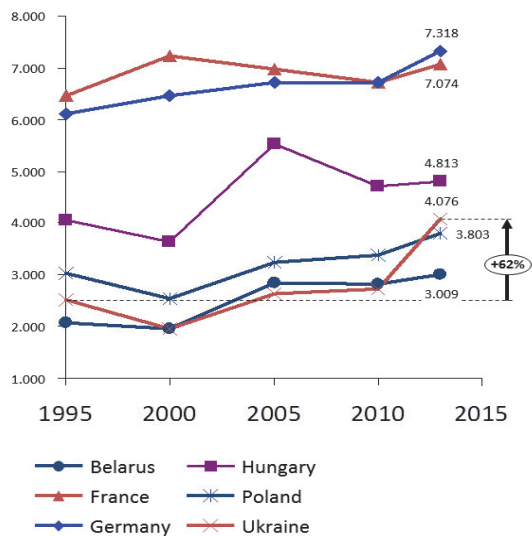

Рис. 6. Врожай зернових (кг/га)

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

Щодо врожайності, слід зауважити, що в останні роки Україна значно покращила показники врожайності зернових з 1 га. У порівнянні 2013 до 1995, зростання склало 62%. Більше того, за результатами останніх років, Україні обійшла за даним показником такі країни як Польща та Білорусія. Це пояснюється концентрацією земель у агрохолдингів в Україні та розвитком малих п-в в Білорусії та Польщі. Тим не менше, Україна ще не досягнула показників за врожайністю з 1

га таких країн як Угорщина, Франція та Німеччина, що, приймаючи до уваги якісні характеристики ґрунтів України, показує відповідний потенціал розвитку (Рис. 6). На рисунку представлено в динаміці обсяги врожаю зернових у шести європейських країнах: Україна, Білорусь, Польща, Франція, Німеччина та Угорщина.

В результаті розвитку агрохолдингів, в Україні спостерігається значна деформація структури сектора в частині рослинництва та тваринництва (Рис. 7 та Рис. 8). Це пов'язане з тим, що агрохолдинги займаються в більшій частині рослинництвом. Крім того, за останню декаду домогосподарства значно скоротили чисельність ВРХ. На рисунку представлено індекс виробництва

продукції рослинництва та тваринництва в динаміці у шести європейських країнах: Україна, Білорусь, Польща, Франція, Германія та Угорщина.

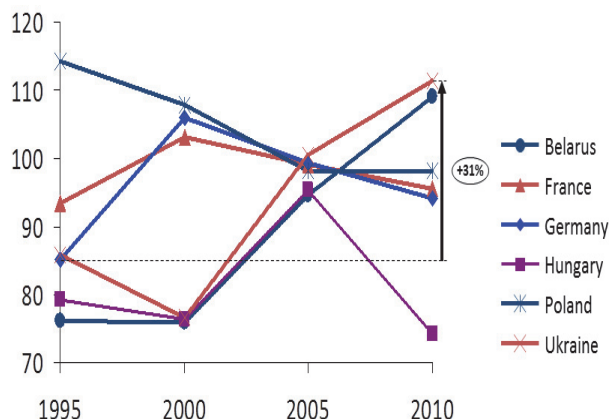

Рис. 7. Індекс в-ва прод. рослинництва (2004-2006 = 100)

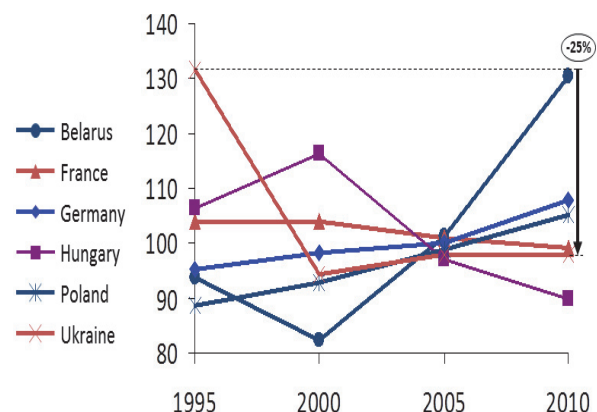

Рис. 8. Індекс в-ва прод. тваринництва (2004-2006 = 100)

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

За останні 10 років в Україні зросло використання органічних та мінеральних добрив. У порівнянні до 2005 року, кількість використаних добрив на 1 га ріллі зросла у 1,4 рази. Тим не менше, показники внесення добрив значно нижчі від країн сусідів (Рис. 9). На рисунку представлено в динаміці обсяги використання добрив (кг на га ріллі) у трьох країнах: Україна, Білорусь, Польща.

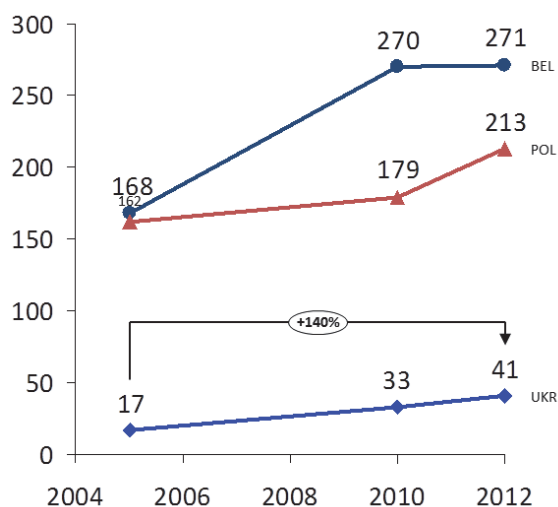

Рис. 9. Використання добрив (кг на га ріллі)

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 17 жовтня 2013 року № 806-р схвалив «Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року»³.

У загальній частині цього документу констатується, що аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, є системоутворюючою галуззю національної економіки, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

Крім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор спроможний на вагомий внесок у розв'язання світової проблеми боротьби з голодом.

Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, може сприяти розвитку національної економіки та її ефективній інтеграції у аграрний сектор ЄС та у світовий економічний простір, а отже, зростанню доходів задіяного в аграрній економіці сільського населення, кількість якого становить понад третину всього населення країни, а також забезпечити мультиплікативний ефект розвитку інших галузей національної економіки.

Ця Стратегія спрямована на формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектору економіки, що повинен задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції у світі на основі його багатокладності та пріоритетності підтримки господарств, власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою.

³ Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

Водночас в Україні склалося близьке до катастрофічного становище з використанням головної складової національного багатства – родючих земель. Їх потенціал реалізується лише на третину. При більш як достатній наявності родючих земель, продовольча безпека держави залежить від погодних умов і кон'юнктурних ринкових коливань.

В Україні сформувався надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору: до господарського використання залучено більш як 92% території. Тільки близько 5 млн. га (майже 8%) є в природному стані (болота, озера, ріки, а також гори).

Після розпаду СРСР, розірвання економічних стосунків призвели до погіршення економічного становища в країні. Після економічної кризи 90-х в Україні розпочався процес значної економічної трансформації економічних систем, які були успадковані від радянського союзу. Також, у 1991 році в Україні розпочалась земельна реформа, на меті котрої було запровадження приватної власності на землі сільськогосподарського призначення. Дана реформа не є завершеною до сьогодні. У наслідок впровадження мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення, що передані у приватну власність, ці землі ще не перетворились на об'єкт купівлі-продажу.

Внаслідок нераціонального використання земельних ресурсів в Україні склалась проблема надмірної розораності сільськогосподарських земель. Аналіз даних щодо якості угідь свідчить, що показники деградованості перевищують показники країн ЄС. Крім того, в країнах ЄС є тенденція до зниження обсягів сільськогосподарських земель, при цьому ці країни здатні забезпечити себе продовольством.

Ефективність виробництва досягається за рахунок впровадження інноваційних технологій та раціональному управлінні земельними ресурсами. Приймаючи цей факт до уваги, необхідно приймати рішення щодо виводу малопродуктивних сільськогосподарських угідь і проведення діяльності тільки на придатних для вирощування сільськогосподарської продукції землях.

Малопродуктивні землі необхідно вилучати з економічного обороту та залучати до програм відтворення родючості і збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

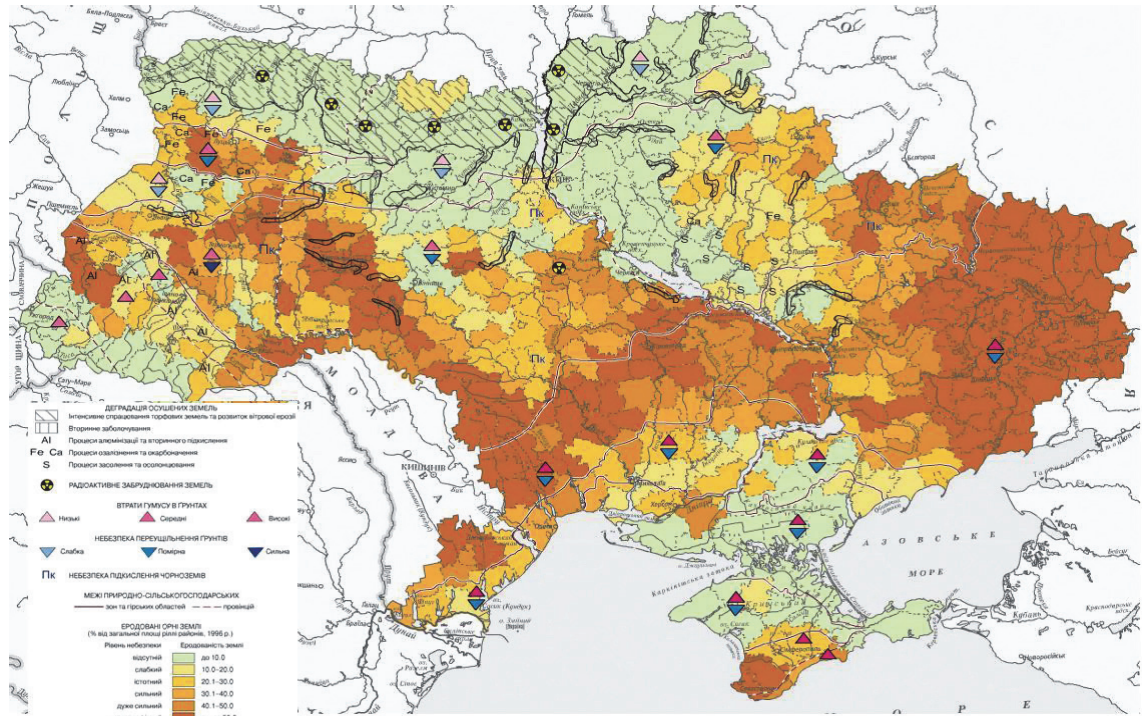

Рис. 10. Деградація земель

На рисунку представлено території України з відповідними рівнями деградації сільськогосподарських земель. Джерело: Аналітична записка. Розвиток сільського господарства та сільських територій, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.surdp.eu/Analytical-Report>

Зростають екологічні загрози. Впливу ерозії зазнає 57,5% земель країни. Щорічно втрачається близько 11 млн. т гумусу, 0,5 млн. т азоту, 0,4 млн. т фосфору та 0,7 млн. т калію, а кількість еродованих земель збільшується на 80–90 тис. га. Поширеним є підкислення, засолення та осолонцювання ґрунтів (землі з кислими ґрунтами охоплюють 25% ріллі; із засоленими ґрунтами – 2,8%, солонцюватими – 5,3% загальної площі орних земель країни). Масштабним є забруднення ґрунтів. Непокоїть активізація таких екзогенних геологічних процесів, як зсуви (поширені на 0,3% площі території країни), підтоплення земель (12%) та карстоутворення (близько 37,6% території країни) (Рис. 10).

Орні землі України (32 млн. га) територіально розташовані переважно в сприятливих природно-кліматичних умовах для вирощування основних сільськогосподарських культур. Значна кількість земельних ресурсів України

має неперевершені економіко-екологічні параметри. До них можна віднести унікальні масиви чорноземів, частка яких у складі орних земель сягає 60%. Однак вони найбільше вражаються ерозією, тому й потребують пильного контролю за станом родючості.

У цілому земельний фонд України вирізняється дуже високими біопродуктивними властивостями. На думку вчених, за умов оптимального землекористування та відповідного рівня культури землеробства країна у змозі прогодувати 300–320 млн. чоловік.

Високоякісні ґрунти та сприятливі природно-кліматичні умови є значною перевагою для України у порівнянні до країн сусідів, крім того, зручне географічне становище та розвинена логістика дозволяє транспортувати виготовлену продукцію як по суші так і по воді. Іншою перевагою у порівнянні до країн сусідів є низька вартість активів та робочої сили.

З іншого боку, одним з основних бар'єрів для інвесторів є слабе правове забезпечення їх інтересів з боку держави та нестабільна політична ситуація. Немає чіткої стратегії розвитку агросектору та відповідної державної підтримки. Значним стримуючим фактором є мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення, а також мала кількість висококваліфікованих спеціалістів, які володіють новітніми технологіями виробництва та мають досвід у їх впровадженні.

Підчас перехідного періоду у 1990-х, землі були передані селянам шляхом розподілу земель радянських колективних господарств серед сільського населення, яке знаходилося у трудових відносинах з колективним господарством та було частиною місцевої громади. Таким чином, землі були поділені на паї. В результаті такого поділу, землі колективних господарств стали подібними на шахові дошки, де кожна клітинка є у власності окремого домогосподарства.

Використання паю одним домогосподарством не мало можливості досягнути достатньої економічної ефективності у зв'язку з відносно малими

з точки зору виробництва земельними наділами. В результаті, Верховна Рада України прийняла закон⁴, який дозволяв довготермінову оренду земель. З метою запобігання концентрації земель у одних руках, на торгівлю землею був накладений мораторій на продаж сільськогосподарських земель до 2004, далі до 2006, до 2007, до 2009, до 2012, далі мораторій було продовжено до 2016 року⁵.

Теоретично ринок оренди сільськогосподарських земель може сприяти ефективному розподілу земель та підвищенню продуктивності шляхом розподілу маржинальної продукції між домогосподарствами, які володіють сільськогосподарськими землями та робочою силою та сприяти трансферу земель до більш продуктивних домогосподарств.

Дозвіл довгострокової оренди мав сприяти концентрації земель у ефективних домогосподарств та залученню інвестицій у галузь. У зв'язку з відсутністю ринку сільськогосподарських земель не було сформовано орендної плати, яка б відображала реальну вартість земельного ресурсу. Для цього, держава розробила норматив щодо грошової оцінки земель та формування вартості орендної плати⁶. Нажаль, дана оцінка також не відображала реальної вартості оренди та не сприяла розвитку сільськогосподарського виробництва.

В результаті, сьогодні оренда земель є коротко терміною. Дана ситуація не спонукає інші домогосподарства до входження до ринку оренди та не сприяє залученню довготермінових інвестицій у сільське господарство. Багато емпіричних досліджень доводять, що аграрний ринок України має багато інституційних бар'єрів та значний потенціал для розвитку.

До основних проблем розвитку аграрного сектору Міністерство аграрної політики та продовольства України у стратегії розвитку аграрного сектору України до 2020 року відносить:

⁴ «Про оренду землі» Закон України від 06.10.1998 // Відомості Верховної Ради України. -1998. - №161.-XIV.

⁵ Про внесення змін до Земельного кодексу України, Верховна Рада України; Закон від 20.11.2012 № 5494-VI Джерело: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5494-17>

⁶ Про Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів НАКАЗ N 18/15/21/11 від 27.01.2006. Джерело: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0388-06>

1. нерівномірність розвитку різних форм господарювання з одночасним послабленням позицій середніх сільськогосподарських товаровиробників внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням сільськогосподарських товаровиробників формально однакових, але не рівних умов господарювання;

2. відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників у межах сільських громад, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;

3. нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках внаслідок не завершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів;

4. низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;

5. наявність ризиків збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, збільшення вартості не відновлюваних природних ресурсів у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції;

6. відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог;

7. обмежена ємність внутрішнього ринку споживання сільськогосподарської продукції, що обумовлена низькою платоспроможністю населення;

8. незавершеність земельної реформи.

При цьому держава залишає поза увагою такі системні проблеми як:

1. зайнятість сільського населення поза межами аграрного сектору;
2. низька ефективність сільськогосподарських підприємств;
3. деформації цінових пропорцій;
4. нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення;

5. критична зношеність основних виробничих фондів;
6. відсутність реформування у соціальній сфері села⁷.

Без відповіді на ці проблеми і виклики схвалена Урядом Стратегія розвитку АПК не може вважатися повноцінною і комплексною. Приймаючи до уваги підписання Угоди про асоціацію України та ЄС, є потреба перегляду стратегії та адаптації її до загального політичного вектору розвитку країни.

Зайнятість сільського населення поза межами аграрного сектору — Малі господарства, що забезпечують левову частку працевлаштування селян на сьогодні забезпечують 49% загального виробництва як у рослинництві, так і у тваринництві. Але, внаслідок укрупнення середніх та стабільний розвиток агрохолдингів, доля малих господарств стабільно зменшується на аграрному ринку. В результаті чого, виникає загроза росту безробіття та погіршення фінансового стану у сільській місцевості.

Низька ефективність сільськогосподарських підприємств — Брак кваліфікованої сили в сільській місцевості та відсутність доступу до дешевих довготермінових позичкових коштів, нагальна потреба в реформах податкової системи та відсутність прозорості підтримки з боку держави ведуть до проблем у частині розвитку бізнесу. Більше того, є значна потреба у розвитку сфер послуг та інших секторів економіки у сільській місцевості з метою підвищення зайнятості населення.

Деформації цінових пропорцій — значний вплив державного сектору на ринок сільськогосподарської продукції в Україні не сприяє розвитку конкуренції в країні, більше того сприяє надаванню переваг певним фінансово-промисловим групам в рамках інтервенційного фонду.

Нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення — потреба у дерегуляції процесів управління земельним ресурсом з боку держави, а також запровадження кадастру агроєкологічної якості земель сільськогосподарського призначення. Кадастр та моніторинг якості повинен

⁷ «Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки): шляхом європейської інтеграції». — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с. (Розділ 7 «Розвиток аграрного сектору». — С.181-192).

виконуватись або незалежною державною установою або всеукраїнською асоціацією. В той самий час кадастр сільськогосподарських земель повинен бути відкритим та доступним для кожного у мережі Інтернет, до того кадастр повинен містити актуальну інформацію щодо розмежування земельних ділянок.

Критична зношеність основних виробничих фондів — потреба у програмах фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств різних розмірів та форм власності з боку держави шляхом запровадження програм компенсації комерційним банкам відсотків по кредитах фермерам.

Відсутність реформування у соціальній сфері села — нагальна потреба у розробці та впровадженні програми сприяння розвитку сільської інфраструктури в частині створення робочих місць та розвитку сектору послуг у сільській місцевості, що стимулюватиме молодих спеціалістів повертатися з великих міст після завершення навчання назад у сільську місцевість.

Окремим питанням є розвиток сільськогосподарського сектору України на засадах сталого розвитку, які задекларовані у статті 361 глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди. В Україні було створено низку органів, які відповідали за процес переходу до сталого розвитку.

Зокрема, Постановою КМУ було створено Національну комісію сталого розвитку⁸. Також мала місце комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки⁹. Для удосконалення та прискорення процесу переходу до сталого розвитку, було створено при Президенті України Національну комісію зі сталого розвитку (Указ Президента №76 від 4 лютого 2003р.) [¹⁰]. Також, при Апараті Ради національної безпеки і оборони функціонує управління стратегії сталого розвитку.

⁸ Про утворення Національної комісії сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України : Постанова №1123 Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Офіц. вид. – К.- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1123-97-%D0%BF/print1336327677908500>

⁹ Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм, Постанова від 22 червня 2011 р. № 704 Кабінет Міністрів України Офіційний вісник України від 15.07.2011. — 2011 р.- № 51.- С. 102, стаття 2036, код акту 57424/2011

¹⁰ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 листопада 2002 року "Про стан техногенної та природної безпеки в Україні" Указ Президента України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України від 21.02.2003. — 2003 р.- № 6.- С. 38, стаття 227, код акту 24308/2003

Верховна Рада України прийняла ряд нормативних актів, які сприяли переходу до сталого розвитку, а саме: Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки¹¹, ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»¹², ЗУ «Про тваринний світ»¹³, ЗУ «Про рослинний світ»¹⁴, ЗУ «Про екологічну експертизу»¹⁵ та ін.

В розвиток перелічених законів та з врахуванням особливостей природних зон України, міністерствами, відомствами та місцевими органами влади прийнято ряд важливих підзаконних актів з питань сталого розвитку. У підготовці та реалізації документів важлива роль належить громадським організаціям та спеціалістам галузі.

Крім того, у 1997 році ВРУ було розроблено першу редакцію проекту «Концепції сталого розвитку України», яка була прийнята Верховною Радою України за основу¹⁶. Другу редакцію концепції було представлено у 2000 році. Однак, до сьогодення даний документ не є остаточно погодженим та затвердженим.

Усі зазначені вище закони та нормативні акти, прямо чи опосередковано є дотичними до аграрного сектору.

1.2. Секторальні цілі та пріоритети розвитку

Основним документом, який визначає цілі та пріоритети розвитку аграрного сектору України є Стратегія розвитку аграрного сектору України до 2020, яка визначила наступні пріоритетні цілі:

1. гарантування продовольчої безпеки держави;

¹¹ Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки Постанова Верховної Ради України. – Офіц. вид. – К. : Відомості Верховної Ради України від 13.10.1998. — 1998 р.- № 38, стаття 248

¹² «Про охорону навколишнього природного середовища» Закон України поточна редакція від 09.04.2009 // Відомості Верховної Ради України. - 2009.- № 30.-С.1102

¹³ «Про тваринний світ» Закон України остання редакція від 16.02.2010 // Відомості Верховної Ради України. - 2010.- №10.- С.301-311

¹⁴ «Про рослинний світ» Закон України остання редакція від 09.04.2009 // Відомості Верховної Ради України. – 2009.- №30.-С.1103

¹⁵ «Про екологічну експертизу» Закон України від 09.02.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 45/95-ВР

¹⁶ Про прийняття за основу проекту Концепції сталого розвитку населених пунктів, Постанова від 22.10.1999 // Відомості Верховної Ради України. - 1999.- № 1195-ХІV

2. забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання;
3. сприяння розвитку сільських населених пунктів та формування середнього класу на селі шляхом забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення рівня доходів;
4. підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;
5. підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків;
6. розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією;
7. раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище.

До стратегічних цілей розвитку аграрного сектору необхідно було б додати цілі щодо зменшення викидів парникових газів, переходу до низьковуглецевого енергоефективного розвитку, зниження впливу агросектору на довкілля з допомогою фінансових інститутів та запровадження практики соціально відповідального підприємництва. Також щодо створення сучасних цивілізованих умов для проживання в сільській місцевості як основи відтворення людського капіталу, формування дієздатних сільських територіальних общин.

В рамках Угоди Україна і ЄС домовились про розвиток органічного землеробства (стаття 404 Розділу 5). З цією метою, в рамках забезпечення цілей охорони природного довкілля, є потреба розвитку органічного виробництва продукції рослинництва довкола територій природоохоронних фондів України. Таким чином, знижувати вплив на екосистему природоохоронних територій.

Цільові орієнтири реалізації Стратегії у загальному вигляді передбачають досягнення наступних макроекономічних показників розвитку галузі:

- збільшення до 2020 року порівняно з 2012 роком обсягу валової сільськогосподарської продукції в 1,3 разу;
- збільшення щороку обсягів експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на 3-4 відсотки;
- зростання розміру середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до середнього за галузями економіки.

Продовольчу безпеку планується забезпечити шляхом пропонування основних видів вітчизняної сільськогосподарської продукції (зерна, молока, м'яса, цукру, яєць, олії соняшникової, овочів) на рівні не менш як 80% попиту внутрішнього ринку.

Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції передбачається, серед іншого, забезпечити шляхом зменшення щороку витрат енергетичних ресурсів на 1 тону виробленої продукції в середньому на 1-2%. Цільовий орієнтир щодо зниження витрат енергетичних ресурсів є надто скромним і потребує свого підвищення.

Привертають увагу погано приховані наміри щодо підготовки до консолідації і продажу земель сільськогосподарського призначення. Чомусь ніде не йдеться про те, що набувати право приватної власності на сільськогосподарські землі можуть виключно громадяни України.

Частка земель тих осіб, «які проживають у сільській місцевості та господарюють виключно та переважно з використанням власної праці», може виявитись дуже малою, враховуючи за давнє медико-демографічну кризу на селі. Слід зазначити, що така схема зможе працювати в національних інтересах тільки в умовах демократичної держави, відокремлення державних органів влади від олігархічного капіталу, незалежності судової системи, засобів масової інформації, прозорості управлінських рішень та контролю за діями влади з боку громадянського суспільства.

1.3. Відкладені шляхи

Підписанням Угоди, Україна зобов'язалась привести українське законодавство на нормативно-правову базу до норм ЄС. На нашу думку, точною відправлення процесу гармонізації законодавства України до ЄС повинна бути Стратегія, оскільки саме в цьому документі визначаються пріоритетні напрямки розвитку аграрного сектору економіки.

На сьогодні механізм реалізації Стратегії агросектору до 2020 року виписано у настільки загальному вигляді, що фактично він відсутній, тобто залишилися невідомими не тільки шляхи і способи розв'язання проблеми, але й очікувані результати, а також обсяги фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, як того вимагає Регламент Кабінету Міністрів України¹⁷.

Натомість вирішення цих питань відкладається на потім, для чого зазначається, що Стратегія реалізовуватиметься шляхом розроблення, ухвалення та виконання Державної програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, яка визначатиме шляхи та способи виконання завдань Стратегії за кожним із пріоритетних напрямів, міститиме перелік завдань і заходів, передбачатиме обсяги і джерела фінансування, очікувані результати (індикатори), строки та відповідальних виконавців, а також перелік відповідних проектів актів законодавства.

Це ж стосується, до речі, і моніторингу та оцінки ефективності реалізації Стратегії, які «проводить Мінагрополітики. З метою дотримання об'єктивності та неупередженості проведення таких моніторингу та оцінки передбачено залучати наукові установи, неурядові організації та незалежні інститути. Оцінка ефективності реалізації Стратегії ґрунтуватиметься на результатах виконання Державної програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року».

Коли ж буде розроблена і ухвалена ця державна програма – наразі невідомо.

¹⁷ Регламент Кабінету Міністрів України. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. (із змінами, внесеними згідно Постанов КМ; в чинній редакції від 15 травня 2013 р.).

У даний час Міністерство аграрної політики і продовольства України на своєму сайті (www.minagro.gov.ua) розмістило тільки проект структури Програми розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року для громадського обговорення. У цій структурі відсутні розділи і параграфи, де йшлося б про проблему глобальних змін клімату, необхідність переходу до низьковуглецевого енергоефективного зростання та планування адаптаційних заходів¹⁸.

Незважаючи на це, нагальною вимогою часу ще до розробки й затвердження вищезгаданої державної програми (що може затягнутися на невизначений термін) є здійснення системи заходів по скороченню викидів парникових газів, переходу до стратегії низьковуглецевого енергоефективного розвитку аграрного сектору економіки та адаптації його до негативних наслідків глобальних змін клімату.

¹⁸ Структура Програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. - [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.minagro.gov.ua.

2. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ ТА ЄС

2.1. Внутрішня торгівля ЄС

В матеріалі можуть бути певні статистичні розбіжності із офіційними публікаціями Європейського Союзу, що пов'язано із відмінністю методологій розрахунків. Українські читачі звикли сприймати за продукцію агропромислового комплексу (АПК) 1-24 групи УКТ ЗЕД, а європейські виключають з суми цих категорій рибу та рибні продукти та виділяють їх в окрему групу.¹⁹

Європейський Союз сам по собі є значним за обсягами ринком споживання, оскільки налічує понад 508 млн мешканців. Відносячись до групи розвинених країн, він також відзначається платоспроможним попитом — показник середнього доходу споживача знаходиться тут на рівні 2250 євро на місяць (всередині ЄС він відрізняється залежно від країни). При цьому найбільшу частину власних доходів на харчування витрачають у Франції та Італії (33,1 та 24,7% відповідно).²⁰ Для порівняння, частка харчування у витратах середньостатистичної української сім'ї складає 50,1%²¹ (1945,14 грн або ж 176,2 євро).²²

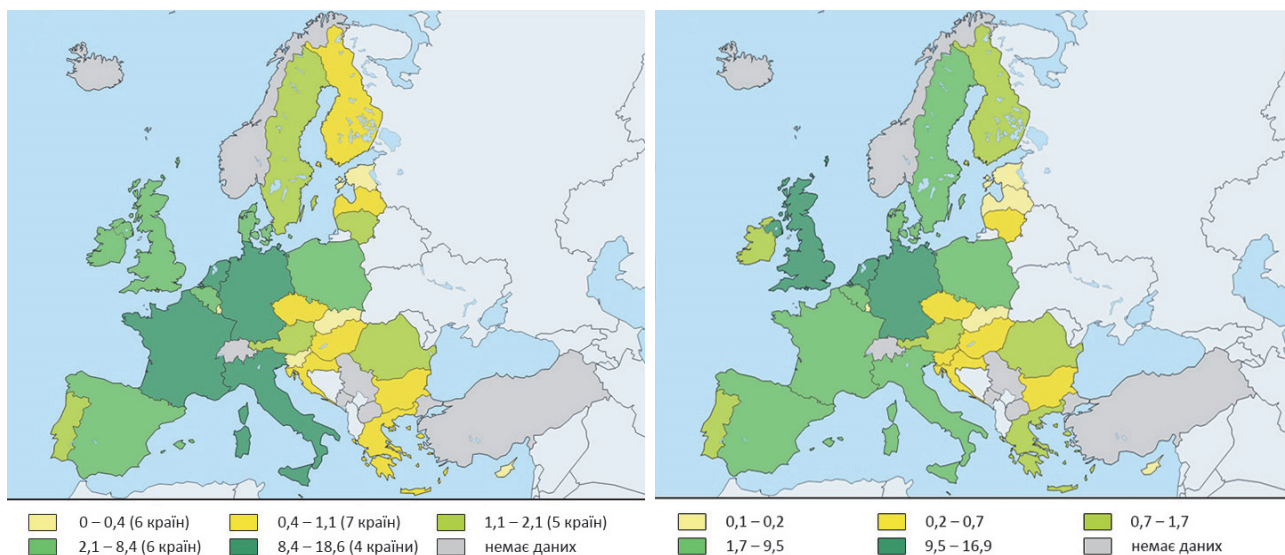
Тому, для країн Європейського Союзу внутрішній ринок відіграє надзвичайно важливе значення. В той же час, країни, які є нетто-експортерами аграрної продукції, як правило, здійснюють поставки на ринки як інших країн ЄС, так і в інші країни світу. Виключенням із цього правила є Іспанія, що орієнтована переважно на внутрішній та загальноєвропейський ринок.

¹⁹ Інформацію щодо обсягів зовнішньої торгівлі в країнах ЄС Ви можете знайти в системі EuroStat за посиланням http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/international_trade/data/main_tables

²⁰ Для порівняння, середньостатистична українська сім'я витрачає на продукти харчування близько 64,2% своїх доходів

²¹ Структура сукупних витрат домогосподарств — <http://www.ukrstat.gov.ua/>

²² Офіційний курс НБУ станом на 01.01.2014 року — 1104,1530 грн. за 100 євро

а) – експорт з ЄС продовольчих товарів

б) – імпорт до ЄС продовольчих товарів

Рис. 11. Зовнішня торгівля продовольчими товарами ЄС

(а – експорт, б – імпорт), млн €²³

Основними ж країнами, що активно експортують до інших країн ЄС, є Німеччина, Польща, Іспанія, Італія та Нідерланди. І якщо західноєвропейські країни вже понад півстоліття виглядають досить монолітною інтегрованою структурою, в тому числі економічно, то приклад Польщі, яка є членом ЄС лише 10 років, вказує на те, що ця країна знайшла своє місце на ринку агропродовольчої продукції Європи. Країни-імпортери агропродовольчих товарів в ЄС можна розділити на дві групи. Перша – країни, що налічують велику кількість мешканців, що потребують відповідної пропозиції, або ж привертають увагу потенційних продавців. Друга група складається з країн, які не відзначаються значними обсягами виробленої продукції через природно-кліматичні умови, географічне розташування або ж економічні умови. До першої можна сміливо віднести Німеччину, Францію, Великобританію, Італію, Іспанію. До другої – відповідно країни Прибалтики (Латвія, Литва, Естонія) та нових членів ЄС (Болгарія, Румунія, Хорватія).

²³ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tet00063&toolbox=types>

2.2. Торгівля ЄС з третіми країнами

Треті країни – термін, що використовується Європейською комісією для визначення будь-якої країни світу, що не є членом ЄС – 28, або ЄЗ-ЄАВТ (Європейська економічна зона — Європейська асоціація вільної торгівлі — Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія)²⁴.

У 2013 році експорт агропродовольчої продукції з країн Європейського Союзу досягнув позначки 120 млрд €, що дозволило зайняти за цим показником перше місце в світі (табл. 1). Основним напрямком збільшення експортних поставок стали країни Близького Сходу та північної Африки (в першу чергу, Саудівська Аравія та Алжир). Залишаючись провідним експортером товарів з високою доданою вартістю (готової продукції, яка займає 2/3 всього експорту), ЄС одночасно збільшив, порівняно із 2012 роком, обсяги експорту зернових (пшениці на суму 1,7 млрд € та ячменю – майже на 675 млн €).

Таблиця 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі ЄС з іншими країнами світу, групи 1-24 УКТ ЗЕД, 2013 рік

Експорт	Млрд €	%	Імпорт	Млрд €	%
США	15,4	13	Бразилія	13,3	13
Росія	11,9	10	США	9,8	10
Китай	7,3	6	Аргентина	5,4	5
Швейцарія	7,1	6	Китай	4,6	5
Японія	5,1	4	Індонезія	4,4	4
Гонконг	4,7	4	Швейцарія	4,4	4
Норвегія	4,0	3	Туреччина	3,8	4
Саудівська Аравія	3,9	3	Україна	3,8	4
Алжир	3,2	3	Індія	2,8	3
Решта	57,6	48	Решта	47,7	48
Всього	120,1	100	Всього	102,0	100

Джерело: ЄвроСтат

Одночасно Європейський Союз залишається також і найбільшим світовим імпортером, хоча обсяги імпорту і залишились на рівні 102 млрд €, порівняно із попереднім 2012 роком. В цілому це пояснюється загальними

²⁴ З повним переліком третіх країн та текстами двосторонніх документів, що визначають умови співпраці можна на сторінці https://webgate.ec.europa.eu/sanco/traces/output/non_eu_listsPerCountry_en.htm

світовими тенденціями, недостатніми темпами відновлення попиту, а також зменшенням цін на окремі товари (кава, бавовна, тощо).

Якщо говорити про середньострокові тенденції, то протягом останніх п'яти років імпорт агропродовольчої продукції Європейським Союзом збільшився на 29,4% до 102,1 млрд € у 2013 році. Серед товарів 1-24 групи УКТ ЗЕД спад обсягів імпорту показали лише дві групи: живі тварини (01 група) – на 28,8% до 205 млн €, а також какао та продукти з нього (18 група) – на 0,5% до 4,6 млрд євро. Найбільшого зростання обсягів імпорту зазнали такі групи: продукція борошномельно-круп'яної промисловості, солод, крохмалі, інулін, пшенична клейковина – на 75,6% до 167,2 млн €, зернові культури – на 73,8% до 2 млрд €, рослинні матеріали для виготовлення плетених виробів, інші продукти рослинного походження (класифікація товарів згідно УКТ ЗЕД наведена в Додатку 6) – на 69,8% до 85,3 млн €, цукор і кондитерські вироби з цукру – на 68,5% до 1,2 млрд €, жири та олії тваринного або рослинного походження, продукти їх розщеплення, готові харчові жири, воски тваринного або рослинного походження – на 56,1% до 3,2 млрд €.

Проте групова структура імпорту за вказаний період не зазнала суттєвих змін. Відсотковий розподіл коливався в 2-% межах за останні п'ять років. Частки імпорту груп продовольства до ЄС зазначені на рис. 12.

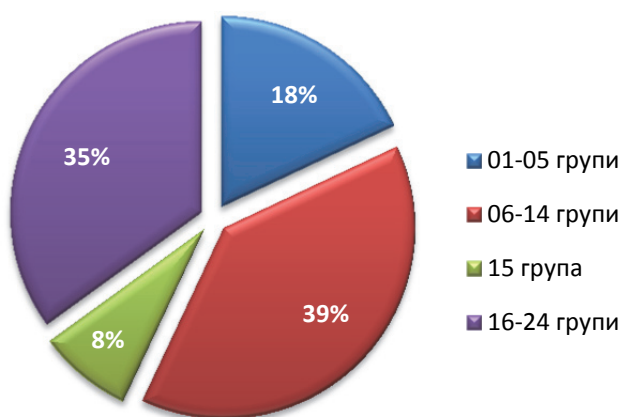

Рис. 12. Частки імпорту Груп продовольства в ЄС

ламантини та дюгони (ссавці ряду Sirenia), тюлені, морські леви та моржі

При більш глибокому аналізі було виявлено, що за останні п'ять років найбільшого зростання імпорту до Європейського Союзу зазнали такі групи товарів: вермут або інше виноградне вино – у 281,5 разів, кити, дельфіни, морські свині (ссавці ряду Cetacea),

(ссавці підряду Pinnipedia) – у 113,6 разів, молочні пасти – у 39,3 рази, інші олії з кукурудзи та її фракції – у 35,4 рази, листя коки – у 30,2 рази, клейковина пшенична чи суха – у 19,5 разів, солод необсмажений – у 13,7 разів, буряковий цукор – у 13 разів. На жаль, Україна не долучилася до експорту цих товарів до Європейського Союзу.

За останні п'ять років вартість імпорту молочної продукції (позиції 401-406 УКТ ЗЕД) на ринки ЄС зросла майже на 14%. У 2013 році Європейський Союз імпортував молочної продукції на загальну суму 867,1 млн дол. США. Найбільшу частку в імпорті займають сири. Протягом останніх п'яти років сукупна вартість імпорту сирів до ЄС залишалась практично незмінною, проте щодо деяких позицій спостерігалось стрімке зростання, а щодо інших — навпаки спад. Вартість сирів тертих, або порошкових в 2013 році була у 6 разів вища, порівняно з аналогічними показниками 2009 року. Вартість імпорту свіжого сиру, сиру з молочної сироватки і кисломолочного сиру за цей період підвищилась в 2,6 разів. Лідером за зростанням імпорту до ЄС серед молочної продукції стали молочні пасти, вартість імпорту яких за останні п'ять років підвищилась в 52 рази. Спостерігалось також підвищення імпорту таких продуктів як молоко незгущене, молоко сухе знежирене та молочна сироватка.

Вартість імпорту м'яса та продукції тваринного походження (позиції 201-210 УКТ ЗЕД) до Європейського Союзу за підсумками 2013 року склала 3,88 млрд дол. США, а це на 17% менше аналогічних показників п'ять років тому. Отже, за цей період імпорт м'яса скоротився. Хоча деякі позиції все ж демонстрували зростання вартості імпорту, воно було досить незначним і відбулося переважно за рахунок росту цін, а не обсягів. Найбільшу частку у структурі імпорту м'яса займає м'ясо ВРХ обвалене – 36%, а також баранина і козлятина – 32%.

Україна знаходиться більшою або меншою мірою в активних торговельних стосунках із усіма країнами-членами Європейського Союзу. Агропродовольча продукція разом із рибною продукцією займає в структурі

експорту ЄС до України 9,5 відсотків, що в грошовому виразі складає 2,2 млрд Є.

Основними статтями імпорту з ЄС з-поміж агропродовольчих товарів є продукція тваринництва та готові харчові продукти. З тваринницької продукції це, в першу чергу, м'ясо (свинина, м'ясо птиці, сало) яке постачається до України переважно з Німеччини (40%), Польщі (26%), Угорщини (8%) та Бельгії (7%). Риба та рибна продукція є товаром, який традиційно імпортується в Україну в значних обсягах, оскільки внутрішнє виробництво знаходиться на низькому рівні, особливо порівнюючи з традиційними риболовними країнами (в першу чергу з Норвегією, чия частка в імпорті складає 71%, та Великобританією (11%). З-поміж молочних продуктів найбільшу частку в імпорті займають сири, вершкове масло та молоко згущене, а основними країнами-постачальниками є Польща (27%), Франція (17%) та Німеччина (15%). Серед готової продукції, що імпортується в Україну, найбільшу частку складають кава та чай, які потрапляють на український ринок з таких країн-членів ЄС, як Німеччина (33%) та Болгарія (23%). В цілому найбільшими експортерами агропродовольчої продукції до України є Німеччина, Польща, Франція, Норвегія, Болгарія та Нідерланди, частка яких в загальному імпорті складає близько 50 відсотків.

Порівнюючи загальні обсяги виробництва продукції рослинного і тваринного походження, готової харчової продукції із обсягом встановлених квот, можна виокремити наступні назви товарних категорій, експорт яких може суттєво зрости:

- Незаповнені квоти з імпорту цукрових сиропів, обробленого крохмалю, грибів, обробленої продукції із зернових, етанолу, сигар та цигарок, цукру²⁵;

²⁵ Використання тарифних квот на імпорт сільськогосподарської продукції протягом першого періоду автономних торговельних преференцій (23.04-31.12.2014) можна побачити у Додатку III.

- Можливість експорту до ЄС м'яса свиней та ВРХ після отримання відповідного дозволу. Наразі Україна вже проводить активну роботу в цьому напрямку, проте сама процедура може тривати досить довго. За цей час

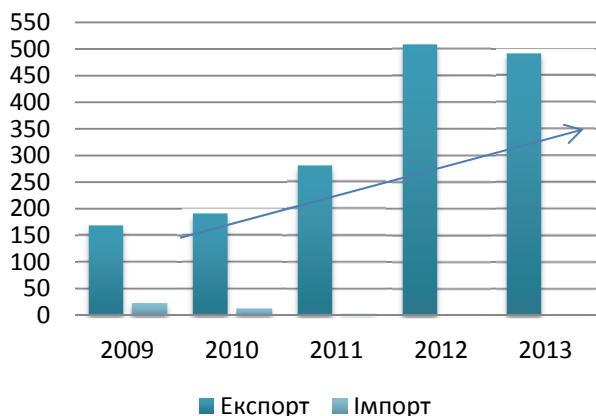

Рис. 13 – Експорт макухи до ЄС, млн дол. США

крохмаль, оброблена продукція з цукру, часник, кукурудзяні висівки, відходи та залишки, тощо.

Як було зазначено раніше, найпомітніше за останні декілька років зростав експорт макухи (рис. 13). Оскільки протягом п'яти аналізованих років зберігається позитивна тенденція до зростання обсягів експорту макухи, можна стверджувати, що попит на дану продукцію на європейському ринку зберігатиметься.

українські підприємства мають максимально підвищити якість та конкурентоздатність своєї продукції, щоб мати змогу в майбутньому реалізувати її на європейський ринок.

- Збільшення експорту по товарних позиціях, що досі були експортовані в незначних кількостях (до 10% квоти): овес, інший цукор,

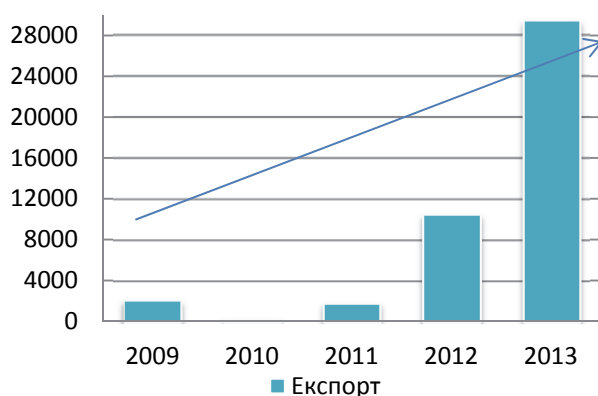

Рис. 14 – Експорт сорго до ЄС, тис. дол. США

Активно користується попитом на європейському ринку українське сорго (рис. 14). Загалом виробництво даної рослини в Європі щорічно зменшується. Так, за даними EuroStat, в 2013 році обсяг скоротився майже на 5%. До того ж, сорго активно використовується як джерело альтернативної енергії, використання якої щорічно зростає. Саме тому, можна стверджувати, що українське сорго буде затребуваним на європейських ринках.

У цілому обсяги виробництва з-поміж продукції рослинництва, тваринництва та готової харчової продукції помітно скорочуються в наступних країнах: Італія, Іспанія, Латвія та Греція.

2.3. Баланси ринків основних агропродовольчих товарів ЄС

Характеризуючи ринок агропродовольчої та харчової продукції ЄС, зауважимо, що його ємність, за даними EuroStat²⁶ за 2013 рік, складає 1,048 трлн. €²⁷, причому 67% у споживанні перебирають на себе всього чотири країни – Німеччина (20,3%), Велика Британія (18,2%), Франція (16,3%) та Італія (11,2%). При цьому в рейтингу витрат домогосподарств на харчування середньозважений показник по ЄС складає 18250 € на рік. Найбільше за рік на їжу витрачають мешканці Люксембургу (33870 €), Данії (28810 €), Швеції (26500 €) та Великої Британії (26200 €). Найменше – мешканці Румунії (4240 €) та Болгарії (3170 €), що в 4-5 разів менше середнього показника по ЄС. Зауважимо, що лише в 11 з 28 країн показники споживання агропродовольчої продукції вищі середніх. Іншою показовою характеристикою є частка витрат на харчування в структурі сукупних витрат громадян (як зазначалося нами вище).

Зупинимось окремо на ключових товарних ринках ЄС, що можуть бути цікавими для України. В Європейському Союзі щорічно виробляється близько 44 млн т м'яса (табл. 2). В розрахунку на одного жителя, споживання м'яса в ЄС знаходиться на досить високому рівні і складає близько 86 кг на рік.

Таблиця 2. Загальний баланс м'яса ЄС, тис. т (забійна вага)

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п) ²⁸
Виробництво	44 135	44 640	44 030	43 744	44 040
Експорт	3420	4023	3934	3883	3709
Імпорт	1386	1358	1327	1312	1306
Фонд споживання	42 101	41 975	41 423	41 173	41 637
Самозабезпечення, %	104,8	106,3	106,3	106,2	105,8

Джерело: ЄвроСтат

²⁶ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=namq_fcs_k&lang=en

²⁷ [http://www.fooddrinkurope.eu/uploads/publications_documents/Data_Trends_\(interactive\).pdf](http://www.fooddrinkurope.eu/uploads/publications_documents/Data_Trends_(interactive).pdf),
http://www.fooddrinkurope.eu/uploads/publications_documents/FoodDrinkEurope_Annual_Report_2013.pdf

²⁸ Тут і далі наведено прогнозні дані Європейської Комісії

Найбільшу частку у структурі виробництва м'яса в ЄС, за даними 2013 року, займає свинина (51%), на другому місці знаходиться м'ясо птиці (29%), а яловичина та телятина займають 17% (рис.15). Проте останніми роками спостерігається тенденція до зростання виробництва м'яса птиці та зменшення виробництва яловичини.

Європейський Союз займає друге місце в світі з виробництва свинини і є її нетто-експортером (табл. 3). У 2013 році в ЄС було вироблено 22,4 млн т свинини, з яких близько 10% було відправлено на експорт. Самозабезпечення свининою в ЄС було на рівні 111%. Імпорт свинини з третіх країн на європейські ринки є досить низьким і носить

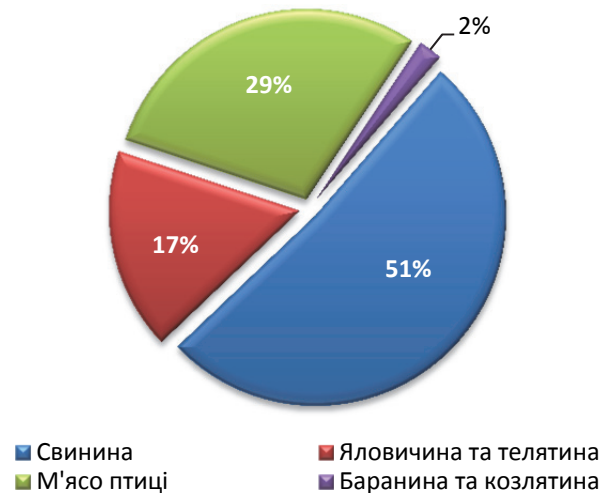

Рис. 15 — Структура виробництва м'яса в ЄС, 2013 р.

«символічний» характер. Це означає, що певна кількість імпорту стає можливою в силу міжнародних договорів (зобов'язання СОТ та преференційні торговельні угоди) або обумовлена специфічними уподобаннями споживачів. В 2013 році ЄС імпортував 16 тис. т свинини, половина якої надійшла зі Швейцарії, 16% з Чилі, 9% з Сербії, а також невелика кількість свинини була імпортована з Норвегії та Таїланду.

Таблиця 3. Загальний баланс свинини в ЄС, тис. т (забійна вага)

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	22 753	23 055	22 554	22 415	22 464
Експорт	1882	2213	2190	2233	2084
Імпорт	29	18	19	16	15
Фонд споживання	20 900	20 860	20 383	20 198	20 395
Самозабезпечення, %	108,9	110,5	110,7	111,0	110,1

Джерело: ЄвроСтат

Виробництво яловичини й телятини в Європейському Союзі в 2013 році було на рівні 7,5 млн т (табл. 4). Самозабезпечення даним видом м'яса склало

99,6%, тобто ЄС не зміг повністю забезпечити власну потребу у м'ясі ВРХ та імпортував 304 тис. т. Найбільше яловичини та живої ВРХ було ввезено з Бразилії – 44%, Уругваю – 15,4% та Аргентини – 14,3%. Також певна кількість яловичини імпортувалась з Австралії, США, Нової Зеландії та інших країн.

Таблиця 4. Загальний баланс яловичини та телятини в ЄС, тис. т (забійна вага)

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	8 232	8 215	7 882	7 531	7 624
Експорт	357	474	369	270	271
Імпорт	321	286	275	304	301
Фонд споживання	8 196	8 027	7 788	7 565	7 654
Самозабезпечення, %	100,4	102,3	101,2	99,6	99,6

Джерело: ЄвроСтат

Європейський Союз є одним із провідних світових виробників м'яса птиці і нетто-експортером цієї продукції. Виробництво м'яса птиці в ЄС за результатами 2013 року склало 12,8 млн т (табл. 5). Виробництво даного виду м'яса останніми роками демонструє сталу тенденцію до зростання. Проте обсяги імпорту м'яса птиці теж є доволі значними і в минулому році були на рівні 793 тис. т. Найбільшим постачальником м'яса птиці була Бразилія, з часткою 63,2%, та Таїланд – 28,1%. Невелика кількість м'яса птиці ввозилась з таких країн, як Чилі, Китай, Аргентина, Швейцарія, Ізраїль та Україна. Нагадаємо, що Україна отримала дозвіл на експорт продуктів птахівництва до ЄС в липні 2013 року та згідно режиму автономних торгівельних преференцій отримала квоту на поставку курятини розміром в 36 тис. тонн на рік.

Таблиця 5. Загальний баланс м'яса птиці в ЄС, тис. т (забійна вага)

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	12 191	12 391	12 647	12 841	12 984
Експорт	1159	1299	1323	1310	1277
Імпорт	797	832	842	793	796
Фонд споживання	11 829	11 924	12 166	12 324	12 503
Самозабезпечення, %	103,1	103,9	104,0	104,2	103,8

Джерело: ЄвроСтат

Європейський Союз в 2013 році виробив 958 тис. т баранини та козлятини, тоді як фонд споживання був на рівні 1,09 млн т (табл. 6). Таким чином, ЄС не покриває повністю внутрішньої потреби у даному виді м'яса й імпортує кожного року близько 200 тис. т. Найбільшим постачальником баранини та козлятини на європейський ринок є Нова Зеландія, яка займає частку 84,4% в загальному імпорті. Імпорт з Австралії склав 9,3%, а решта м'яса надійшла з таких країн, як Македонія, Уругвай, Чилі, Аргентина та ін.

Таблиця 6. Загальний баланс баранини та козлятини, тис. т (забійна вага)

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	959	978	947	958	968
Експорт	22	37	52	70	77
Імпорт	240	222	190	200	195
Фонд споживання	1 177	1 163	1 085	1 088	1 086
Самозабезпечення, %	81,5	84,1	87,3	88,1	89,1

Джерело: ЄвроСтат

Європейський Союз посідає друге місце в світі по виробництву яєць і є нетто-експортером яєць і яєчної продукції (табл. 7). Протягом 2013 р. виробництво яєць в ЄС склало 7,3 млн т. Імпорт яєць і яєчних продуктів до ЄС є досить незначним. Найбільшими постачальниками були США (33,5%), Аргентина (28%) та Індія (19%). Крім цього, невеликі партії надходили з Норвегії, Швейцарії та Ізраїлю.

Таблиця 7. Загальний баланс яєць, тис. т

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	7 297	7 303	7 265	7 333	7 436
Експорт	182	217	186	215	217
Імпорт	33	20	37	20	12
Інкубаційні яйця	880	874	987	812	840
Фонд споживання	6 268	6 231	6 129	6 326	6 392
Самозабезпечення, %	102,1	102,8	102,1	102,7	102,8

Джерело: ЄвроСтат

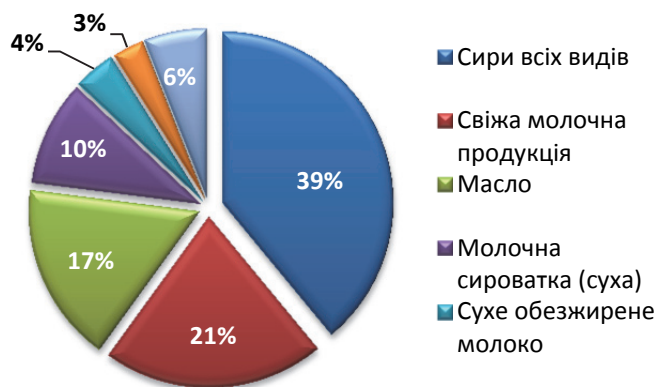

Рис. 16. Структура виробництва молочної продукції в ЄС, 2013 р.

В Європейському Союзі щорічно виробляється близько 150 млн т молока, з якого 141 млн т надходить на молокопереробні підприємства. Обсяг виробництва молока в ЄС регулюється квотами, які діють до 2015 року.

Споживання молочних продуктів в ЄС знаходиться на досить високому рівні, що пояснюється як культурою споживання, так і хорошим рівнем доходів населення. Жителі ЄС, в середньому на рік споживають понад 66 кг молока, 17 кг сиру та 4 кг масла. ЄС забезпечує себе молоком на 112%.

В 2013 році в ЄС було виготовлено 46,5 млн т свіжих молочних продуктів, таких як питне молоко, вершки, підкислене молоко, маслянка та напої на молочній основі (табл. 8). Імпорт даної продукції був на досить низькому рівні, що пояснюється тим, що європейські споживачі при виборі молочних продуктів короткого терміну придатності віддають перевагу саме продуктам вітчизняного виробництва, адже логістика дозволяє забезпечити їх максимальну свіжість.

Таблиця 8. Загальний баланс свіжих молочних продуктів у ЄС, тис. т

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	46 992	46 800	46 713	46 495	46 647
Експорт	328	399	532	578	647
Імпорт	37	44	42	28	28
Фонд споживання	46 701	46 445	46 223	45 945	46 028
Самозабезпечення, %	100,6	100,8	101,1	101,2	101,3

Джерело: ЄвроСтат

Європейський Союз є найбільшим виробником сирів у світі. За підсумками 2013 року в ЄС було виготовлено 9,7 млн т сирів, близько 8% з яких було експортовано (табл. 9). Проте певна кількість сиру також

імпортується на європейські ринки з Швейцарії (68%) та Нової Зеландії (16%), а також з таких країн як Австралія, Норвегія, США, Канада, Ісландія та ін.

Таблиця 9. Загальний баланс сирів у ЄС, тис. т

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	9 341	9 395	9 612	9 703	9 865
Експорт	667	673	768	787	807
Імпорт	84	75	78	75	79
Фонд споживання	8 758	8 797	8 922	8 991	9 137
Самозабезпечення, %	106,7	106,8	107,7	107,9	108,0

Джерело: ЄвроСтат

Виробництво сухого знежиреного молока в Європейському Союзі в 2013 році склало 1,1 млн т, з яких 37% було реалізовано на зовнішні ринки (табл. 10). Імпорт склав лише 5 тис. т, переважна більшість якого була ввезена з Норвегії. Невеликі партії сухого знежиреного молока імпортувались також з США, Ісландії та Сирії.

Таблиця 10. Загальний баланс сухого знежиреного молока в ЄС, тис. т

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р. (п)
Виробництво	965	1 096	1 109	1 092	1 204
Експорт	376	516	520	407	516
Імпорт	4	0	2	5	4
Фонд споживання	687	688	686	690	692
Самозабезпечення, %	140,5	159,3	161,7	158,3	174,0

Джерело: ЄвроСтат

Масло в ЄС виробляється переважно для внутрішнього споживання. В 2013 році його виробництво склало 2,2 млн т. Обсяги імпорту були на рівні 23 тис. т (табл. 11). Найбільше масла імпортувалось до ЄС з Нової Зеландії. Невеликі обсяги надходили з США, Швейцарії, Австралії, Ісландії, Канади та Сербії.

Таблиця 11. Загальний баланс масла в ЄС, тис. т

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 (п)
Виробництво	2 087	2 133	2 196	2 182	2 236
Експорт	157	124	124	116	127
Імпорт	34	34	29	23	40

Фонд споживання	2 049	2 014	2 080	2 089	2 149
Самозабезпечення, %	101,9	105,9	105,6	104,5	104,0

Джерело: ЄвроСтат

Якщо більшістю товарів тваринницького походження Європейський Союз майже повністю себе забезпечує, то у випадку з рослинницькою продукцією ситуація варіюється залежно від конкретного виду продукту. Так, якщо ЄС може себе забезпечити зерном, то у випадку з олійними культурами присутній значний імпорт. Детальніше баланси попиту та пропозиції рослинницької продукції будуть розглянуті нижче.

Таблиця 12. Загальний баланс зернових в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	139,7	149,1	143,8	159,1	163,3
Імпорт (з третіх країн)	8,8	7,2	11,6	15,6	9,5
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	187,0	182,6	182,2	193,7	195,2
<i>Внутрішнє споживання</i>	151,4	146,3	153,4	157,8	156,8
Споживання населенням	9,5	9,5	9,6	9,7	9,7
Насіння	4,4	4,5	4,5	4,5	4,5
Промислове використання	19,9	19,4	20,0	20,4	20,7
Корми	116,4	111,6	118,0	121,9	120,6
Втрати	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
<i>Експорт</i>	9,3	9,5	9,9	13,5	9,7
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	160,7	155,8	163,2	171,3	166,5

Джерело: ЄвроСтат

Європейський Союз є світовим лідером з виробництва пшениці. Також даний ринок характеризується значним рівнем перехідних запасів (табл. 13).

Таблиця 13. Загальний баланс пшениці в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	13,8	136,8	132,2	142,8	144,8
Імпорт (з третіх країн)	4,5	7,1	5,3	3,5	5,2
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	156,0	154,6	148,2	155,1	158,5
<i>Внутрішнє споживання</i>					
Споживання населенням	55,6	55,9	56,0	55,8	55,8
Насіння	5,3	5,2	5,2	5,2	5,1
Промислове використання	10,2	10,7	10,4	10,6	10,7
Корми	51,1	55,4	45,2	43,9	49,7
Втрати	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95
Загалом внутрішнє	123,2	128,1	117,7	116,5	122,2

<i>споживання</i>					
<i>Експорт</i>	22,2	15,7	21,7	30,1	23,0
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	145,3	143,8	139,4	137,7	145,2

Джерело: ЄвроСтат

Найбільшими постачальниками пшениці до Європейського Союзу виступили Канада – 38,0% та США – 26,7%. Україна знаходиться на восьмому місці в рейтингу постачальників, займаючи частку лише в 2,0% (86,9 тис. тонн на загальну суму в 21,1 млн євро).

Із загального обсягу імпорту пшениці Європейським Союзом близько 37,8% у 2013 році прийшлося на тверду пшеницю, а лідерські позиції з постачання

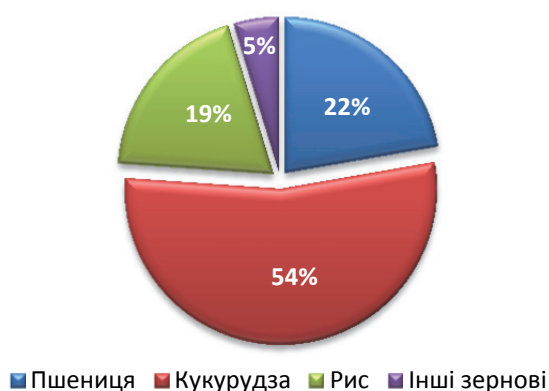

Рис. 17. Структура імпорту зернових культур в ЄС, 2013 р.

традиційно закріпилися за Канадою (56,7%), Сполученими Штатами (21,1%) та Австралією (17,4%).

Інші зернові культури через розвиток тваринництва активно використовуються на корми (використання на корми у 2013/2014 маркетинговому році склало 62,9% від загального внутрішнього споживання).

Також на ринку присутній імпорт, причому це переважно імпорт кукурудзи та рису (рис. 17).

Таблиця 14. Загальний баланс кукурудзи в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	57,2	68,6	58,0	65,2	71,8
Імпорт (з третіх країн)	7,6	6,3	11,0	15,0	8,0
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	79,5	88,4	85,9	93,0	94,5
<i>Внутрішнє споживання</i>					
Споживання населенням	4,8	4,8	4,8	4,9	5,0
Насіння	0,45	0,48	0,48	0,48	0,48
Промислове використання	8,6	8,1	8,3	8,6	8,9
Корми	50,2	54,0	57,0	60,6	59,8
Втрати	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
<i>Загалом ВС</i>	64,6	68,0	71,2	75,2	74,7
<i>Експорт</i>	1,4	3,5	1,8	3,1	2,0
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	66,0	71,5	73,0	78,3	76,7

Джерело: ЄвроСтат

Ринок кукурудзи в ЄС є імпортозалежним. Частка імпорту у внутрішньому споживанні у 2013/14 маркетинговому році склала близько 19,9%. Проте вже у 2014/15 МР цей показник може зменшитися вдвічі завдяки 10-відсотковому збільшенню виробництва кукурудзи та зменшенню споживання на 0,7% через скорочення витрат культури на корм.

Якщо для ринку зернових характерною є збалансованість (обсяги експорту та імпорту суттєво не відрізняються), то ринок олійних, навпаки, значною мірою залежить від імпорту (частка імпорту за період 2010-2014 рр. в загальній пропозиції протягом останніх років збільшилась з 33 до 36%). При цьому виробництво характеризується стабільністю, знаходячись протягом останніх 5 років в межах 30 млн тонн (табл. 15).

Таблиця 15. Загальний баланс олійних в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	28,8	29,0	27,3	31,0	32,3
Імпорт (з третіх країн)	16,1	16,0	16,0	17,0	15,8
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	48,4	48,4	47,0	50,5	51,4
Споживання	44,1	43,8	44,0	46,1	47,3
Експорт	0,8	0,9	0,6	1,0	0,9
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	44,9	44,7	44,6	47,2	48,3

Джерело: ЄвроСтат

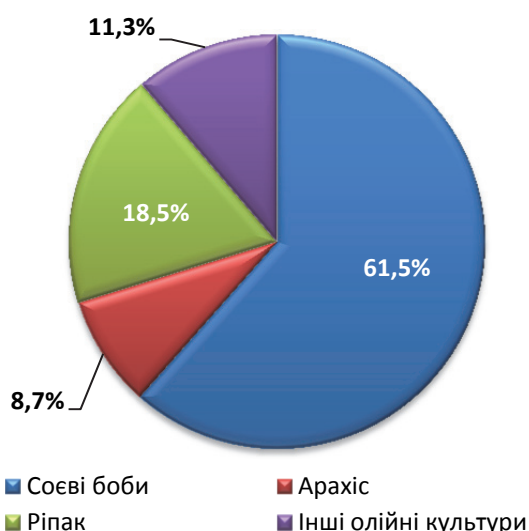

Рис. 18 – Структура імпорту олійних культур в ЄС, 2013 р.

Імпорт олійних протягом 2013/2014 маркетингового року склав 36,9% від загального обсягу споживання в ЄС. У загальній структурі імпорту левову частку займають соєві боби – 61,5%, ріпак – 18,5% та арахіс – 8,7% (рис. 18). Також на ринок Європейського Союзу постачаються такі олійні культури, як насіння соняшнику (3,4% від загальної структури імпорту олійних) та льон (2,9%).

Найбільш збалансованим з точки зору обсягів виробництва та споживання є ринок соняшнику (лише в 2011/12 році відбулось незначне перевищення обсягів виробництва над обсягами споживання). При цьому обсяги зовнішньої торгівлі навіть не перевищували обсягів щорічних перехідних запасів (табл. 16)

Таблиця 16. Загальний баланс соняшнику в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	6,9	8,5	7,1	9,1	8,6
Імпорт (з третіх країн)	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	8,0	9,5	8,3	10,1	9,9
Споживання	6,8	7,9	7,2	8,4	8,4
Експорт	0,5	0,7	0,4	0,7	0,6
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	7,3	8,6	7,6	9,1	9,0

Джерело: ЄвроСтат

Суттєво відмінною є ситуація на ринку сої в ЄС, оскільки він є надзвичайно залежним від імпорту (при тому що Європейський Союз до останнього часу не дозволяв імпорт генетично модифікованих рослин на власну територію). Обсяги ж внутрішнього виробництва становлять лише в середньому 10% від ринкової потреби. Основними експортерами сої на ринок ЄС є Бразилія (38,7%) з вартісним вираженням у 2,2 млрд євро, США (24,7%) – 1,4 млрд євро, Парагвай (15,3%) – 856,4 млн євро, Канада (9,3%) – 519,4 млн євро та Україна (5,7%) – 319,8 млн євро (табл. 17).

Таблиця 17. Загальний баланс сої в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	1,2	1,2	0,9	1,1	1,3
Імпорт (з третіх країн)	13,1	11,9	12,4	13,2	12,5
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	15,6	14,5	14,6	15,1	14,9
Споживання	14,2	13,1	13,7	14,1	13,7
Експорт	0,08	0,06	0,1	0,05	0,07
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	14,3	13,2	13,8	14,1	13,8

Джерело: ЄвроСтат

Ріпак в Європейському Союзі вже став традиційною культурою, в першу чергу через використання даного виду сільськогосподарської продукції в якості альтернативного джерела енергії. Обсяги виробництва в ЄС щорічно складають

близько 20 млн тонн, а імпорт складає 2,6-3,8 млн тонн. Основними постачальниками виступають Австралія (53,2%) та Україна (40,3%) (табл. 18).

Таблиця 18. Загальний баланс ріпаку в ЄС, млн т

	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	20,6	19,2	19,2	20,9	22,4
Імпорт (з третіх країн)	2,6	3,8	3,4	3,5	3,0
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	24,8	24,4	24,1	25,3	26,7
Споживання	23,2	22,8	23,1	23,7	25,2
Експорт	0,2	0,1	0,09	0,3	0,3
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	23,4	22,9	23,2	24,0	25,4

Джерело: ЄвроСтат

Ринок шротів також характеризується значним рівнем імпортозалежності, однак ємність ринку залишається стабільною (табл. 19).

Таблиця 19. Загальний баланс шротів в ЄС, млн т

Шрот	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	26,0	25,6	25,9	27,0	27,6
Імпорт (з третіх країн)	24,3	24,9	21,1	22,0	22,7
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	50,8	51,0	47,6	49,7	50,9
Споживання	49,4	49,2	45,9	48,1	49,3
Експорт	0,9	1,2	1,1	0,9	1,0
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	50,3	50,4	47,0	49,0	50,3

Джерело: ЄвроСтат

Це свідчить про сформованість та налагодженість як виробництва, так і постачання з третіх країн. Імпорт становить 45-50% від загальної пропозиції та надходить переважно з Бразилії (32,5% від загального імпорту), Аргентини (29,5%), США (10,4%), Росії (4,1%) та України (4,0%).

Ринок соняшникової олії ЄС складно назвати розвиненим або надзвичайно ємним. Це пояснюється присутністю інших видів олії, яким через традиційні уподобання споживачі надають перевагу у щоденному харчуванні. Навіть за таких умов обсяг імпорту наближається до 1 млн тонн (табл. 20), що складає близько 25-30 відсотків у споживанні. Країнами – постачальниками даного виду продукції на європейський ринок є Україна (49,3% від загального імпорту) та Російська Федерація (26,6%).

Таблиця 20. Загальний баланс соняшникової олії в ЄС, млн т

Олія соняшникова	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15 (п)
Виробництво	2,5	2,9	2,6	3,1	3,1
Імпорт (з третіх країн)	0,9	0,9	1,1	0,9	0,9
ЗАГАЛЬНА ПРОПОЗИЦІЯ	3,6	4,1	3,9	4,2	4,3
Споживання	3,1	3,6	3,4	3,6	3,8
Експорт	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
ЗАГАЛЬНИЙ ПОПИТ	3,3	3,8	3,7	4,0	4,0

Джерело: ЄвроСтат

В Європейському Союзі виробляється достатньо овочів та картоплі. На ринку фруктів ситуація трохи відрізняється. Імпорт складає близько 27,7% від споживання. Фактично це імпорт екзотичних фруктів: цитрусових, ананасів, авокадо, інжир, гуава, манго, тощо.

Таблиця 21. Баланси ринків окремих інших видів рослинницької продукції (овочів, фруктів та картоплі) в ЄС, млн т, середньозважені річні значення за 2010-2013 роки

	Овочі	Картопля	Фрукти
Виробництво	38.7	59.9	34.7
Споживання	38.6	59.0	42.6
Експорт	1.9	1.3	3.8
Імпорт	1.7	0.4	11.8

Джерело: ЄвроСтат

2.4. Розвиток торгівлі агропродовольчими товарами між Україною та ЄС протягом 2009-2013 років

Аналізуючи структуру та динаміку зовнішньої торгівлі між Україною та країнами Європейського Союзу, яскраво помітною є зміна торговельної орієнтації нашої країни щодо багатьох товарних позицій з ринків країн колишнього Радянського Союзу на європейські та азійські.

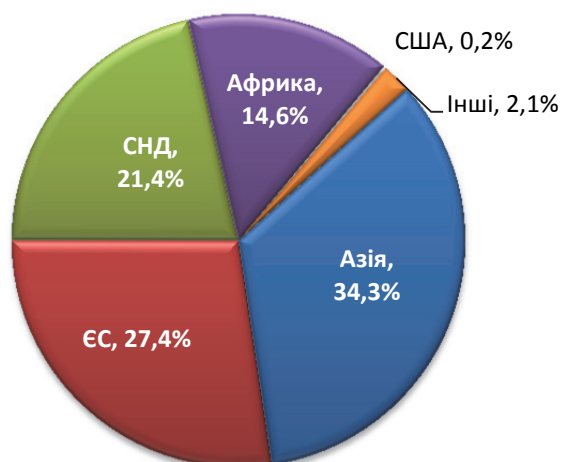

Рис. 19. Географічна структура експорту з України продукції УКТ ЗЕД 1-24

Так, частка ЄС в експорті товарів УКТ ЗЕД 1-24 у 2005 році складала, за даними Державної Служби статистики України, 16 відсотків (або ж 903,1 млн дол. США), тоді як у 2013 році цей показник уже складав 25 відсотків (4,9 млрд дол. США). Для порівняння, вартість експорту до Російської Федерації у 2005 році складала майже 1,4 млрд дол. США, а у 2012 році – 1,9 млрд дол. США (тобто, як бачимо, приріст торгівлі з Росією значно менший, ніж на інших напрямках).

За останні п'ять років Україна наростила постачання до ЄС таких товарних позицій: жири, масла і олії тваринні або рослинні та їх фракції – у 12,8 разів, макуха та інші тверді відходи і залишки з насіння свиріпи або ріпаку з низьким вмістом ерукової кислоти – у 8,2 рази, кукурудза – у 6,1 рази, пластівці та гранули з картоплі – у 4,6 рази, спиртові дистиляти та спиртні напої, одержані шляхом перегонки виноградного вина або вичавок винограду – у 3,9 рази, інше борошно з насіння чи плодів олійних культур – у 3,4 рази, інший цукор з цукрової тростини або з цукрових буряків і хімічно чиста цукроза, у твердому стані – у 3,3 рази, інша макуха та тверді відходи, залишки з насіння свиріпи або ріпаку – у 3 рази, крупи та крупка із зерна інших зернових культур – у 3 рази.

Також варто звернути увагу на товари, що імпортуються Європейським Союзом, де частка українського продукту є досить значною (табл. 22).

Таблиця 22. Імпортні товари ЄС із значною часткою українського імпорту у 2013 році

Код УКТ ЗЕД	Найменування	Імпорт в ЄС — всього, млн євро	Імпорт в ЄС з України, млн євро	Частка українських товарів в імпорті, %
230620	Макуха та інші тверді відходи і залишки з насіння льону	1.8	1.5	80.4%
100590	Кукурудза	2380.3	1453.9	61.1%
110319	Крупи та крупка із зерна інших зернових культур	1.1	0.6	56.9%
230630	Макуха та інші тверді відходи і залишки з насіння соняшнику	691.5	385.7	55.8%
151211	Олії соняшникова або сафлорова та їх фракції – сирі	702.7	385.5	54.9%

100790	Сорго	73.6	32.3	43.9%
140490	Інші матеріали рослинного походження	142.2	60.0	42.2%
120510	Насіння свиріпи або ріпаку з низьким вмістом ерукової кислоти	1667.6	678.1	40.7%
100829	Просо	15.5	5.1	33.2%

Джерело: власні розрахунки за даними EuroStat

2.5. Огляд експорту основних агропродовольчих товарів з України до ЄС

Основними ринками експорту вітчизняної агропродовольчої продукції є такі країни, як Іспанія, Нідерланди, Італія, Польща та Франція. Саме до цих країн Україна спрямовує понад 66% власного експорту до країн ЄС. Основними статтями експорту протягом останніх років стали кукурудза (1,6 млрд дол. США), ріпак (0,9 млрд дол. США), шрот і макуха (0,5 млрд дол. США) та соняшникова олія (0,4 млрд дол. США). З-поміж всієї номенклатури агропродовольчої продукції, що експортується з України, найбільшу частку займають групи зернових культур, насіння рослин, тваринні та рослинні жири і деякі відходи харчової промисловості, до яких і належать вищезазначені товари.

Загалом у 2013 році Україна експортувала до країн ЄС товарів рослинного походження на суму в 3,3 млрд дол. США. Найпомітніший внесок, близько 1,6 млрд дол. США, належить кукурудзі (32% експортується до Іспанії, 18% до Італії, 16% — до Нідерландів). З-поміж даної групи, решта припадає на пшеницю (1,6%) та сорго (1,7%).

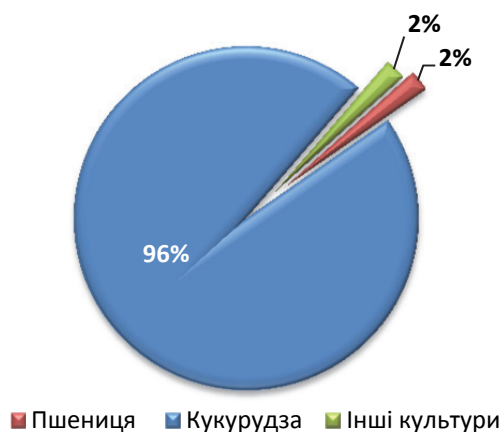

Рис. 20. Структура експорту з України до ЄС продукції 10 групи (зернові) УКТ ЗЕД

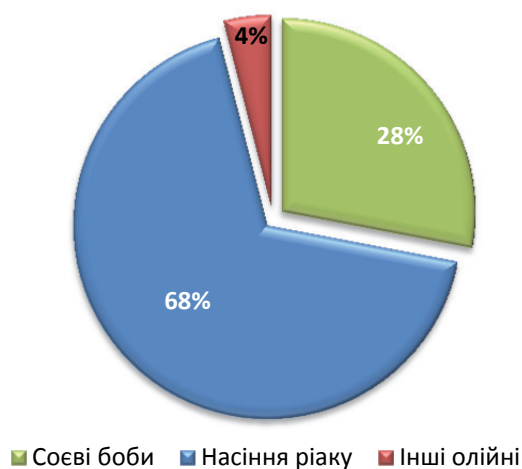

Рис. 21. Структура експорту з України до ЄС продукції 12 групи (олійні) УКТ ЗЕД

Експорт насіння і плодів олійних культур в 2013 році склав 1,3 млрд дол. США, де лише ріпаку експортовано на 918 млн дол. США. Товари, що відносяться до даної групи, найактивніше купуються Францією, Нідерландами та Італією.

Експорт соняшникової олії сьогодні є однією з найбільших статей вітчизняного експорту, складаючи понад 90% від обсягів внутрішнього виробництва (в межах 3,2 – 3,6 млн тонн на рік). При цьому експорт до ЄС займає 1/6 від загальних експортних поставок за кордон. Найбільшими споживачами виступають Нідерланди та Іспанія, чия сукупна частка переважає 50% від загальноєвропейського обсягу.

Четвертим у рейтингу експортних товарів з України до ЄС є макуха (шрот), експорт якої у 2013 році склав близько 2,2 млн тонн. Активно на територію ЄС її імпортували Франція, Польща та Нідерланди. Зауважимо лише, що даний вид продукції було експортовано Україною до 13 країн ЄС, що властиво далеко не кожній товарній позиції.

Протягом останніх років Україна стрімко наростила поставки меду до ЄС. Якщо у 2009 році імпорт українського меду на європейські ринки склав лише 4,98 тис. т, то за підсумками 2013 року вже 17,15 тис. т. Вітчизняний мед користується досить великою популярністю в ЄС, і Україна швидко використала надані 2014 року квоти в рамках автономних торгових преференцій.

Що стосується імпорту продукції тваринництва до Європейського Союзу з України, то така можливість наразі є лише у птахівників. Нагадаємо, що після тривалої підготовки чотири українські птахофабрики отримали дозвіл на експорт своєї продукції на європейські ринки з 24 липня 2013 року. Перші поставки української курятини до Нідерландів були здійснені уже в кінці жовтня, а до кінця року було експортовано 412,6 т. В рамках автономних торгових преференцій зі сторони ЄС Україна отримала можливість безмитного експорту 36 тис. т м'яса птиці на період з 23 квітня 2014 р. по 1 листопада 2014

року. Проте 29 вересня Рада ЄС схвалила продовження преференцій у торгівлі з Україною до 31 грудня 2015 року. У вересні до списку експортерів продукції птахівництва до ЄС було додано ще одне українське підприємство.

В кінці вересня – на початку жовтня 2014 року відбулася місія Європейської Союзу з перевірки української молочної продукції для надання дозволу на експорт даної продукції до ЄС. Інспектори перевірили молокопереробні підприємства, які виявили бажання поставляти свою продукцію на європейські ринки, їх постачальників, лабораторії, які перевіряють якість сировини та продукції, а також державні контролюючі органи. Зауважимо, що перевірка стосується не окремих підприємств, а всієї системи виробництва і контролю в Україні і за умов успішного проходження дозвіл отримує країна.

3. АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ У ДОСТУПІ ДО АГРАРНИХ РИНКІВ УКРАЇНИ ТА ЄС

Європейський Союз (ЄС) — економічний та політичний союз держав-членів Європейських Спільнот (ЄВС, ЄОВіС, ЄврАтом), створений згідно з Договором про Європейський Союз (Маастрихтський Трактат), підписаним у лютому 1992 року і чинним із листопада 1993 р. Сьогодні до об'єднання входять 28 європейських держав з населенням понад 508 млн осіб, а загальний валовий внутрішній продукт Європейського Союзу нині є найвищим у світі і становить понад 18,4 трлн. дол. США.

Угода про асоціацію між ЄС та Україною була підписана 27 червня 2014 року головами держав або урядів Європейського Союзу та Президентом України Петром Порошенком у Брюсселі, а ратифікована 16 вересня 2014 року одночасно Верховною Радою та Європейським Парламентом. Цей документ є новаторським, і свого роду унікальним, оскільки вперше ґрунтується на політичній асоціації між ЄС та будь-якою з країн-учасниць Східного партнерства. Також ця Угода є безпрецедентною з точки зору свого обсягу (низки сфер, які вона охоплює) і глибини (детальності зобов'язань і часових рамок їх виконання).

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, економічному відновленню та зростанню, а також урядуванню та секторальній співпраці у сферах енергетики, сільського господарства, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку і соціального захисту, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури. Також Угода приділяє особливу увагу цінностям і принципам: демократії та верховенству права, повазі до прав людини та засадничих свобод, належному урядуванню, ринковій економіці та збалансованому розвитку.

Документ передбачає зміцнення співпраці у зовнішній політиці та політиці безпеки. Він також містить у собі положення про глибоку та

всеосяжну зону вільної торгівлі. Вони йдуть набагато далі, ніж класичні угоди про вільну торгівлю, адже передбачають взаємне відкриття ринків, визначення відповідності, стимуляцію конкурентоздатності та інші кроки, потрібні для досягнення відповідності стандартам Євросоюзу і торгівлі на ринках ЄС. Окрім того, в Угоді будуть відображені питання правосуддя, свободи і безпеки, а також положення про мобільність.

Як уже зазначалось нами раніше, Угода про асоціацію, складовою якої є Угода про Глибоку та Всеосяжну Зону Вільної Торгівлі, має на меті запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до вимог ЄС.

Інструментами для цього є відкриття ринків шляхом послідовного скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, а також масштабна гармонізація українського законодавства, норм та стандартів з тими, що діють у ЄС у різних прямо або опосередковано пов'язаних із торгівлею секторах. Автономний преференційний торговий режим ЄС для України — ініціатива ЄС, метою якої є одностороннє зменшення або скасування митних зборів ЄС на товари, що походять з нашої країни.

Зауважимо, обидва документи передбачають поряд зі значною кількістю економічних, суспільних та соціальних переваг, також і необхідність більш глибокого розуміння європейського законодавства. Тому звертаємо, в першу чергу, увагу на головні аспекти роботи з європейським законодавством.

Загальну інформацію можна отримати на сайті <http://eur-lex.europa.eu> (EUR-Lex), де можна отримати відомості щодо всіх чинних в ЄС документів (як нормативних, так і робочих). Основні принципи, які полегшать роботу зі вказаною базою, наведені на рис.22.

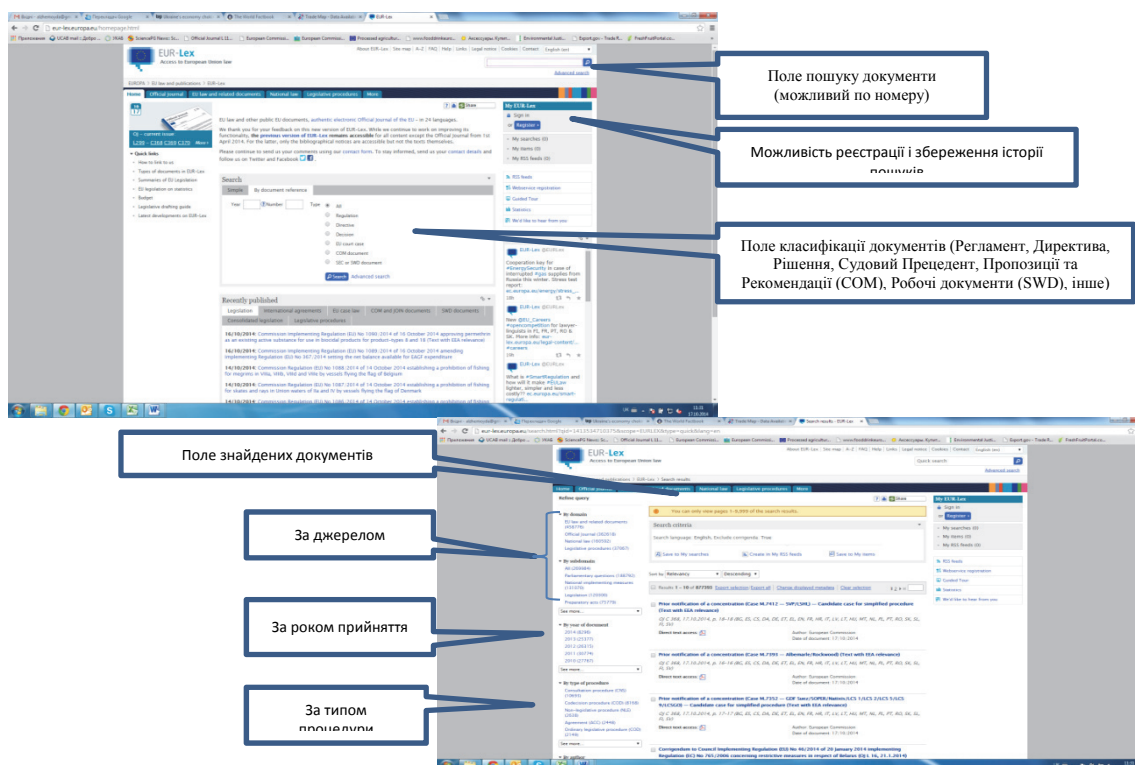

Рис. 22. Принципи роботи з базою європейського законодавства EUR-Lex

Даний ресурс структурований таким чином, що документи, які стосуються окремого товару, рішення, або ж регламенту, можна шукати за номером, ключовими словами або джерелом публікації. При цьому, тут зібрані всі нормативні документи (регламенти, директиви, рішення), а також рекомендації та робочі документи.

Регламенти є прямою нормою права ЄС: як тільки вони будуть прийняті, вони отримають обов'язкову юридичну силу на всій території ЄС, в кожній країні — на одному рівні з національним законодавством. Відповідальність за запровадження покладено на ЄС.

Вони відрізняються від **директив**, які направляються на національний рівень для адаптації (та імплементації в якості національного законодавства), а також **рішень**, які використовуються в особливих випадках, із залученням окремих органів чи осіб.

Директиви ЄС містять певні кінцеві результати, які повинні бути досягнуті в кожній державі-члені. Національні влади повинні адаптувати свої закони, щоб досягти цих цілей, але самі вирішують, в який спосіб досягнути поставлених цілей. Директиви можуть стосуватися однієї, декількох, або всіх країн-членів ЄС.

Кожна **директива** визначає дату, до якої національні закони повинні бути адаптовані – давати національним органам влади простір для маневри у терміни, необхідні для урахування національних особливостей та стану речей.

Директиви використовуються для приведення національних законодавств до загального розуміння і трактування, особливо в питаннях функціонування єдиного ринку (наприклад, стандарти безпеки продукції тощо).

Рішення є нормативними документами ЄС, що стосуються конкретних випадків, приписуючи органам державної влади та/або приватних осіб щодо виконання/припинення певних видів робіт, надання/припинення повноважень.

Поправки до законодавства ЄС публікуються у вигляді нових і окремих директив і регламентів, що робить його більш громіздким. Консолідовані тексти, тобто консолідації основного правового акту і наступних поправок в один текст, можна знайти на сайті Європейської Комісії.

3.1. Огляд Європейського законодавства щодо харчової безпеки в контексті Угоди про Асоціацію

Загальні положення законодавства ЄС. Всі країни-члени ЄС безумовно приймають всю сукупність законів і зобов'язань ЄС, пов'язаних з договорами та угодами, в яких ЄС є учасником, у тому числі законів і правил, що відносяться до виробництва та переробки харчових продуктів в ЄС.

Незважаючи на те, що гармонізація європейського законодавства між всіма країнами – членами ЄС триває досі, переважна більшість законів і правил, що стосуються продуктів харчування, вже узгоджені на всій території ЄС. У тих випадках, коли загальноєвропейське законодавство неповне або відсутнє,

зазвичай застосовується національне законодавство, що в окремих випадках пояснює окремі відмінності в трактуванні тих чи інших норм в різних країнах-членах.

Основним принципом концепції єдиного ринку є "принцип взаємного визнання", тобто гарантування, що всі продукти харчування, які виробляються в ЄС або імпортуються з третьої країни, можуть вільно пересуватися по всій території ЄС, якщо вони відповідають визначеним вимогам. Виключення становлять лише товари, які можуть становити загрозу здоров'ю людей, тварин та рослин або навколишньому середовищу.

Регламент ЄС 764/2008²⁹ встановлює процесуальні вимоги до взаємного визнання і визначення прав та обов'язків національних органів з одного боку і підприємств — з іншого.

Вільний рух може бути гарантовано тільки тоді, коли всі аспекти узгоджені законодавчо. Наприклад, харчові продукти можуть відповідати загальним директивам маркування, але також здатні мати окремі вимоги щодо охорони здоров'я, для яких узгоджених правил ще не існує. Імпортована продукція повинна відповідати існуючим вимогам держав-членів у випадках, коли узгодження вимоги ЄС ще не запроваджені.

ЄС застосовує подвійний підхід до гармонізації законодавства щодо продовольчих товарів:

Горизонтальний – законодавство, яке охоплює загальні аспекти для всіх харчових продуктів (наприклад, щодо вмісту добавок, маркування, гігієни тощо) – на рівні регламентів;

Вертикальний – законодавство про конкретні продукти (наприклад, какао і шоколадні вироби, цукор, мед, фруктові соки, фруктові джеми, нові продукти, тощо) – на рівні директив.

Продовольче законодавство ЄС характеризується поступовою еволюцією, запровадженням нових правил і директив, змін до чинного законодавства та

²⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1414949201728&uri=CELEX:32008R0764>

реалізації правил. Законодавство ЄС перекладається 24-ма офіційними мовами, які використовуються в країнах ЄС-28, і публікується в Офіційному журналі, як тільки воно буде перекладене. Директиви визначають результат, який має бути досягнутий, щоб надати кожній країні-члену ЄС вибір форми і способів перенести ту чи іншу директиву в національне законодавство (як правило, протягом 2-3 років після прийняття).

Рис. 23. Базове Європейське законодавство в сфері контролю якості та безпечності харчових продуктів та кормів

Приклад зрізу законодавства ЄС в сфері харчової безпеки наведено на рис.22. Так, європейський підхід регулювання продовольчого ринку ґрунтується на рамковому регулюванні, що встановлює загальні принципи та засади харчового законодавства ЄС (Регламент 178/2002)³⁰, а також запроваджує процедури щодо дотримання якості і безпечності продовольства. Регламент враховує "принцип обережності", і встановлює загальні положення для запровадження принципу «простежуваності» продовольства (можливості відстежувати і контролювати безпечність і якість харчових продуктів, кормів та інгредієнтів на всіх етапах виробництва, переробки і розподілу). Також тут акцентується увага на необхідності відповідного «відстеження» продовольчих товарів імпортного походження, яке виведене в окремий документ і

³⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1414951313316&uri=CELEX:32002R0178>

опубліковане в керівництві зі впровадження (Guidance Document on the Implementation of the General Food law)³¹. Даний регламент також забезпечує нормативну базу для уникнення ризиків, пов'язаних із дотриманням якості та безпечності. Також у згаданому регламенті запроваджено Європейський орган з безпеки харчових продуктів (European Food Safety Authority – EFSA), який, будучи незалежним органом, покликаний забезпечувати наукове консультування законодавців, розробляти конкретні нормативні документи щодо безпеки харчових продуктів і кормів, а також здійснювати контроль гармонізації та дотримання законодавства (Регламент 882/2004³²).

В частині маркування продукції основним нормативним документом ЄС є директива ЄС 2000/13/ЕС³³, якою запроваджено основні вимоги щодо маркування продовольчих товарів. З грудня 2014 року вступає в дію Регламент щодо інформування споживачів про продовольчі товари (Рег. № 1169/2011)³⁴. У згаданому документі запроваджено вимоги щодо: обов'язкового маркування походження необробленого м'яса свиней, овець, кіз та домашньої птиці; виділення в списку інгредієнтів алергенів, наприклад, арахісу або молока, у тому числі для попередньо упакованих продуктів (включаючи ті, які продаються в ресторанах і кафе); вимоги щодо мінімального розміру тексту.

Також існує ряд вимог в частині вимог до пакування інгредієнтів, де діють чотири Регламенти, в яких запроваджені основні принципи процедури авторизації для харчових добавок, харчових ферментів та харчових ароматизаторів (Рег. No 1331/2008³⁵ та Рег. No 1332/2008³⁶) щодо використання ароматизаторів і деяких харчових інгредієнтів зі смаковими властивостями для

³¹ http://ec.europa.eu/food/food/foodlaw/guidance/index_en.htm

³² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1414952970177&uri=CELEX:32013R0702>

³³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:109:0029:0042:EN:PDF>

³⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1169&rid=3>

³⁵ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:354:0001:0006:EN:PDF>

³⁶ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:354:0007:0015:EN:PDF>

використання в та на харчових продуктах (Рег. No 1333/2008³⁷) та щодо використання харчових добавок (Рег. No 1333/2008³⁸).

Поряд із загальними вимогами існують також і специфічні вимоги як до виробництва, так і до реалізації продукції на ринку Європейського Союзу. Про окремі з них ми будемо вести мову, характеризуючи регулювання доступу до окремих ринків.

Зауважимо, що наведений зріз законодавства стосується лише харчових продуктів і не є повним, а наведений лише для загального розуміння логіки побудови законодавства ЄС.

Зобов'язання України щодо лібералізації доступу до ринку та контролю експорту. Всі зобов'язання, які Україна взяла на себе в рамках Угоди про ГВ ЗВТ з Європейським Союзом, можна розподілити на три групи:

- доступ до товарних ринків (національний режим та доступ товарів на ринок, визнання відповідності, засоби захисту торгівлі, використання технічних бар'єрів та санітарних і фіто-санітарних заходів).

- лібералізація ринків послуг (заснування підприємницької діяльності, торгівлі послугами та електронної комерції, здійснення поточних платежів та руху капіталу).

- правила торгівлі (правила державних закупівель, захисту інтелектуальної власності, конкуренції, прозорості, запровадження спрощеної процедури торгівлі та митного оформлення, врегулювання торговельних відносин в енергетичній сфері, суперечок, механізмів посередництва тощо).

З-поміж вищезазначеного, також Угодою обумовлено і ряд переваг для вітчизняних виробників. В першу чергу це стосується запровадження тривалих перехідних періодів щодо скасування ввізних мит, які є більшими, ніж для Європейського Союзу, та становлять від 3 до 10 років залежно від товару. Для низки європейських товарів українське мито знизиться лише частково (на 20-60% протягом 5-10 років). Окремо відзначимо зобов'язання Європейського

³⁷ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:354:0034:0050:EN:PDF>

³⁸ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:354:0016:0033:EN:PDF>

Союзу щодо незастосування експортних субсидій на сільськогосподарські товари в торгівлі з Україною (Стаття 36, Частина IV Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС³⁹).

Також варто відмітити поступове скасування ввізних мит з боку ЄС для товарів, що походять з України (впродовж 10 років)⁴⁰, причому для більшості товарів воно має відбутися вже в перший рік дії угоди (99% тарифних ліній). Ще одним інструментом можна вважати запровадження спеціального захисного механізму у вигляді стягнення додаткового збору протягом 15 років щодо окремих товарів, перелік яких визначає Україна (насіння соняшнику, шкірсировина, тощо). Фактично мова йде про перехідний період для поступового скасування експортних мит на зазначені види продукції, які трансформуються в інструмент так званого експортного збору.

Як наслідок, вітчизняний аграрний сектор отримає найбільші переваги від зменшення увізних мит: 330 млн євро для сільськогосподарської продукції та 53 млн євро для переробленої сільськогосподарської продукції⁴¹. Нові можливості доступу до ринків Європейського Союзу та запровадження вищих стандартів виробництва продукції покликані залучити додаткові інвестиції, стимулювати модернізацію сільського господарства та покращити умови праці.

3.2. Українське законодавство, що регулює та регламентує експортно-імпорتنу діяльність

Необхідність проходження того чи іншого виду контролю визначається відповідно до коду товару згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД). У відповідності до Статті 28 Розділу IV⁴² Угоди про ГВ ЗВТ класифікація товарів у торгівлі між Сторонами має бути такою, як викладено у відповідній товарній номенклатурі кожної

³⁹ http://www.eeas.europa.eu/ukraine/assoagreement/assoagreement-2013_en.htm

⁴⁰ Стаття 29 Розділу IV угоди про ЗВТ, http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/TITLE_IV.pdf, Додатки до Розділу IV (тарифні графіки) — http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=247411743&cat_id=223223535

⁴¹ http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf

⁴² Розділ IV Угоди про ГВ ЗВТ, http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/TITLE_IV.pdf

Сторони, розробленій відповідно до Гармонізованої системи Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів 1983 року (далі – ГС) та подальших змін до неї⁴³. Зауважимо, що сьогодні останньою редакцією є ГС 2012 року. УКТЗЕД відповідно Закону України від 19.09.2013 № 584-VII "Про Митний тариф України" з 1 січня 2014 року базується на ГС 2012 року. У випадку, якщо в УКТЗЕД по відношенню до її міжнародних частин — ГС та Комбінованої номенклатури Європейського Союзу виявлено неточності, які виникли в результаті неправильного перекладу з офіційної мови оригіналу на українську мову назв позицій, підпозицій, а також текстів приміток до розділів, груп, позицій, підпозицій та додаткових приміток, то за основу приймаються тексти оригіналів офіційних видань Гармонізованої системи Всесвітньої митної організації та Комбінованої номенклатури Європейського Союзу. Відповідно до затвердженої процедури, код УКТЗЕД товару може бути визначений митними брокерами, торгово-промисловими палатами та митними органами на вимогу. Нижче подані деякі з видів контролю, які необхідно здійснити для успішного експорту до країн Європи.

Ветеринарний контроль здійснюється Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України⁴⁴. При експорті ветеринарному контролю підлягають тварини, продукти тваринного походження, репродуктивні матеріали, біологічні продукти, патологічні матеріали, ветеринарні препарати, кормові добавки, а також премікси та корми тваринного та рослинного походження.

Вантажі з експортованими харчовими продуктами повинні супроводжуватися, якщо цього вимагає країна імпортера:

⁴³ Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) — це систематизований перелік товарів, який включає код товару, його найменування, одиницю виміру та обліку (ОВО). В УКТЗЕД товари систематизовано за розділами, групами, товарними позиціями, товарними підпозиціями, найменування і цифрові коди яких уніфіковано з Гармонізованою системою опису та кодування товарів. Для докладнішої товарної класифікації використовується сьомий, восьмий, дев'ятий та десятий знаки цифрового коду. Структура десятизначного цифрового кодового позначення товарів в УКТЗЕД включає код групи (перші два знаки), товарної позиції (перші чотири знаки), товарної підпозиції (перші шість знаків), товарної категорії (перші вісім знаків), товарної підкатегорії (десять знаків).

⁴⁴ відповідно до постанови КМУ від 10.09.2014 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», даний інститут має бути реорганізовано шляхом перетворення і приєднання до Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>)

1) оригіналами міжнародних ветеринарних (санітарних) сертифікатів, виданих відповідним уповноваженим органом, що засвідчують придатність харчового продукту до споживання людиною;

2) документами або маркуванням, де зазначаються потужності (об'єкти), з яких походить харчовий продукт.

Порядок видачі ветеринарних документів затверджено Наказом Державного комітету ветеринарної медицини України № 85 від 13 квітня 2009 року зі змінами та доповненнями⁴⁵.

Фітосанітарний контроль здійснюється Державною службою з карантину рослин України⁴⁶. До підкарантинних матеріалів належать: насіння і садивний матеріал, сільськогосподарські, лісові і декоративні культури, рослини та їх частини (живці, цибулини, бульби, плоди тощо), а також інша продукція рослинного походження, яка може переносити шкідники, хвороби рослин і бур'яни, культури живих грибів, бактерії, віруси, кліщів і комах, які можуть завдати шкоди рослинним ресурсам, колекції комах, збудники захворювань рослин і зразки пошкоджень, що наносяться ними, а також гербарії і колекції насіння. Повний перелік об'єктів регулювання у сфері карантину рослин затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 року № 705⁴⁷.

Підкарантинні матеріали і об'єкти, які вивозять за межі України в режимі експорту, повинні супроводжуватися фітосанітарним сертифікатом, виданим державним інспектором з карантину рослин. Фітосанітарний сертифікат повинен містити інформацію про походження матеріалів та адресу закордонного вантажоотримувача. Фітосанітарний сертифікат видається на кожну партію підкарантинних матеріалів, що експортуються у відповідності до діючих міжнародних угод з карантину та захисту рослин країн торговельних партнерів, які ратифіковані Україною, та вимог країн-імпортерів.

⁴⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0519-09>

⁴⁶ відповідно до постанови КМУ від 10.09.2014 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» даний інститут має бути реорганізовано шляхом перетворення і приєднання до Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>)

⁴⁷ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/705-2007-%D0%BF>

Фітосанітарний сертифікат засвідчує відсутність у підкарантинних матеріалах карантинних та інших шкідливих організмів. У разі проведення знезараження, вказується назва хімічної речовини та її концентрація, експозиція. Фітосанітарні правила експорту підкарантинних матеріалів затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 23 серпня 2005 р. № 414⁴⁸.

Ліцензування та квотування здійснюється Міністерством економічного розвитку та торгівлі України⁴⁹. Ліцензуванню підлягають лише товари, включені до спеціального переліку. Однак наявність ліцензії є обов'язковою для експорту товарів, не включених до цього переліку, якщо вони призначені для створення зброї масового знищення і ракет-носіїв або для використання у вигляді озброєння в деяких країнах. Сюди ж належать ембарго на основі рішень і санкцій Організації Об'єднаних Націй чи Європейського Союзу щодо обмеження торгівлі з визначеними країнами. Для деяких країн, окрім цього, діє також ембарго на поставки зброї.

Митне оформлення товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню, здійснюється лише за наявності відповідної ліцензії. Переліки товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню, та квоти затверджуються щорічно Постановами Кабінету Міністрів України.

До товарів, що підлягають квотуванню або ліцензуванню з числа таких, що стосуються сільського господарства, варто виокремити лише засоби захисту рослин (відповідно Додатку 5 Постанови КМУ від 25 грудня 2013 р. № 950).

Ліцензії видаються центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики (Міністерством економічного розвитку та торгівлі), а також у межах наданих ним повноважень – відповідними структурними підрозділами обласних, Київської і Севастопольської міських державних

⁴⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1121-05>

⁴⁹ <http://www.me.gov.ua/>

адміністрацій. Порядок отримання ліцензій на експорт товарів затверджено наказом Міністерства економіки України від 09.09.2009 р. N 991⁵⁰.

Протягом цього року Україною було зроблено декілька важливих кроків у напрямку гармонізації вітчизняного законодавства з європейським. Так, до безумовних позитивів, які в подальшому покликані спростити шлях вітчизняних виробників тваринницької продукції на європейські ринки, є законодавче врегулювання питань безпечності харчових продуктів ("Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо безпечності харчових продуктів"), ідентифікації тварин ("Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин"), державного контролю у сфері безпечності харчових продуктів ("Про державний контроль у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів і кормів, благополуччя тварин"). Поряд із уже прийнятими, потребують уваги законотворців також врегулювання питань гігієни та безпечності кормів, вимоги та правила використання побічних продуктів тваринного походження та ряд інших, не менш важливих питань.

Окремої уваги заслуговує документ, який є формальною підставою для застосування до товарів, експортованих з України до ЄС, автономних торгових преференцій – сертифікат походження EUR.1. В його основу покладено правила походження товарів, прийняті в ЄС (Регл. ЄК № 2454/93⁵¹), яким введено в дію імплементаційні положення Митного кодексу ЄС (Регламент Ради № 2913/92⁵²). З моменту початку тимчасового застосування торговельних положень Угоди про асоціацію будуть введені в дію правила походження товарів, які передбачені Угодою. Зауважимо, що до товарів, вироблених суб'єктами господарювання, розташованих у Криму, автономні торговельні преференції не можуть бути застосовані. Також важливим є те, що на період дії АПТР ЄС залишає також можливість використання умов експорту в рамках

⁵⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-09>

⁵¹ http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/procedural_aspects/general/regulation_2454_93_en.pdf

⁵² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992R2913:en:HTML>

режиму GSP, який діє сьогодні для України та для використання якого необхідно отримати сертифікат форми А. Отже вітчизняні експортери мають право самостійно вирішувати, яким із режимів сприяння торгівлі вони користуватимуться для експорту до ЄС: АПТР або GSP.

Згідно з положеннями ГВ ЗВТ, видача сертифікатів походження передбачена митними органами. На даний час сертифікати згаданих форм видають Торговельно-промислові палати (ТПП). Детальніша інформація щодо процедури отримання сертифікатів походження за посиланням ⁵³.

⁵³ http://www.ucci.org.ua/download/eur1_3.pdf

4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ ТА ЕКСПОРТЕРІВ ДО ЄС ЩОДО ДОСТУПУ ДО АГРАРНИХ РИНКІВ.

В умовах зони вільної торгівлі особливої актуальності набуває пошук нових ринків збуту або диверсифікація виробництва. В майбутньому, коли зона вільної торгівлі запрацює і українські виробники адаптуються до нових умов, загальна структура експорту зазнає суттєвих змін. Тут потенційно можливі два напрямки: ресурсне забезпечення первинною продукцією переробних підприємств Європейської митної зони чи тих підприємств, що будуть розміщені на території України, або ж виробництво готової продукції на території України та її продаж в межах дії Зони вільної торгівлі в Рамках Асоціації з ЄС.

4.1. *Регулювання імпорту ЄС*

Характеризуючи регулювання Європейським Союзом імпорту агропродовольчої продукції, зауважимо, що вимоги та підходи до рослинницької та тваринницької продукції різняться, причому остання підпадає під більш жорсткий контроль з боку контролюючих органів.

Основні вимоги для українських компаній, які прагнуть експортувати до Європейського Союзу, наступні:

Кожна компанія, яка прагне потрапити на ринок ЄС, повинна розуміти загальні та специфічні механізми формування ринків ЄС, до яких відносяться:

1. Відповідність товарів санітарним та фітосанітарним вимогам, ринковим стандартам, які діють в ЄС;
2. Відповідність виробництв технічним та екологічним вимогам, що діють або визнаються країнами ЄС;
3. Відповідність виробництв технічним вимогам, що діють або визнаються країнами ЄС;

4. Обізнаність щодо імпорتنих обмежень доступу до ринку ЄС.

Також окремо варто звернути увагу потенційних експортерів на тарифне регулювання імпорту, яке діє на митній території ЄС – мита (в т.ч. зв'язані), звільнення (в тому числі тимчасові скасування) від сплати мита, квоти, антидемпінгові заходи.

Як сказано в тексті рішення Європейської Комісії щодо умов підписання ГВ ЗВТ Україна — ЕС⁵⁴, для сільськогосподарських товарів ЄС прийняв важливе рішення щодо покращення доступу української продукції до власного ринку. І хоча такий доступ є дещо обмеженим, оскільки Європейським Союзом надано негайні і необмежені преференції для 82,2% експорту України, в той час як для ряду продуктів (круп, свинини, яловичини, м'яса птиці та ряду інших продуктів) часткова лібералізація досягається шляхом надання безмитних тарифних квот. Це також стосується напівфабрикатів та готової продукції, де ЄС погодився надати безмитний доступ до ринку для 83,4% експорту України, а торгівля рештою 15,9% також має бути частково лібералізованою через застосування механізму тарифних квот.

Застосування автономних торговельних преференцій було розпочате 23 квітня 2014 р. та тривало до 1 листопада 2014 року, однак через спільне рішення України та ЄС щодо відтермінування вступу в дію Угоди про ЗВТ, преференції продовжено до 1 січня 2016 року.

Встановлення автономного преференційного торгового режиму встановлюється відповідним регламентом ЄС (Регламент Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014)⁵⁵. За основу введення взято домовленості щодо лібералізації доступу до ринку ЄС в рамках Угоди про асоціацію, зокрема, графік скасування увізних мит ЄС та домовленості щодо обсягів тарифних квот. При цьому, обсяги тарифних квот залишаються на тому ж рівні, що визначено положеннями Угоди про асоціацію (розміри квот визначено в додатках 2 та 3 до Регламенту).

⁵⁴ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-250_en.htm

⁵⁵ http://europa-torgivlia.org.ua/wp-content/uploads/2014/06/Dodatok_1-Autonomousmeasures.pdf

Починаючи з моменту введення автономного преференційного торгового режиму ставки ввізного мита ЄС встановлюються на рівні, який має діяти у перший рік після запровадження вільної торгівлі між Україною та ЄС (відповідні ставки увізного мита ЄС, розраховані згідно домовленостей, наведено у додатках до Регламенту).

Тарифні квоти та система імпорتنих ліцензій. Запровадження квотування у двосторонній торгівлі між Україною та ЄС означає, що українські виробники *отримують можливість завозити певні обсяги даних товарів без справляння увізних мит*. При цьому мова йде не про обмеження обсягів імпорту, а лише про те, що імпорт зазначених товарів понад визначений обсяг підпадатиме під загальний режим імпорту, тобто оподатковуватиметься за тими ж умовами, які діяли до надання Україні сьогодні автономних торгових преференцій.

Обсяги тарифних квот, які діятимуть впродовж автономного преференційного торгового режиму, коди товарів, які підпадають під квотування, ставки ввізних мит в межах квоти та поза межами квоти наведено у додатку 3.

Тарифною квотою є будь-яка встановлена величина або кількість даного товару, які можуть бути імпортовані протягом певного періоду зі зменшенням або призупиненням нормальних митних зборів, і за якою будь-яка додаткова кількість цих товарів може бути імпортована на умовах, рівних з іншими постачальниками. Види тарифних квот:

1) непреференційна або *erga omne* тарифна квота (з лат. — обов’язкова для всіх, в даному випадку — застосовується для всіх країн) — визначається Європейським Союзом в односторонньому порядку (автономна квота) та встановлюється на рівні Всесвітньої торгової організації (ГАТТ — Генеральна угода з тарифів і торгівлі);

2) пільгова тарифна квота для певних продуктів в рамках угод, укладених Європейським Союзом з третіми країнами.

Зауважимо, що обидва механізми на даний час працюють, і при експорті до ЄС вітчизняні компанії мають змогу ними користуватись. Так, наприклад, в ЄС є квота на пільговий імпорт зерна в рамках торгівлі з третьою країною, у тому числі з України. При цьому квота в рамках ГВ ЗВТ жодним чином не скасовує її дії, а є лише додатковою квотою в рамках угоди ЄС.

Додатковим запобіжником з боку ЄС є страховий платіж, який повинен виступати гарантією дотримання зобов'язань щодо поставки товару в межах ліцензії (для окремих видів продукції визначені також мінімальні ліцензійні обсяги). Даний платіж вноситься імпортером у вигляді готівки грошових коштів, банківської гарантії, чеку або переказу.

Для прикладу, при імпорті до ЄС зернових (твердої пшениці, ячменю, кукурудзи, зернового сорго) та окремих продуктів переробки (борошна) обсяг страхового платежу складає 1 євро за тонну, для яблук – 15 євро за тонну, для часнику (та продуктів, що його містять) – 50 євро за тонну. Щодо продукції тваринництва: молоко, масло, сири – 10 євро за 100 кг, телятина та яловичина – від 5 до 12 євро за 100 кг (залежно від специфікації). Повний перелік наведено у Додатку II⁵⁶ Регламенту ЄС № 376/2008⁵⁷.

Вхідні ціни. Правовою основою стягнення мит на основі вхідних цін є Регламент ЄС⁵⁸ щодо запровадження спільної організації аграрних ринків окремих агропродовольчих продуктів (Single CMO Regulation — OJ L 299, 16.11.2007, р. 1), статті 140а — «Система вхідних цін для фруктів, ягід та продуктів їх переробки», Регламент ЄС щодо внесення змін до Додатку I (ЕЕС) No 2658/87 про тарифи та статистичну номенклатуру до Митного Тарифу ЄС у частині визначення переліку товарів, на які розповсюджується дія вхідних цін.

Основна суть системи вхідних цін на сьогодні полягає в тому, що всі фрукти, овочі, натуральні соки (без додавання спирту, цукру, підсолоджувачів), а також вина (виноградні натуральні, включаючи кріплені; сусло виноградне,

⁵⁶ http://exporthelp.europa.eu/update/requirements/ehir_eu12_02v002/eu/auxi/eu_trdagric_annex2_part1_r376_2008.pdf

⁵⁷ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413192023435&uri=CELEX:32008R0514>

⁵⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1414049980239&uri=CELEX:52009AP0054>

крім зазначеного в товарній позиції 2009) з усіх країн за межами ЄС розмитнюватимуться за уніфікованою процедурою, в основу якої покладено визначення ціни, на основі якої розраховуються всі подальші митні платежі. За базову ціну визначено або рахунок-фактуру на кожну окрему партію (інвойс), або ж стандартну імпорту вартість, яка щодня оновлюється і публікується Європейською Комісією відповідності до Статті 136 та 137 Регламенту ЄС No 543/2011⁵⁹. Відповідно до цієї системи мито складається із загальної ставки мит та додаткового платежу, розмір якого залежить від того, наскільки ціна товару є нижчою від встановленого ЄС показника. Українські товари мають преференцію у вигляді звільнення від сплати базового мита. Таким чином, при експорті українських огірків з них може бут стягнена різниця в ціні, але при цьому базове мито нараховане не буде. Це дає українським виробникам істотну перевагу перед продукцією з третіх країн.

Крім всього вищезазначеного, при імпорті окремих видів продукції до ЄС, поряд із загальними існує також ряд специфічних регуляторних вимог. Так, наприклад:

- Щодо зернових та рису – правила подання заявки для імпорту та експорту зернових та рису⁶⁰ та спільна організація ринку рису⁶¹.
- Щодо імпорту цукру – правила запровадження Регламенту щодо торгівлі⁶² з третіми країнами цукром⁶³ та спільної організації ринку⁶⁴.
- Щодо імпорту молокопродуктів – правила подання заявки⁶⁵ щодо організації імпорту молока та молокопродукції та відкриття імпортних квот⁶⁶.
- Яловичина та телятина – правила подання заявки на отримання ліцензій на імпорт та експорт яловичини та телятини⁶⁷.

⁵⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:157:0001:0163:EN:PDF>

⁶⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413204534639&uri=CELEX:32003R1342>

⁶¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413204658685&uri=CELEX:32003R1785>

⁶² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413204738295&uri=CELEX:32006R2011>

⁶³ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413204806944&uri=CELEX:32006R0318>

⁶⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413204885965&uri=CELEX:32006R0951>

⁶⁵ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413206687055&uri=CELEX:32003R0224>

⁶⁶ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413206761559&uri=CELEX:32001R2535>

⁶⁷ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413206811681&uri=CELEX:32008R0382>

- М'ясо овець та кіз – правила подання заявки ⁶⁸ щодо ліцензування імпорту та експорту відповідних видів м'яса ⁶⁹.
- Вино – правила застосування ⁷⁰ відповідно до умов торгівлі з третіми країнами ⁷¹ та спільна організація ринку вина ⁷².
- Алкоголь – правила подання заявки ⁷³, зменшення специфічних вимог щодо ринку етилового алкоголю сільськогосподарського походження ⁷⁴.
- Часник – адміністрування тарифних квот та запровадження системи імпорتنих ліцензій та сертифікації з країн – не-членів ЄС ⁷⁵.

Нетарифне регулювання ЄС (санітарні та фітосанітарні заходи, НАССР, стандартизація, сертифікація, вимоги до маркування та упаковки, добровільних стандартів ведення бізнесу тощо)

Законодавство ЄС у галузі безпеки харчових продуктів та захисту споживачів характеризується трьома чіткими принципами:

- Гарантування продовольчої безпеки по всій довжині харчового ланцюгу (так званий підхід «від ферми до столу»);
- Відповідальність операторів: виробники та підприємства несуть відповідальність за безпеку харчових продуктів (або безпеку кормів, сільськогосподарської та харчової продукції, продуктів тваринного походження та споживчих товарів);
- Можливість відстеження харчових і кормових продуктів: бізнес оператори повинні встановити систему для забезпечення простежуваності продукції (наприклад, звідки вони отримали сировину; кому вони доставили свою продукцію тощо).

Спеціальні захисні заходи. До переліку спеціальних заходів можна віднести ряд нетарифних заходів (Санітарні та фітосанітарні заходи (SPS), Технічні Бар'єри Торгівлі (ТБТ), запровадження європейської моделі системи

⁶⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413206855370&uri=CELEX:31995R2134>

⁶⁹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413206913796&uri=CELEX:31995R1439>

⁷⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413207028982&uri=CELEX:32008R0479>

⁷¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413207074453&uri=CELEX:32001R0883>

⁷² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413207181940&uri=CELEX:31999R1493>

⁷³ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413207430132&uri=CELEX:32003R0670>

⁷⁴ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413207379919&uri=CELEX:32003R2336>

⁷⁵ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1413207526344&uri=CELEX:32007R0341>

гарантування безпеки і якості продуктів харчування, що базується на процедурах НАССР (Аналізу ризиків і критичних контрольних точок), Стандартизацію, Сертифікацію, Вимоги щодо пакування та маркування, Приватні стандарти (GAP, тощо).

Санітарні та фітосанітарні заходи (SPS). Угода щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів, підписана в рамках СОТ, передбачає захист здоров'я людей і тварин від ризиків, спричинених харчовими продуктами, а також захист здоров'я людини від захворювань, носіями яких є тварини або рослини, і, нарешті, захист тварин і рослин від захворювань і шкідників.

Заходи СФС розповсюджуються на добавки в продуктах харчування, забруднюючі речовини в харчових продуктах. Також розповсюджуються на процедуру сертифікації в частині дотримання принципів продовольчої безпеки чи здоров'я рослин, методів обробки, дотримання санітарних вимог при імпорті, вимог щодо маркування, прямо пов'язаних із безпекою харчування.

Зауважимо, що в рамках Угоди Україна також взяла на себе ряд зобов'язань щодо наближення національного законодавства у сферах сільського господарства і СФЗ до законодавства ЄС. До цього моменту Україна і ЄС повинні узгодити та спільно пройти процедури скасування дозволів на імпорт — Україна та ЄС мають скасувати необхідність отримання дозволу для імпорту, а також мають запровадити загальні умови імпорту, в т.ч. повідомлятимуть один одного про свої СФЗ щодо імпорту товарів, моделі офіційних сертифікатів, декларацій та комерційних документів (пункти 1 і 3 Статті 69⁷⁶ Угоди), мають створити Підкомітет з управління СФЗ, який контролюватиме імплементацію Угоди щодо СФЗ (Стаття 74⁷⁷ Угоди), мають розробити стратегію імплементації Угоди щодо СФЗ (пункт 4 статті 64⁷⁸

⁷⁶ http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/TITLE_IV.pdf

⁷⁷ Там же

⁷⁸ Там же

Угоди). Також окрему увагу приділено процедурі визнання – Україна та ЄС повинні взаємно визнати статус стосовно хвороб тварин, інфекцій тварин та шкідників, а також пройти процедуру визнання регіоналізації/зонування, зон, вільних від шкідливих організмів, та зон, що охороняються від шкідників (стаття 65⁷⁹ Угоди). Ще одним, не менш складним етапом, має стати схвалення переробних потужностей – до визнання еквівалентності, як це передбачено статтею 66⁸⁰ Угоди, країна-імпортер має попередньо схвалити переробні підприємства, що знаходяться на території країни-експортера і планують ввозити до країни-імпортера продукти тваринного походження, без проведення попередніх інспекцій окремих підприємств. Таке схвалення здійснюється на прохання країни-експортера, що супроводжується відповідними гарантіями країни-експортера (пункт 5 статті 69⁸¹ Угоди). І, нарешті, визнання еквівалентності, тобто визнання країною-імпортером СФЗ, які застосовуються у країні-експортері як таких, що еквівалентні заходам, котрі вживає імпортер, що дозволить зменшити кількість прикордонних перевірок та спростити отримання сертифікатів (стаття 66 Угоди). За оцінками експертів орієнтовний час, який можуть витратити сторони на процес визначення еквівалентності, може зайняти принаймні 1,5 роки.

Технічні Бар'єри Торгівлі (ТВТ). Угода, підписана в рамках СОТ, містить в собі основні положення щодо заходів, направлених на ухилення від застосування зайвих торгових бар'єрів, недискримінації та уніфікації процедур і трактувань, узгодженості дій, гармонізації та еквівалентності технічних регламентів, взаємного визнання процедур оцінки відповідності, забезпечення та дотримання прозорості у торговельних відносинах.

Заходи ТВТ пов'язані з вимогами щодо нанесення відповідного маркування, складу або якості харчових продуктів, дотримання вимог

⁷⁹ Там же

⁸⁰ Там же

⁸¹ Там же

якості для свіжих харчових продуктів, ємності, форми і зовнішнього вигляду упаковки.

Нагадаємо лише, що Україна взяла на себе в рамках Угоди про ГВ ЗВТ з ЄС зобов'язання поступово адаптувати власні технічні вимоги та стандарти до діючих в ЄС, з наступним їх обговоренням, узгодженням, оформленням у вигляді Договору про оцінку відповідності та визнання промислових виробів, для засвідчення рівних умов та правил для всіх сторін (як країн-членів ЄС, так і України). Гармонізація та обопільне визнання технічних стандартів повинно, на думку Європейської комісії, знизити рівень нетарифного захисту агропродовольчого сектору на 35%, порівняно із 2004 роком⁸².

Аналіз ризиків і критичних контрольних точок (НАССР). Система НАССР ґрунтується на принципах аналізу можливих та наявних небезпек, визначення критичних контрольних точок та запровадження обмежень щодо них, запровадження процедури заходів моніторингу, визнання та фіксації його результатів. Запровадження європейської моделі системи гарантування безпеки і якості продуктів харчування, що базується на процедурах НАССР є невід'ємною складовою при отриманні дозволів щодо доступу до ринків Європейського Союзу.

Приватні стандарти (GAP тощо). Стандарти, які розроблені і належать неурядовим установам та інституціям і включають в себе стандарти окремих підприємств, колективні національні стандарти, або ж спільні міжнародні стандарти.

Також практично всі країни світу (в тому числі Україна та ЄС) мають право застосовувати антидемпінгові, антисубсидійні, захисні заходи та процедури, у випадку, якщо існують підстави підозрювати країну-імпортера та їх митну територію у відповідних викривленнях міжнародної торгівлі. Процедура застосування наведена на сайті

⁸² http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf, стор. 4

Європейської Комісії⁸³ і ґрунтується на підписаною сторонами (в тому числі й Україною) Угоди про СФС⁸⁴.

4.2. Особливості регулювання імпорту в ЄС: тарифні заходи та необхідні документи

Зміни у торговельній політиці при створенні всеохоплюючої та поглибленої ЗВТ з ЄС передбачають, перш за все, як ми вже зазначали раніше, скасування і зменшення мит. Для сільськогосподарської продукції, з початку введення в дію економічної частини Угоди, мита буде скасовано на 35,2% тарифних ліній Україною та 83,1% – Євросоюзом. Також ЄС встановлює перехідні періоди на 2% тарифних ліній, тривалістю 3-7 років, а по найбільш чутливих товарах (14,9%) запропоновано доступ в рамках безмитних тарифних квот. Їх надано Україні по зернових, м'ясу та деяких інших продуктах.

Правила адміністрування тарифних квот регламентуються положеннями статті 3 “Доступ в рамках тарифних квот” Регламенту Європейського Парламенту і Ради щодо скорочення або скасування митних зборів на товари, що походять з України (Регл. ЄС №374/2014⁸⁵). Так, адміністрування тарифних квот ЄС здійснюватиметься відповідно до статей 308a, 308b і 308c Регламенту (ЄЕС) № 2454/93, що встановлює правила для реалізації Митного кодексу Співтовариства (додаток 5), та статті 184 Регламенту (ЄС) № 1308/2013 (додаток 6)⁸⁶.

Адміністрування тарифних квот, визначених у додатку II Регламенту ЄС, здійснюватиметься Генеральним директором з питань оподаткування Європейської Комісії на основі принципу “перший прийшов — перший обслуговується” незалежно від місця ввезення товарів до ЄС. Правові положення, що визначають порядок управління цими тарифними квотами, містяться у статтях 308a, 308b і 308c Регламенту №2454/93 (додаток 5).

⁸³ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/september/tradoc_146666.pdf

⁸⁴ http://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/sps_e.htm

⁸⁵ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32014R0374>

⁸⁶ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0671:0854:fr:PDF>

Адміністрування тарифних квот, визначених у додатку III Регламенту ЄС, віднесено до компетенції Генерального директорату ЄК, відповідального за сільське господарство і розвиток сільських територій. Реалізація механізму здійснюватиметься через *систему імпорتنих ліцензій*. Різні регламенти Ради ЄС та Європейської Комісії містять конкретні положення щодо управління тарифними квотами (в цьому випадку будуть використовуватись положення статті 184 Регламенту (ЄС) № 1308/2013) (додаток 6).

Тарифні квоти, які застосовуються ЄС, в першу чергу, стосуються товарів, до яких його ринок дуже чутливий і які, як правило, виключаються з режиму лібералізації при підписанні угоди про ЗВТ, тобто підпадають під загальний режим оподаткування під час митного оформлення. Водночас Україна отримала можливість експортувати певні обсяги таких товарів без сплати ввізного мита через механізм тарифних квот.

Щодо аграрної та харчової продукції з України, ЄС має намір як знижувати мита, так і встановлювати безмитні квоти.

Відносно харчових продуктів ЄС надасть негайні преференції на 83,4% українського експорту. Щодо решти 16,6% (крупни, свинина, яловичина, м'ясо птиці та декілька додаткових продуктів), — часткова лібералізація досягається шляхом надання безмитних тарифних квот.

Таблиця 23. Обсяг квот на безмитний імпорт до ЄС окремих видів с/г продукції із України після вступу в дію Угоди про ГВ ЗВТ та після перехідного періоду⁸⁷

Назва товару	Обсяг, т	
	Вступ в дію	Протягом 5 років
Яловичина	12000	
Свинина	40000	
М'ясо баранини	1500	2250
М'ясо птиці та напівфабрикати	36000	40000
Молоко, вершки та йогурти	8000	10000
Сухе молоко	1500	5000
Вершкове масло та молочні пасти	1500	3000
Яйця та альбуміни	1500	3000
Часник	500	

⁸⁷ http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/Annex_I-A_to_Agreement.pdf

Цукор	20070	
Пшениця м'яка	950000	1000000
Ячмінь	250000	350000
Овес	4000	
Кукурудза	400000	650000
Цукрова кукурудза	1500	
Крохмаль	10000	
Оброблений крохмаль	1000	2000
Гриби	1000	
Оброблені томати	10000	
Виноградний та яблучний сік	10000	20000

Джерело: Додаток 2 до Угоди про ГВ ЗВТ між Україною та ЄС, Додаток 2.

У таблиці 23 представлені лише основні товарні позиції, щодо яких ЄС скасовує імпорتنі мита у рамках встановлених для України імпорتنих квот. З повним переліком квот, умовами їх отримання та можливостями можна ознайомитись за допомогою багатомовної бази даних, яка охоплює всі заходи, пов'язані з тарифами, комерційним та сільськогосподарським законодавством ЄС (TARIC). Даний ресурс покликаний сформувати у всіх потенційних імпортерів на ринок ЄС чітке уявлення про заходи, які необхідно вжити при імпорті до ЄС або експорті товарів з ЄС.⁸⁸

Як вже згадувалось, адміністрування квот в режимі вільної торгівлі (або у рамках автономних торговельних преференцій) здійснюється за одним із двох підходів:

за принципом “перший прийшов – перший обслуговується” незалежно від країни ввезення наступних товарів: м'ясо овець, мед, цукор-сирець, карамель, глюкоза та сиропи з глюкози, крохмаль, крупи, ячмінь, гриби, томати, сік виноградний, молочна паста, какао-порошок, овес, часник, манітол, спирт етиловий і деякі інші товари.

⁸⁸ З повним переліком квот та умовами доступу до ринку ЄС можна ознайомитись на сайті http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en

Адміністрування тарифних квот здійснюється Генеральним директором з питань оподаткування (**DG TAXUD, SUD**⁸⁹) Європейської Комісії на основі принципу “перший прийшов – перший обслуговується” незалежно від місця ввезення товарів до ЄС. Правові положення, що визначають порядок управління цими тарифними квотами, містяться у статтях 308a, 308b і 308c Регламенту №2454/93 (визначених у додатку II Регламенту ЄС). При цьому конкретне рішення про звільнення від сплати мита всередині квоти приймають митні органи держав-членів.

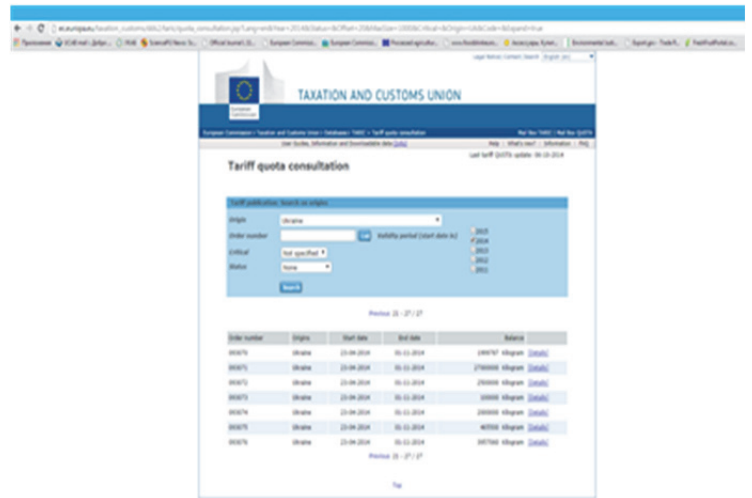

Рис. 24. Доступ до інформаційної бази розподілу імпортової квоти в рамках дії АТП

Інформація про поточні залишки тарифних квот, які управляються на основі принципу “перший прийшов — перший обслуговується” доступна в режимі онлайн на відповідному порталі Служби підтримки експорту⁹⁰ — TARIC (приклад на рис. 23)⁹¹

База даних для тарифних квот на веб-сайті EUROPA відображає баланс по кожній тарифній квоті, які застосовують у даному році, а також минулого року.

Сайт також містить деякі інші важливі відомості, зокрема, дату вичерпання конкретної тарифної квоти. Ця інформація постійно оновлюється в результаті щоденних операцій. Інформація про веб-сайт EUROPA коригується ввечері кожного робочого дня і, отже, є актуальною на даний момент. Вона залишається на веб-сайті незмінною до вечора наступного робочого дня⁹².

⁸⁹ http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm

⁹⁰ <http://exporthelp.europa.eu/thdapp/index.htm?newLanguageId=RU>

⁹¹ http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en&Year=2014&Status=&Offset=20&MaxSize=1000&Critical=&Origin=UA&Code=&Expand=true

⁹² http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/quota_consultation.jsp?Lang=en

Правила адміністрування тарифних квот в рамках АТПР регламентуються положеннями Статті 3 “Доступ в рамках тарифних квот”⁹³ Регламенту Європейського Парламенту і Ради щодо скорочення або скасування митних зборів на товари, що походять з України.

через систему імпорتنих ліцензій для товарних позицій: яловичина, свинина, м’ясо птиці, молоко, йогурти, вершкове масло, яйця, пшениця, ячмінь, кукурудза. Адміністрування здійснюється Директоратом з Сільського господарства та Сільського розвитку (DG AGRI⁹⁴).

Основною відмінністю при оформленні, яка допоможе відрізнити принцип оформлення квоти, є її серійний номер. Так, при оформленні нової тарифної квоти надається шестизначний ідентифікаційний номер або так званий серійний номер, починаючи з "09".

Третя цифра серійного номера вказує на спосіб надання тарифної квоти — через ліцензування або на підставі митної декларації за принципом «перший прийшов — перший обслугований».

Приклад:
Код продукту 0703 20 00 00 "Часник" має тарифну квоту з порядковими номерами 094102 і 094106, яка надається виключно за наявності ліцензії.
Код продукту: 0303 51 00 90 "Морожений оселець" визначається в НЕ преференційною тарифною квотою з номером замовлення 090006 обробляється на основі митної декларації за принципом "перший прийшов - перший обслугований".

Якщо тарифна квота з номером для замовлення є "094xxx" (третя цифра "4"), це означає, що тарифна квота розподілена DG AGRI. Тарифні квоти з кодом замовлення «090xxx», "091xxx", "092xxx", "095xxx", "096xxx", "097xxx" або "098xxx" адмініструються на основі митної декларації. Слід зазначити, що тарифна квота з тим же серійним номером може бути певну кількість товарних кодів (група товарів або більше видів товарів).

При продовженні (переоформленні) квоти на новий період серійний номер, як правило, залишається без змін.

Інформація щодо нормативних документів, необхідних для отримання квоти, терміну її дії, переліку митно-тарифних обмежень та розмірів мита для

⁹³ http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/procedural_aspects/general/regulation_2454_93_en.pdf

⁹⁴ http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm

кожної окремо взятої групи товарів можна знайти на сайті Консультування з Тарифних Квот (TARIC)⁹⁵.

Ліцензія. Оформлення ліцензії на імпорт до Європейського Союзу являє собою процедуру отримання дозволів на імпорт визначених видів товарів (як уже згадувалось раніше) до визначеної країни у визначених обсягах протягом визначеного часу. Заявки на отримання ліцензій можуть подавати лише уповноважені імпортери. Фактично це означає, що вітчизняним компаніям, зацікавленим в експорті до ЄС, для використання такого роду квот необхідно знаходити відповідних контрагентів на території ЄС. Альтернативою є створення торгового дому на території ЄС, який буде формувати відповідну історію імпортування продукції на загальних підставах з тим, щоб у перспективі 2-3 років отримати можливість резервувати право на отримання імпортних ліцензій.

Рис. 24. Процедура отримання ліцензій⁹⁶

Уповноважені Установи (Paying Agencies, рис. 24) діють у відповідності з Регламентом ЄС No. 1306/2013 (щодо фінансування, адміністрування та моніторингу заходів Спільної Аграрної Політики)⁹⁷, Регламентом Єврокомісії (ЄС) No 883/2006 (що встановлює докладні правила застосування Регламенту Ради (ЄС) № 1290/2005 відносно ведення рахунків з виплат агенцій, декларації

⁹⁵ http://ec.europa.eu/taxation_customs/common/databases/index_en.htm

⁹⁶ Тим і далі — Paweł Smoliński, Agricultural Market Agency, *General import rules of animal products to the EU under tariff quotas-PS.pdf*, http://ec.europa.eu/enlargement/taiax/dyn/taiax-events/library/detail_en.jsp?EventID=56875

⁹⁷ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0549:0607:en:PDF>

про витрати і доходи та умови для відшкодування витрат по EAGF (Європейський фонд гарантування) і EAFRD (Європейський фонд сільського розвитку))⁹⁸ та 885/2006 (що встановлює докладні правила застосування Регламенту Ради (ЄС) № 1290/2005 відносно акредитаційних виплат установам та іншим органам і розрахунків з EAGF з EAFRD)⁹⁹.

Основною метою діяльності уповноважених установ є здійснення ефективного адміністрування, розгляд суперечок та претензій, трансфер платежів а також інформування Комісії, місцевих інституцій та виробників, орієнтація на клієнта, організація якісного обслуговування, забезпечення дотримання норм і правил ЄС та поширення інформації для зацікавлених сторін (в першу чергу – європейських виробників).

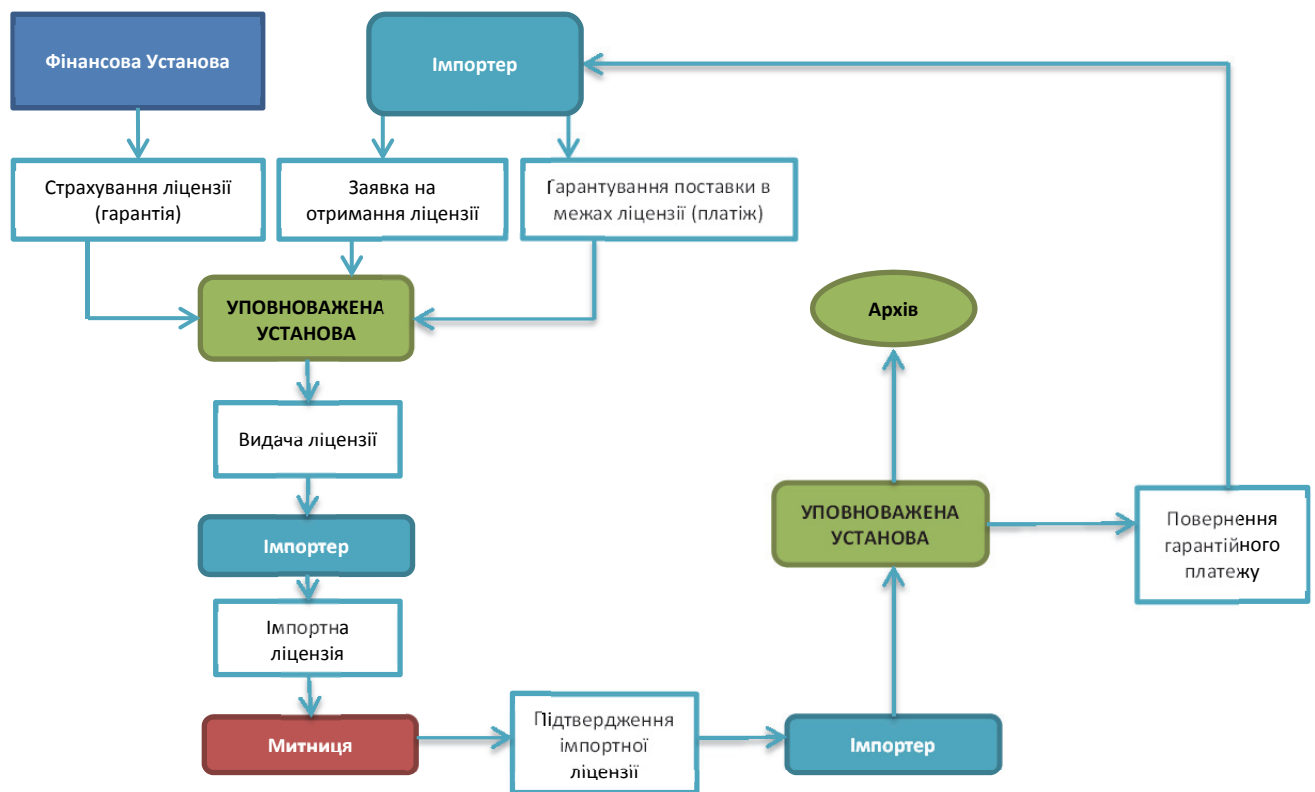

Рис. 25. Спрощена схема видачі та оплати ліцензії (P.Smoliński)

⁹⁸ <http://www.environ.ie/en/Legislation/Community/RuralDevelopment/FileDownload,26504,en.pdf>

⁹⁹ <http://www.environ.ie/en/Legislation/Community/RuralDevelopment/FileDownload,26503,en.pdf>

Формальною підставою для застосування преференцій є сертифікат походження EUR.1 (про особливості його оформлення нами згадувалось раніше).

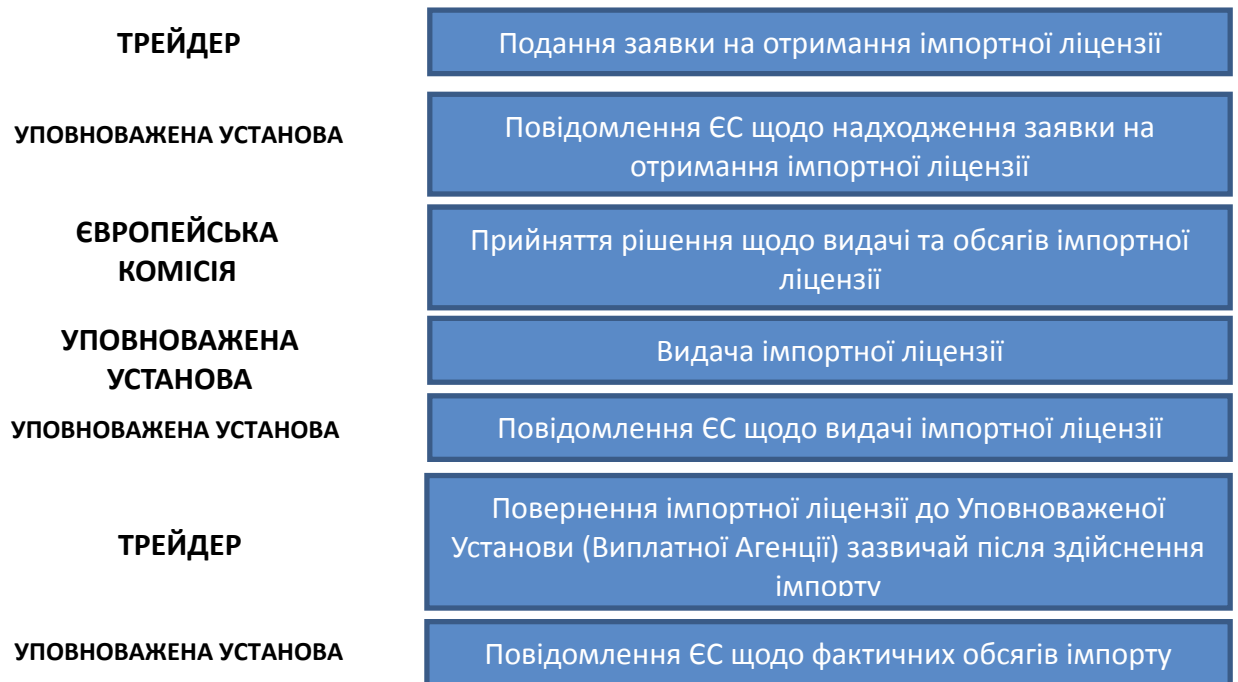

Рис. 26. Спрощена схема адміністрування ліцензійної системи в рамках тарифних квот (P.Smoliński)

На період дії автономних торгових преференцій ЄС залишає також можливість використання умов експорту в рамках режиму GSP (Генеральна Схема Преференцій ЄС), який діє сьогодні для України та для використання якого необхідно отримати сертифікат форми А. Відповідні сертифікати наразі видає Торгово-Промислова Палата (ТПП) України. Таким чином, за українськими експортерами залишається право вирішувати, в рамках якого режиму здійснювати експорт до ЄС: АПТР або GSP.

Угода про асоціацію передбачає можливість отримати статус так званого уповноваженого експортера. Серед іншого, цей статус дає можливість експортувати

продукцію до ЄС без сертифікату походження, тобто визнається, що ти найдений постачальник і перевіряти походження на кожну партію немає змісту.

При проходженні митниці на кордоні ЄС митне оформлення здійснюється за умови наявності рахунку-фактури, митної декларації, вантажних документів, завантажувальної документації, страхування вантажу. При експорті продовольчої групи УКТ ЗЕД (1-24), всі товари, що імпортуються на митну територію ЄС, повинні відповідати санітарним і фітосанітарним вимогам ЄС щодо захисту здоров'я людей та тварин, харчування і безпеки кормів, здоров'я рослин та охорони здоров'я. Також мають бути дотримані гігієнічні вимоги щодо максимального рівня вмісту залишків пестицидів, харчових добавок, рівня опромінення та радіації, забруднення матеріалів та виробів, що контактують з харчовими продуктами (в т. ч тара та упаковка). Існує також ряд специфічних вимог щодо генетично модифікованих організмів, харчових продуктів для конкретних харчових цілей (дитяче харчування).

Щодо тваринницької продукції, то її імпорт регулюється поряд із загальними нормативними документами, описаними раніше, ще й специфічними регуляторними документами. Так, поряд із загальним визнанням українського державного органу, що здійснює ветеринарний нагляд (зараз – Держветфітослужба України) з боку відповідних європейських структур (DG Sanco), існує також процедура внесення підприємств до переліку визнаних Європейським Союзом підприємств, які мають право експортувати власну продукцію на ринки ЄС (для детального ознайомлення перейти за посиланням https://webgate.ec.europa.eu/sanco/traces/output/non_eu_listsPerCountry_en.htm#). Зауважимо лише, що ряд вітчизняних компаній сьогодні уже є визнаними постачальниками на ринок ЄС (їх назви можна знайти в переліку), а загальне число таких компаній уже перевищує 170 (окремі з них повторюються в якості виробника та переробника). Формально будь-яка компанія в Україні може подати заявку та пройти відповідну процедуру (описану в Ст. 11 та 12 Рег. (ЄС) No 854/2004¹⁰⁰).

¹⁰⁰ http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_a67

5. ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ НА ІНШІ СФЕРИ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Угода про асоціацію між Україною та ЄС (Угода) [¹⁰¹] є документом, спрямованим на двосторонній розвиток політичних та економічних відносин України та ЄС для сприяння інтеграційним процесам України у співтовариство Європейських країн.

Угода була підписана у два етапи, а саме 21 березня 2014 року прем'єр міністр України підписав політичну частину Угоди, а згодом 27 червня 2014 новобраний президент України підписав економічну частину угоди. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України ратифікувала Угоду про асоціацію Україна – ЄС [¹⁰²].

Угода складається з 7 розділів та додатків до неї, передбачає розширену співпрацю ЄС та України у 28 галузевих сферах [¹⁰³], серед яких захист навколишнього середовища, сільське господарство та розвиток сільських районів.

По своїй суті, Угода є продовженням процесів зближення України та ЄС і вона замінила Угоду про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 року [¹⁰⁴]. В рамках Угоди домовились про створення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною на час перехідного періоду, який триватиме до 10 років. Відповідно до Угоди, сторони скасовують або зменшують мито на товари щодо погоджених та встановлених графіків. Для України період поступового скасування ввізних мит визначено періодом до 10 років. З іншого боку, ЄС скасовує ввізні мита одразу після набуття чинності Угоди, чим надає ряд преференцій для українських виробників.

В результаті імплементації Угоди приватний, державний та громадський сектори отримають ряд переваг (Таблиця 24).

¹⁰¹ Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом, Кабінет Міністрів України, Урядовий портал; Джерело: [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535

¹⁰² Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським [...] Верховна Рада України; Закон від 16.09.2014 № 1678-VII, Джерело: [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1678-vii>

¹⁰³ Представництво Європейського Союзу в Україні, Джерело: [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/association_agreement/general.pdf

¹⁰⁴ Partnership and co-operation agreement between the European communities and their member states, and Ukraine; Джерело: [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/october/tradoc_111612.pdf

Таблиця 24. Переваги від імплементації Угоди про асоціацію

Беніфіціар	Переваги
Приватний сектор:	доступ до аграрного ринку збуту продукції ЄС та відповідно розширені можливості для розвитку бізнесу та налагодження співпраці з ринками ЄС; доступ до та можливість обміну щодо новітніх технологій органічного та традиційного землеробства та тваринництва; адаптація європейських стандартів полегшить доступ до ринків ЄС.
Державний сектор:	модернізує державну політику у аграрній сфері; покращить процеси регулювання аграрних ринків; покращить процеси планування та реалізації державної підтримки; підсилення інституційно-адміністративної спроможності.
Громада:	Якісну продукцію с.г. виробництва Розвиток сільських територій

Незважаючи на вказані переваги, у зв'язку з імплементацією Угоди виникає ряд відкритих питань таких як внесення змін у законодавчі та нормативно-регулятивні акти, підвищення впливу на навколишнє природне середовище від господарської діяльності аграрного сектору України, вплив на міграцію населення з сільських територій та питання щодо працевлаштування сільського населення поза фермою.

Метою даного документу є аналіз впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на аграрний сектор України, в розрізі екологічних та соціальних аспектів, а також вироблення відповідних рекомендацій.

Для цього, у документі розглянуто Угоду про асоціацію між Україною та ЄС через призму екологічних та соціальних можливостей/ризиків та запропоновано ряд заходів для максимізації вигод співробітництва між Україною та ЄС. Відповідно, структура даного документу є наступною: Першочергово розглянуто Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Далі наведено короткий аналіз сучасного стану аграрного сектору України, наведено визначені Урядові цілі та відкладені шляхи реалізації задекларованих цілей. Після аналізу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, представлено напрямки зменшення екологічного та соціального впливів. Документ завершується висновками та рекомендаціями, а також додатками.

5.1. Вплив Угоди про Асоціацію на агросектор та довкілля

Сільське господарство та розвиток сільських територій визначені у главі 17 Угоди. Відповідно до Угоди, сторони домовились співпрацювати з метою сприяння розвитку сільського господарства через поступову гармонізацію законодавства України та ЄС, а також адаптацію національних стандартів та регуляторних документів до регулювання та стандартів ЄС.

В рамках Угоди домовились про сприяння розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва шляхом обміну знаннями та кращими практиками у сфері аграрної політики та підвищення конкурентоспроможності, запровадженню інновацій, а також про сприяння та взаємний розвиток сільських територій та підвищення інституційного потенціалу на регіональному та національному рівнях.

Відповідно до план графіку виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства до законодавства ЄС визначено необхідність внесення змін у 292 нормативних акти України, 44 з яких стосуються сільського господарства та 34 соціальної політики [¹⁰⁵]. У додатках до даного

¹⁰⁵ Економічна складова угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління (2014), Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, Джерело: [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//Projects/2013/EU_Ukraine/Economic_red.pdf

документу наведено витримку з переліку законів України, які підлягають перегляду або розробленню відповідно до законодавства ЄС (Додаток).

Основні питання сільського господарства у сфері стратегічного партнерства регулюються розділами 4 та 5 Угоди. Зокрема, стаття 404 Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди передбачає співробітництво ЄС та України у наступних сферах:

- a. сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- b. посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики;
- c. заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах;
- d. обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад;
- e. покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування;
- f. поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів;
- g. сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників;
- h. посилення гармонізації з питань, які обговорюються в рамках міжнародних організацій;
- i. обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;

і. заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

Інтеграція законодавства. Поступове зближення та гармонізація законодавства та стандартів України до ЄС передбачено у статті 405 Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди. Обмін досвідом та підтримка регуляторних реформ з метою підвищення конкурентоспроможності та зниження впливу на навколишнє середовище в частині викидів метану сільськогосподарським сектором відповідно до Глобальної ініціативи з метану передбачено у статті 339 Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди. Також, стаття 357 передбачає обмін статистичною інформацією у сфері сільського господарства, зокрема сільськогосподарські переписи та статистику навколишнього середовища, інформації щодо управління якістю всіх процесів виробництва.

Інтеграція законодавства України щодо охорони навколишнього середовища з законодавством ЄС задекларовано у статті 363 Глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди, а саме у статті вказано, що в рамках Угоди буде відбуватись поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатка XXX до Угоди.

Статтею 424 Глави 21 (Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей) Угода передбачає інтеграцію законодавства України та ЄС у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, як зазначено у Додатку XL до Угоди, шляхом забезпечення поступового наближення до права, стандартів та практики ЄС у даній сфері.

Також, стаття 403 та частково стаття 404 Глави 17 (Сільське господарство та розвиток сільських територій) визначає, що сторони співробітничать з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства. У стаття 405

цієї ж глави визначено, що Україна та ЄС підтримують поступове зближення та гармонізацію з відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС, зокрема з тими, що визначені у Додатку XXXVIII Угоди. При цьому, слід зауважити, що співпраця в рамках статті 405 не повинна наносити шкоди Розділу 4 («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») Угоди. Простими словами, така діяльність не повинна бути прямо або опосередковано бути пов'язаною з субсидіюванням виробництва сільськогосподарських товарів.

Угода передбачає інтеграцію законодавства України та ЄС у питаннях щодо розвитку транскордонного та регіонального співробітництва. При цьому, стаття 447 Угоди передбачає підтримку та залучення місцевих та регіональних органів влади до транскордонного та регіонального співробітництва та відповідних управлінських структур з метою посилення співробітництва шляхом створення сприятливої законодавчої бази, підтримки та нарощування потенціалу розвитку, а також забезпечення зміцнення транскордонних та регіональних економічних зв'язків та ділового партнерства

Щодо охорони здоров'я населення України та ЄС, Угода у статті 428 визначає поступове наближення законодавства та практики України до принципів ЄС, зокрема у сфері інфекційних хвороб, служб крові, трансплантації тканин і клітин, а також тютюну. Перелік відповідних актів *acquis* ЄС визначено у Додатку XLI Угоди.

Також, передбачена інтеграція у сфері фінансових послуг. Стаття 385 визначає сприяння поступовому наближенню до визнаних міжнародних стандартів щодо регулювання і нагляду у сфері фінансових послуг. Відповідні акти права ЄС у галузі фінансових послуг містяться у Главі 6 («Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля») Розділу IV («Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею») Угоди.

Навколишнє середовище. Підписанням Угоди сторони у підпункті «к» статті 388 Глави 1 (Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) домовились

про співпрацю та просування Механізму спільного запровадження Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату 1997 року з метою зменшення викидів парникових газів шляхом реалізації проектів у сфері енергоефективності та відновлювальної енергетики. Даний підпункт є дуже важливим для агросектору України в частині поширення практики енергоефективності.

До того, у підпункті «І» статті 388 сторони погодили науково-технічне співробітництво та обмін інформацією з метою розвитку та удосконалення технологій у сфері виробництва енергії, її транспортування, постачання та кінцевого споживання, особливу увагу приділяючи енергозберігаючим і екологічно безпечним технологіям, зокрема вловлювання та зберігання вуглецю, ефективні та «чисті» технології у вугільній галузі, відповідно до встановлених принципів, визначених, зокрема, в Угоді про співробітництво у сфері науки та технологій між Україною та Європейським Співтовариством.

Також, щодо впливу на навколишнє середовище, у статті 361 Глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди зазначено, що співробітництво України та ЄС в рамках Угоди має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища. Дана стаття визначає співробітництво у наступних сферах:

- зміна клімату;
- екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень;
- якість атмосферного повітря;
- якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;

- управління відходами та ресурсами;
- охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі);
- промислове забруднення і промислові загрози;
- хімічні речовини;
- генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві;
- шумове забруднення;
- цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози;
- міське середовище;
- екологічні збори.

Стаття 362 Глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) зазначає у п.2, що особливу увагу Сторони приділяють питанням, що мають транскордонний характер. Крім того, дана стаття передбачає, що в рамках Угоди сторони: обмінюються інформацією та досвідом; здійснюють спільну дослідну діяльність і обмінюються інформацією про екологічно чисті технології; планують подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій; здійснюють спільну діяльність на регіональному та міжнародному рівнях, в тому числі згідно з багатосторонніми угодами у сфері охорони навколишнього середовища, ратифікованими Сторонами, та, у разі доцільності, спільну діяльність у рамках відповідних агентств.

Серед цілей співробітництва України та ЄС щодо охорони природного довкілля, Угоди у статті 365 визначено

- розвиток всеосяжної стратегії у сфері навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи (з визначеними термінами) для забезпечення виконання і впровадження природоохоронного законодавства; розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та місцевому рівнях; процедури прийняття рішень та їх виконання; процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші

сфери політики держави; визначення необхідних людських і фінансових ресурсів та механізм їх перегляду;

- розвиток галузевих стратегій в галузях покращення якості повітря; якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; управління відходами та ресурсами; захист природи; промислове забруднення та промислові аварії; хімічні речовини, зокрема чітко визначені терміни і основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру й технології;

- с) розвиток та імплементація політики з питань зміни клімату, зокрема, як визначено у Додатку XXXI до Угоди.

До того, стаття 366 Угоди визначає, що між сторонами відбуватиметься постійний діалог з питань, охоплених Главою 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди.

Соціальний захист та регіональний розвиток. Стаття 364 Глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди передбачає співробітництво у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом імплементації окремих угод в цій галузі, укладених між Сторонами згідно з відповідними владними повноваженнями та компетенцією ЄС і його держав-членів та відповідно до правових процедур кожної зі Сторін. Зокрема, співробітництво буде спрямоване на:

- сприяння взаємній допомозі у випадках надзвичайних ситуацій;
- цілодобовий обмін найостаннішими повідомленнями і оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запити та пропозиції щодо допомоги;
- оцінку впливу наслідків надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище;
- залучення експертів до участі у специфічних технічних семінарах та симпозіумах з питань цивільного захисту;

- залучення, у разі необхідності, спостерігачів під час проведення окремих навчань і тренінгів, що організовуються Україною та/або ЄС;
- посилення існуючого співробітництва щодо найефективнішого використання наявних можливостей цивільного захисту.

Стаття 400 глави 16 (Туризм) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди визначає співробітництво та двосторонній розвиток на регіональному та європейському рівнях, захист прав та повагу самобутності громад у сільській місцевості. Більше того, у підпункті «d» статті 401 зазначено, що співробітництво зосереджується на розвитку та імплементації ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних та фінансових аспектів. Постійний діалог щодо розвитку туризму та відповідно розвитку територій визначено статтею 402 Угоди.

Відповідно до статті 404 Глави 17 (Сільське господарство та розвиток сільських територій) співробітництво між Україною та ЄС у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює наступні сфери:

- сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики;
- заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах;
- обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння добробуту сільських громад;
- покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування;

- поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів;
- сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників;
- посилення гармонізації з питань, які обговорюються в рамках міжнародних організацій;
- обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

Постійний діалог між Україною та ЄС щодо розвитку сільських територій передбачено у статті 406 Угоди.

Посилення діалогу та співробітництва між сторонами Угоди щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації визначено статтею 419 Глави 21 (Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей). При цьому, для виконання даної статті в Угоді передбачено досягнення наступних цілей:

- покращення якості людського життя;
- протистояння спільним викликам, зокрема глобалізації та демографічним змінам;
- збільшення кількості та покращення якості робочих місць з гідними умовами праці;
- сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості у контексті реформуванні ринку праці;
- сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували гнучкість та захищеність;

- сприяння впровадженню активних заходів на ринку праці та підвищення ефективності служб зайнятості для задоволення потреб на ринку праці;
- стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню малозабезпечених осіб;
- зменшення обсягів неформальної економіки шляхом трансформації нелегальної зайнятості;
- покращення рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, зокрема шляхом проведення навчання і тренінгів з питань охорони здоров'я та безпеки праці, сприяння реалізації превентивних заходів, попередження ризиків великих аварій та управління токсичними хімічними речовинами, а також обмін доброю практикою та результатами досліджень в цій сфері;
- посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності;
- скорочення бідності та посилення соціальної єдності;
- забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень;
- подолання дискримінації в усіх її формах та проявах;
- посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу.

Крім того, стаття 421 Угоди передбачає сприяння сторонами Угоди залучення НУО та всіх інших зацікавлених сторін до процесів впровадження реформ у Україні та налагодження співробітництва в рамках Угоди між Україною та ЄС.

Стаття 422 Глави 21 (Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей) передбачає сприяння встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, а також заохочують ведення соціально відповідальної господарської діяльності, яка пропагується

Глобальним договором ООН 2000 року, Тристоронньою декларацією МОП щодо засад, котрі стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року, зі змінами і доповненнями, внесеними у 2006 році, та Керівними принципами ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 року, зі змінами і доповненнями, внесеними у 2000 році.

Також, передбачено посилення співробітництва у сфері зайнятості та соціальної політики у статті 423 в рамках усіх відповідних регіональних, багатосторонніх та міжнародних форумів і організацій. У свою чергу, стаття 425 передбачає постійний діалог з питань співробітництва у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей.

Щодо транскордонного та регіонального співробітництва, то стаття 446 Глави 27 Угоди визначає, що Україна та ЄС сприяють взаєморозумінню та двосторонньому співробітництву у сфері регіональної політики щодо методів формування та реалізації регіональних політик, зокрема багаторівневого управління та партнерства, з особливим наголосом на розвитку відсталих територій та на територіальному співробітництву, при цьому створюючи канали зв'язку та активізуючи обмін інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями та представниками громадянського суспільства.

Питання громадського здоров'я визначаються у Главі 22 Угоди, зокрема стаття 426 визначає розвиток співробітництва в галузі охорони здоров'я з метою підвищення рівня його безпеки та захисту здоров'я людини як передумови сталого розвитку та економічного зростання.

Економічний розвиток. Слід зауважити, що домінуючою частиною Угоди є її економічна складова. Для досягнення поставленого завдання, в рамках даної роботи ми зупинимось тільки на декількох статтях, які мають на нашу думку основний впливу на питання, що розглядаються в рамках даного документу. Стаття 32 глави 1 (Національний режим та доступ товарів на ринки) Розділу 4 (Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею) передбачає відмову від

експортних субсидій сільськогосподарським товарам, що призначені для продажу на території іншої сторони. Відповідно до частини 2 глави 10 (Конкуренція) статті 266 та 277 угоди, Україна протягом 3-х років повинна прийняти національне законодавство про державну допомогу та створити незалежний у своїй діяльності орган, який матиме повноваження дозволяти схеми державної допомоги та індивідуальні випадки надання державної допомоги. З другого боку, відповідно до статті 263, не потребує додаткового узгодження державна допомога підприємству у розмірі до 200 000 євро.

Наука, освіта та молодь. Глава 9 Угоди передбачає співробітництва України та ЄС у сфері науки та технологій, а Глава 23 співробітництво у сфері освіти та навчання молоді. Зокрема, обмін технологіями та сприяння розвитку науки передбачено у статтях 374 та 375. У свою чергу, розвиток співробітництва у сфері освіти та навчання молоді передбачено у статтях 430-433.

Участь у програмах та агентствах ЄС. Участь у програмах та агентствах Європейського Союзу передбачена Главою 28 Угоди. Зокрема, стаття 450 визначає, що Україні надається можливість брати участь у роботі агентств ЄС, діяльність яких пов'язана з реалізацією цієї Угоди, а також інших агентств ЄС. З цією метою, Україні необхідно укладати окремі угоди з ЄС для забезпечення своєї участі у кожному такому агентстві та визначення розміру її фінансового внеску.

Статтею 451 визначено, що Україні надається можливість брати участь у всіх поточних та майбутніх програмах ЄС, які відкриті для України. Участь України у програмах ЄС відбувається відповідно до положень, викладених у Протоколі III про Рамкову угоду між Україною та Європейським Союзом про загальні принципи участі України в програмах Союзу 2010 року. При цьому, відповідно до статті 452, ЄС зобов'язано інформувати Україну в разі створення нових агентств ЄС та нових програм ЄС.

В результаті імплементації Угоди, приватний сектор у формі підприємств сільськогосподарського сектору отримає ширші можливості розвитку бізнесу та

налагодження співпраці з ринками ЄС. Угода сприятиме обміну знаннями, технологіями органічного та традиційного землеробства, а також тваринництва з європейськими партнерами та профільними агенціями ЄС. Слід відзначити, що адаптація українськими виробниками європейських стандартів полегшить доступ їх продукції до ринків ЄС.

Держава внаслідок впровадження у дію Угоди модернізує державну політику у аграрній сфері відповідно до вимог законодавства ЄС, покращить процеси регулювання аграрних ринків, планування та реалізації державної підтримки сільського господарства на різних рівнях. Слід зауважити, що процеси запровадження стандартизації та розвитку інфраструктури аграрного ринку потребуватимуть додаткового фінансування з державного бюджету та підсилення інституційно-адміністративної спроможності.

З іншого боку, унаслідок проведення сертифікації та приведення виробництва до європейських стандартів, громадянство України отримає можливість споживати сільськогосподарську продукцію кращої якості.

Відкритим питанням залишається вирішення питання зайнятості та підвищення добробуту громад у сільській місцевості, оскільки Угода декларує вирішення даного питання, але не визначає конкретних механізмів та плану дій.

5.2. *Напрямки зменшення впливу на природне довкілля*

Угода у статті 361 глави 6 Розділу 5 передбачає співробітництво з метою збереження, захисту, поліпшення та відтворення якості навколишнього середовища, зокрема, у сфері управління відходами та у сфері генетично модифіковані організми. Приймаючи до уваги, що у зв'язку з імплементацією Угоди є ризик підвищення антропогенного навантаження на природне середовище, Уряду України необхідно особливо сфокусуватись на вирішенні таких важливих екологічних питань таких як: боротьба із змінами клімату та зниження емісії парникових газів, водний фактор та екобезпечне управління земельним фондом.

Відповідно, нижче описано проблематику зазначених питань та запропоновано шляхи їх вирішення.

5.2.1. Протидія зміні клімату

У статті 361 Глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди зазначено, що співробітництво України та ЄС в рамках Угоди має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища. Першою сферою співробітництва визначено питання змін клімату.

Із збільшенням емісії парникових газів (ПГ) змінюється клімат, тобто збільшується різниця середніх температур на планеті, що має вплив на всі сфери економічного та соціального розвитку суспільства та довкілля. Сектор сільського господарства є також джерелом емісії ПГ, і системою їх поглинання та зберігання. Процес поглинання та зберігання ПГ називається депонуванням.

Сільське господарство та виробництво кормової і харчової продукції є пріоритетним напрямком розвитку економіки України, тому є всі підстави для збільшення викидів ПГ від сільського господарства та ризик невиконання зобов'язань держави за Кіотським протоколом.

До ПГ відносять наступні основні три сполуки: діоксид вуглецю (CO_2), метан (CH_4) та закис азоту (N_2O). Більшість процесів сільськогосподарської діяльності є джерелом емісії даних сполук в атмосферу. Для прикладу, основними джерелами емісії є використання азотних добрив (N_2O) та подальше їх вивільнення з землі, спалення відходів сільськогосподарського виробництва (CO_2), емісія метану (CH_4) відбувається в процесах травлення їжі худобою та інше. До того, створюється джерело емісії CO_2 при трансформації земельного

фонду в землі сільськогосподарського призначення [¹⁰⁶]. З другого боку, агросектор є і поглиначем парникових газів та має потенціал для зниження загрози зміни клімату.

Україна входить до групи 21 країн-найбільших забруднювачів атмосферного повітря (у 1992 році була п'ятою). Це пов'язане з високою залежністю економіки України від викопних джерел енергії та низькою енергоефективністю виробництва (Рис.).

Забезпечуючи виробництво біоенергії та трансформуючи виробничі процеси у сільському господарстві, можливо децентралізувати енергетичну залежність та знизити викид ПГ. Зміна виробничих процесів та впровадження практики сталого землекористування сприятиме зниженню емісії ПГ та їх депонуванню з атмосфери. Деякі з виробничих процесів можуть підвищити вміст органічних сполук та вміст двоокису вуглецю в землі шляхом поширення практики використання практики сівозмін. На рисунку представлено основні країни емітенти CO₂ у світі у розрізі загальних викидів країни на 2010 рік (ліва частина) та країни у розрізі викидів CO₂ на душу населення (права частина). Окремо виділено положення України на кожному з графіків.

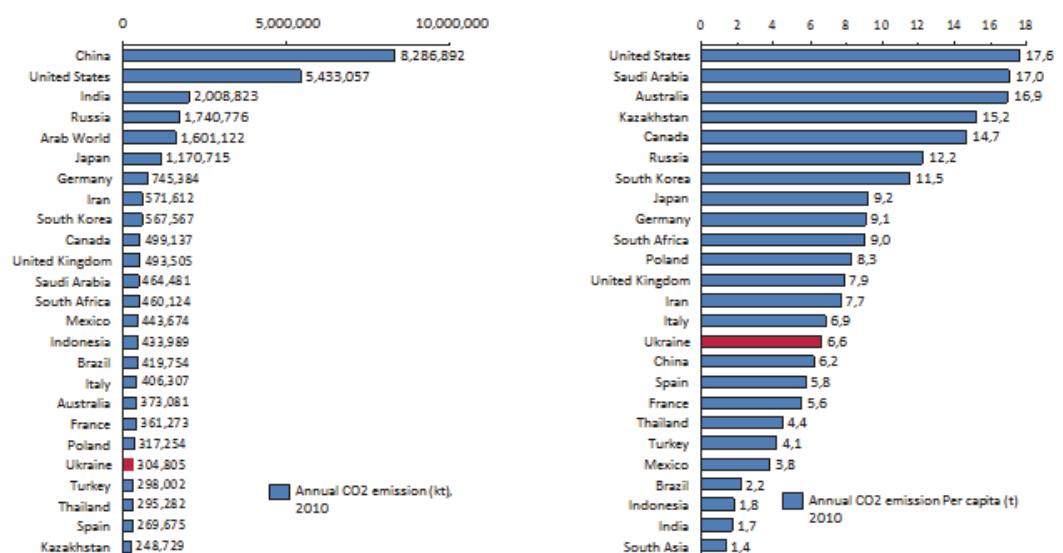

Рис. 27. Країни емітенти CO₂

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.KT/countries>

¹⁰⁶ Seeberg-Elverfeldt C., *Carbon Finance Possibilities for Agriculture, Forestry and other Land Use projects in a Smallholder Context*, Natural Resource Management and Environmental Department, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome, Italy. 2010.

За даними Національного кадастру викидів парникових газів, спостерігається зниження викидів CO₂ еквіваленту від 103,8 до 28,8 млн. т. [¹⁰⁷] Причиною такого зниження є зменшення площ під обробітком сільськогосподарських культур, зменшення обсягів внесення добрив, скорочення поголів'я худоби та зміна практики поводження з гноєм.

З іншого боку, також відбувається і зниження поглинання парникових газів. Тенденція до зниження поглинання парникових газів є наслідком нераціонального використання земельних ресурсів, неефективного їх управління та вирубування лісів.

Викиди парникових газів в агропромисловому комплексі перевищують 10% від загальних обсягів викидів по Україні. Джерелами цих викидів є спалювання органічного палива, тваринництво, переробна промисловість, вирощування рису, застосування мінеральних добрив.

Існує величезний технічний потенціал скорочення викидів ПГ у сільському господарстві України ¹⁰⁸. На сьогоднішній день частка скорочення викидів за рахунок агросектору у світі є близько 3%¹⁰⁹. Реалізація схем Кіотського протоколу забезпечить різке зростання виробництва біоенергії із залишків сільськогосподарського виробництва.

В Україні вже почалась робота з впровадження проектів за схемою проектів Спільного Впровадження (СВ), але із 74 запропонованих проектів тільки 2 мають відношення до сільського господарства¹¹⁰. Одним з бар'єрів на шляху впровадження проектів СВ є національні вимоги, відповідно до яких, потенціал зниження ПГ має бути більше 20 000 тон еквіваленту CO₂.

За оцінками експертів, потенціал зниження викидів ПГ в сільському господарстві на загальнодержавному рівні складає 58 млн. т. CO₂ еквіваленту на рік

¹⁰⁷ Національний кадастр викидів та поглинання парникових газів в Україні за 1990–2007 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/>

¹⁰⁸ Леманн, А. Фінансування проектів що мають на меті скорочення викидів парникових газів у сільському господарстві України / Леманн А. [та ін.] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ, Україна. – 2009.

¹⁰⁹ Ukraine options for Designing a Green Investment Scheme under the Kyoto Protocol, World Bank, Report # 37949 Nov. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/intukraineinukrainian/147271-1140785089712/21287333/KyotoProtocolFINALEng.pdf>

¹¹⁰ Кадастровий звіт. Щорічний кадастр викидів ПГ в Україні 1990–2004рр.–2005.

за рахунок використання біомаси для виробництва тепла¹¹¹. Але, проекти у агросекторі є невеликими за розмірами та досить розрізненими. Тому, витрати на підготовку проектної документації вважаються занадто високими.

Частка викидів ПГ сільського господарства України є значно меншою ніж в країнах ЄС-27, 7,25%¹¹² та 9,19%¹¹³ відповідно. За період з 1990 по 2007 роки на сільське господарство припадало від 7 до 14% викидів парникових газів.

В напрямку енергозбереження, тобто зменшення викидів парникових газів в агропромисловому комплексі, необхідно передбачити і реалізувати значні структурні перетворення: (1) вдосконалення структури технологічних засобів і оптимізація рівня їх енергонасиченості, розробка раціонального агрегування машин, вдосконалення технологій сушіння і зберігання зерна, (2) поліпшення нормування і обліку витрат паливно-енергетичних ресурсів, (3) застосування надійних засобів зниження витрат паливно-мастильних матеріалів на транспортних роботах, переведення автомобілів з бензинових двигунів на дизельні та газобалонні та (4) використання вітродвигунів, енергії води, сонця, альтернативних моторних палив з біомаси та інше.

Головним критерієм в оцінці впливу тваринництва на викиди парникових газів є наявність поголів'я, структура стада великої рогатої худоби, типи утримання її та способи зберігання гною.

За роки державної незалежності України, внаслідок диспаритету цін на тваринницьку і промислову продукцію, незацікавленості товаровиробників у виробництві продукції через повну її збитковість, протягом останніх 22-х років (1990-2011 рр.) середньорічне поголів'я всіх видів худоби і птиці в перерахунку на умовне в цілому по Україні скоротилось у 5,56 разу, а у сільських господарствах – у 13,95 разу¹¹⁴.

¹¹¹ Кадастровий звіт. Щорічний кадастр викидів ПГ Європейського співтовариства 1990-2005рр.- 2007.

¹¹² Національний кадастр викидів та поглинання парникових газів в Україні за 1990–2007 рр. [Електронний ресурс].– Режим доступу: [//www.menr.gov.ua/](http://www.menr.gov.ua/)

¹¹³ Гальперіна, Л.П. Потенціал скорочення викидів парникових газів в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс] // Вісник НАУ.- 2010.- №1 : [сайт] / Гальперіна Л.П. та ін.-ISSN 1813-1166. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnau/2010_1/5-3%20%20Gal.pdf

¹¹⁴ Статистичний щорічник України за 2011 рік // За ред. О.Г.Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 174 с.

Таким чином, одночасно із скороченням поголів'я худоби та згортанням виробництва тваринницької продукції, орієнтовно у декілька разів зменшились викиди метану.

5.2.2. Зниження емісії CO₂ шляхом підвищення ефективності виробництва

Підпункт «к» статті 388 Глави 1 (Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди визначає співпраці та просування Механізму спільного запровадження Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату 1997 року з метою зменшення викидів парникових газів шляхом реалізації проектів у сфері енергоефективності та відновлювальної енергетики.

Існує низка можливих заходів щодо поліпшення ефективності молочного виробництва в Україні. Рішення про прийняття таких заходів буде залежати від умов кожного з тваринницьких господарств. Ефективність досягається шляхом збільшення виробництва молока та м'яса на голову худоби, що потребує кращої якості кормів та, часто, більшої їх кількості на голову худоби.

Однак кількість кормів, необхідних для виробництва заданої кількості молока може бути скорочено, якщо для одержання тієї ж кількості молока використовується менша кількість корів. Збільшення ефективності виробництва привело би до зменшення кількості корів, а отже, кормів для них при тому ж обсязі одержаного молока. Збільшення добового приросту ваги худоби скорочує час набрання твариною необхідної ваги.

Підвищення ефективності вивільнить більше земельних площ для вирощування харчових зернових культур та їх експорту, скорочення робочої сили, використаної для виробництва 1 кг молока та м'яса, скорочення капітальних витрат на приміщення, устаткування та ін., збільшуючи тим самим прибуток.

Покращення якості фуражу. Трави та бобові повинні заготовлюватись на ранній стадії цвітіння, тоді поліпшиться енергетичне засвоєння до 10-15 %, засвоєння білку – до 30-50%.

Покращення виробництва зернових. В умовах України повинні бути розроблені та впроваджені до культивування високоврожайні та посухостійкі сорти кукурудзи, сої, рапсу, люцерни та інших рослин для заготівлі кормів. Для своєчасного збирання зернових та фуражних культур необхідна наявність сучасних збиральних машин та запасних частин до них. Втрати сіна та зерна при зберіганні можуть бути зменшені за рахунок забезпечення на фермах відповідного устаткування для зберігання.

Покращення пасовиськ. Практика покращення пасовиськ та ротації посівів на них не застосовується широко в Україні. Багато пасовиськ доведено до виснаження. Засівання пасовиськ сумішшю насіння трав та бобових, використання добрив і правильна експлуатація можуть забезпечити дійних корів та телят високоякісним фуражем протягом п'яти-шести місяців на рік.

Збалансоване забезпечення білком, мінералами та вітамінами. Підвищення якості фуражу, можливо, є одним з найбільш вигідних шляхів збільшення білка. Для збалансованого живлення також необхідне збагачення кормів мінералами та вітамінами. Якщо вітчизняне виробництво не може забезпечити постачання такими добавками, то їх необхідно імпортувати.

Скорочення кількості молока для годівлі телят. При цінах на молоко, за яких годівля зерном стає більш економічно вигідною, молоко для телят необхідно замінити сухим кормом в більш ранньому віці.

Забезпечення ветеринарними послугами. Оскільки в Україні виробляється небагато фармацевтичної продукції для худоби, необхідно забезпечити імпорт вакцин, антибіотиків, інших медикаментів, необхідних для лікування та профілактики захворювань у худоби та боротьби з паразитами.

Покращення генетичного потенціалу. Необхідне простежування результатів селекції худоби, ведення записів про кращих плідників з тим, щоб вони використовувались в центрах штучного запліднення.

Вирощування рису в Україні зосереджено в трьох регіонах, а саме: Автономна Республіка Крим, Херсонська та Одеська області. Рисові системи побудовані на засолених землях, непридатних для вирощування інших сільськогосподарських культур, головним чином на узбережжі Чорного моря.

Зважаючи, що в структурі посівних площ рис займає менше 0,1 відсотка, викиди метану в цій під категорії дуже малі і становлять близько 15 тис. т.

5.2.3 Екобезпечне управління земельним фондом

В останні роки й десятиліття ситуація з *використанням мінеральних добрив* в країні значно погіршилася. Погіршився стан із виробництвом та внесенням органічних добрив і, як наслідок, станом земель¹¹⁵.

Еколого-агрохімічний стан орних земель систематично погіршується внаслідок глибокого порушення екологічної рівноваги в балансі основних поживних елементів, який у 2010 році пересічно по Україні становив мінус 78 кг/га, зокрема для азоту – мінус 22, фосфору – мінус 9, калію – мінус 46 кг/га, а показники інтенсивності балансу дорівнювали відповідно 48, 41 та 16 %. У зональному відношенні найінтенсивніше використовуються запаси елементів живлення рослин у зонах Степу та Лісостепу, де збирають найвищі урожаї. Тут до ґрунту було відповідно повернуто лише 25 та 40 % поживних речовин від винесених урожаєм.

У таких областях, як Полтавська, Кіровоградська, Київська, Миколаївська кожен гектар ріллі втратив пересічно 100 кг/га NPK. Отже, фактичні показники нижчі від екологічно нормованих у декілька разів, що й призвело до прискорення агрохімічної деградації та зниження родючості ґрунтів. Адже протягом останнього десятиріччя в землеробстві країни грубо порушувався

¹¹⁵ Національна екологічна політика України (оцінка і стратегія розвитку) // За ред. В.Я.Шевчука. – К.: ПРООН України, 2007. – 184 с.

закон повернення, який є природничо-науковою основою теорії відтворення родючості ґрунтів і частковим проявом загальнонаукового закону збереження речовин та енергії.

Недотримання цього закону на практиці сприяло підкисленню ґрунтового середовища, збідненню орного шару ґрунту на органічну речовину з наступним виснаженням орних земель щодо вмісту основних поживних елементів, що швидко прогресує.

Істотне погіршення еколого-агрохімічного стану орних земель підтвердила якісна оцінка ґрунтів України, виконана з використанням агроекологічного методу за матеріалами еколого-агрохімічної паспортизації полів і земельних ділянок та статистичними й науковими даними різних установ і відомств України.

Землі зони Полісся отримали оцінку 43 бали за 100-бальною шкалою, Лісостепу – 53, Степу – 60 балів. Пересічно по Україні сучасний агрохімічний стан ґрунтового покриву оцінено у 55 балів, тобто за п'ять років оцінка знизилась на 2 бали. Найгостріша ситуація спостерігається у Поліссі, де істотне зниження балу бонітету (від 2 до 7) зафіксоване в усіх без винятку областях. Відносно кращим еколого-агрохімічним станом у цілому відзначились лісостепові та степові області, хоча якісна оцінка ґрунтів Чернівецької, Вінницької, Сумської, Луганської областей та Автономної Республіки Крим не перевищує 45 балів. Землі Дніпропетровської, Полтавської та Черкаської областей перебувають у найкращому еколого-агрохімічному стані (бал бонітету становить від 53 до 63).

Одержані дані свідчать про чітко виражену тенденцію до зниження родючості ґрунтів унаслідок катастрофічного скорочення обсягів застосування добрив у 90-х рр. минулого століття та активізації різноманітних деградаційних процесів ґрунтового покриву.

Ситуація, що склалася на сьогодні з використанням земель в Україні, близька до критичної. Логічно, що найпоширеніші деградаційні процеси

пов'язані із сільськогосподарською діяльністю. Впливу ерозії зазнає 57,5 % земель країни (19,4 млн. га сільгоспугідь держави є дефляційно небезпечними, 13,3 млн. га – постраждали від водної ерозії, тобто були змиті, зокрема у складі орного фонду налічують 10,6 млн. га).

Внаслідок значного скорочення обсягів робіт по підвищенню родючості ґрунтів спостерігається стійка тенденція втрат гумусу і поживних речовин з ґрунту. Щорічно внаслідок ерозії втрачається близько 11 млн. тонн гумусу, 0,5 млн. тонн азоту, 0,4 млн. тонн фосфору та 0,7 млн. тонн калію, а кількість еродованих земель збільшується на 80–90 тис. га. Поширеним є підкислення, засолення та осолонцювання ґрунтів (землі з кислими ґрунтами охоплюють 25 % ріллі; із засоленими ґрунтами – 2,8 %, солонцюватими – 5,3 % загальної площі орних земель країни).

Інтегральним показником рівня родючості ґрунту традиційно вважають вміст у ньому гумусу. За даними останнього циклу ґрунтово-агрохімічного моніторингу середній вміст гумусу в ґрунтах України становив 3,20 %, зокрема у Поліссі – 2,18, Лісостепу – 3,27, Степу – 3,45 %, що значно менше від оптимальних параметрів умісту гумусу, які становлять відповідно 2,6, 4,3 та 4,3 %. Порівняно з попереднім циклом обстеження середньозважений показник умісту гумусу зменшився пересічно по Україні на 0,07 %, у Поліській зоні – на 0,04, Лісостеповій та Степовій – на 0,09 %. Враховуючи значне зменшення площ просапних культур, під якими гумус активно мінералізується, а також виведення з обробітку частини малогумусних низькопродуктивних земель, фактичні запаси гумусу в ґрунтах України знизились ще більше.

Головною причиною погіршення гумусного стану оброблюваних ґрунтів України є різке зменшення застосування органічних добрив. Якщо у 1990 р. під усі посіви сільськогосподарських культур зони вносили по 8,6 т/га органічних добрив, то в 2010 р. застосовували тонну органіки на гектар. При цьому значно знизилась урожайність сільськогосподарських культур, а разом з нею і надходження у ґрунт післяжнивних і корневих решток, з яких утворюється гумус.

Унаслідок цього в землеробстві усіх природних зон України склався гостродефіцитний баланс органічної речовини, коли втрати перевищують новоутворення гумусу пересічно на 800 кг/га, зокрема в Поліській зоні – 320, Лісостеповій – 600, Степовій – 990 кг/га. У таких степових областях, як Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська та Херсонська від’ємний баланс гумусу сягав понад 1000 кг/га.

Запобігти цьому можна лише шляхом внесення біля 300 млн. т органічних добрив та оптимальної потреби мінеральних добрив в кількості 2,9 млн. т поживних речовин, з них 1,4 млн. т азотних, 0,8 млн. т фосфорних та 0,7 млн. т калійних. Проте, реально оцінюючи ситуацію, можна стверджувати, що навіть за сприятливих економічних умов рівня 1990 року по виробництву і внесенню мінеральних добрив у найближчі роки досягнуто не буде.

5.2.4 Водний фактор у розвитку аграрного сектору в умовах глобальних змін клімату

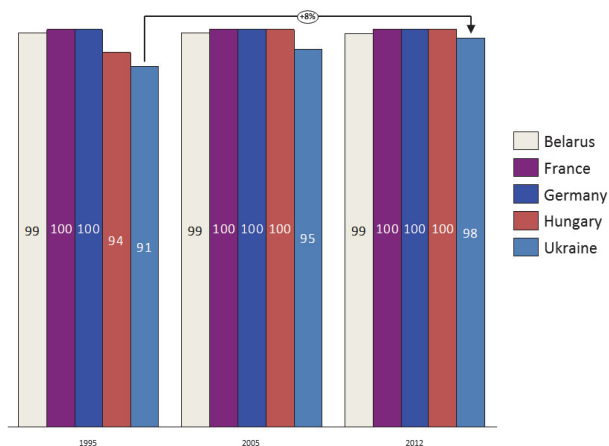
У статті 361 Глави 6 (Навколишнє середовище) Розділу 5 (Економічне та галузеве співробітництво) Угоди зазначено, що співробітництво України та ЄС в рамках Угоди спрямоване на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища. Відповідно, однією з сфер співробітництва зазначено питання щодо якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;

Водний фактор розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобальних змін клімату¹¹⁶, екологічної кризи, необхідності перебудови технологій у всіх основних галузях економіки на фоні посилення атмосферних процесів, що супроводжуються екстремальними змінами і явищами погоди, за своєю вагомістю виходить на одне з перших місць за своїм значенням.

Питання якості води у сільській місцевості на сьогодні не є вирішеним і є одним з пріоритетних. За останні 10 років, у даному питанні є прогрес, але тим

¹¹⁶ А.В.Яцик, І.А.Пашенюк. Роль водного фактора в екобезпечному збалансованому розвитку України в умовах глобальних змін клімату. – К.: УНДІВЕР, 2010.

не менше показник відстає від показників країн ЄС (Рис.). На рисунку представлено в динаміці доступ до якісної води у сільській місцевості в розрізі 5 країн: Україна, Білорусь, Франція, Германия, Угорщина.

**Рис. 28. Покращення джерел води, сільська місцевість
(% сільського населення з доступом)**

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

В Українському науково-дослідному інституті водогосподарсько-екологічних проблем (УНДІВЕП) розроблена наукова програма комплексного дослідження водних екосистем, що націлена на відновлення природно-екологічної рівноваги в річкових басейнах. В результаті її виконання були обґрунтовані наукові основи відновлення природно-екологічної рівноваги у водних і навколоводних екосистемах України.

В тій чи іншій мірі дослідженнями охоплювались не лише водні ресурси, але й всі основні види природокористування на фоні кліматичних, екологічних, гідрогеологічних, ґрунтових та інших природних умов та антропогенних навантажень при різних видах сільськогосподарської діяльності.

Необхідно чітко розуміти, що основним лімітуючим чинником у екобезпечному збалансованому розвитку України, у формуванні здоров'я населення на фоні зміни клімату буде водний чинник.

Насторожує не саме потепління. Лякає швидкість його та різке збільшення частоти екстремально-аномальних погодних явищ – катастрофічні

паводки, засухи, урагани. Дисперсія екстремальних значень збільшилась по всіх кліматичних параметрах – температура, опади, стік, вологість, вітер і т.д. Усе це уже впливає і далі ще більше буде впливати на виробництво сільськогосподарської продукції, на умови життя людей і на біоту в цілому.

За даними, що базуються на стаціонарних довготривалих спостереженнях¹¹⁷, на протязі періоду з кінця XIX століття на території України спостерігається тенденція до зростання середньої річної температури повітря. Особливо виразною ця тенденція є для останніх 20-25 років. Підвищення температури повітря більше на півночі і менше на півдні; більше взимку і менше в решті періодів року.

Аналіз багаторічних даних спостережень, результати їх статистичної обробки, виконаних вченими Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту, свідчать, що кількість опадів на півночі та заході має тенденцію до невеликого зменшення, а на півдні і сході – до збільшення. При цьому спостерігаються тенденції до збільшення вологості повітря, зменшення швидкості вітру, зменшення випаровування з водної поверхні.

Всі ці зміни призвели до змін характеристик річкового стоку. Стік великих річок України, за винятком Дністра, має тенденцію до збільшення, а в розподілі стоку на протязі року – до зменшення витрат весняної повені, до вирівнювання внутрішньорічного розподілу.

Серед багатьох варіантів зміни кліматичних показників у майбутньому для України найбільш імовірним є зміщення природних зон на північ при одночасовому деякому збільшенні (за рахунок зміни режиму опадів) річкового стоку. Однак, згідно досліджень, збільшиться кількість різного роду екстремальних явищ – злив, паводків, засух тощо.

Зрозуміло, що водний фактор при цих змінах не зменшить свого найголовнішого значення.

¹¹⁷ Клімат України. – К.: Вид-во Раєвського, 2003. – 343 с.

Для екобезпечного сталого розвитку економіки країни, у тому числі її аграрного сектору, необхідні такі організаційно-правові заходи в сфері використання, охорони та відтворення водних ресурсів:

- негайне формування правового і юридичного забезпечення водоохоронної діяльності;
- удосконалення системи економічного, адміністративного та технічного регулювання водопостачання;
- введення такої системи платного водокористування, при якому порушення його правил було б економічно не вигідним;
- подальша розробка та вдосконалення методів контролю і оцінки стану водних об'єктів та антропогенного навантаження;
- інтенсифікація дослідних робіт з нових способів очищення промислових і господарсько-побутових стічних вод, технологій збору окремих забруднюючих речовин та їх утилізації; впровадження результатів цих робіт;
- якнайшвидше визначення меж заповідних територій, а також введення у практику сільського і лісового господарства формування на кожному полі, ділянці лісу чи річці “островів безпеки”, де б категорично заборонялись полювання, вилов риби, збирання трав і будь-яка господарська діяльність.

Ці заходи разом із впровадженням нових водо- та енергоефективних технологій в усі галузі національного господарства України допоможуть забезпечити “водну” безпеку і при обмежених водних ресурсах в умовах глобальних змін клімату.

5.2.5 Зниження впливу з допомогою фінансових інститутів

Глава 12 Угоди передбачає співробітництво України та ЄС в частині підвищення ефективності фінансових послуг. Зокрема, стаття 383 передбачає необхідність поширення системи правил та практики у сфері фінансових послуг для становлення повноцінної ринкової економіки та з метою сприяння

торговельному обміну між Україною та ЄС. Передбачено співробітництво у сфері фінансових послуг відповідно наступних цілей:

- підтримки процесу адаптації регулювання фінансових послуг до потреб відкритої ринкової економіки;
- забезпечення ефективного та належного захисту інвесторів та інших споживачів фінансових послуг;
- сприяння стабільності та цілісності світової фінансової системи;
- підтримки співробітництва між різними учасниками фінансової системи, зокрема регуляторні та наглядові органи;
- забезпечення незалежного та ефективного нагляду.

Опцією зменшення впливу на навколишнє середовище та покращення виробничих засобів є непрямий вплив фінансових інституцій. Виробничий процес від первинного сектора виготовлення продукції до отримання кінцевої продукції для споживача включає ряд фаз, в яких задіяна певна кількість підприємств (від складування сировини до первинної та вторинної переробки продукції та збуту готової продукції).

Фінансові інституції шляхом фінансування проектів та надання позичкових коштів, можуть мати вплив на даний ланцюг господарських відносин та за допомогою процедур, стандартів та сертифікатів покращувати екологічну ситуацію та сприяти сталому користуванню землями сільськогосподарського призначення та розвитку органічного виробництва.

Комерційні банки є найбільш важливим фінансовим посередником в економіках більшості країн світу, в силу того, що вони поєднують зберігання коштів та інвестиції. За останні роки, для підвищення конкурентоспроможності, комерційні банки поєднали в собі функції інших фінансових інституцій (інвестиційна діяльність, мікро-фінансування, лізинг, інше.).

На сьогоднішній день, комерційні банки залучені у грошові ринкові операції, проектне фінансування, страховий бізнес, іпотеку, біржові торги та фінансовий консалтинг. Базовою стратегією розвитку бізнесу комерційних банків є побудова

фінансово-кредитних операцій таким чином, при якому оптимізуються ризики дефолту портфелю та відбувається нарощення клієнтської бази. Іншим значним фактором є репутація фінансової установи, оскільки цей фактор є ключовим для збільшення клієнтської бази та освоєння нових ринків.

Банки представлені у всіх сферах економіки України через кредитні портфелі своїх клієнтів. Також, через портфелі своїх клієнтів, банківська діяльність має відношення до широкого спектру соціально-екологічних проблем, у порівнянні до будь якої іншої господарської діяльності, а також до певної міри, більше ніж інші фінансові інституції.

Відповідно, за останні роки, комерційні банки та інші фінансові інституції повинні переорієнтовувати свою діяльність. Вони повинні трансформувати свої орієнтири від «уникнення» ризиків до «створення» можливостей, тобто від «захисного» банкінгу – де екологічний менеджмент розглядається як додаткові витрати, до «сталого» банкінгу – де сталий розвиток розглядається як можливість розвитку бізнесу.

Така фундаментальна переорієнтація створює в перспективі довгострокові цінності для організації. Даний підхід, у порівнянні до ранішніх більш вузьких систем екологічного менеджменту соціальних та екологічних ризиків, є новим та має більш ширший спектр дії.

Для прикладу, ISO 14001 орієнтований на відповідність процесів, де основною ціллю є відповідність процесів законодавчим нормам ряду урядових установ. З іншого боку, всеохоплюючий підхід сталого розвитку, направлений на поведінку або дію, де фокусом є досягнення фінансових бізнес цілей шляхом зменшення впливу на довкілля.

При інвестуванні в аграрний сектор української економіки фінансові інститути зштовхуються з рядом соціальних та екологічних ризиків. Ігнорування фінансовими інститутами даного виду ризиків веде до збільшення ризику дефолту портфеля та матеріальних втрат. Відповідно до закону «Про акціонерні товариства» від 29 квітня 2000 року, заключні положення даного

закону зобов'язують акціонерні товариства, у тому числі банки, не пізніше ніж протягом 2 років від дня набрання законом чинності (тобто до 29 квітня 2011 року) привести статuti у відповідність із нормами закону¹¹⁸.

Відповідно, банки можуть мати тільки дві форми власності, приватну або публічну. Тому, матеріальні або нематеріальні втрати лягають на акціонерів цих організацій. Для запобігання матеріальних втрат власників та інвесторів, представники фінансових інститутів повинні розробляти та інтегрувати системи екологічного та соціального управління у свою повсякденну діяльність.

Необхідно приймати до уваги, що у зв'язку з розвитком бізнес операцій та посиленням конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції сьогодні, для ефективного розвитку бізнес операцій, компанії потребують коротко- та довготермінові позичкові кошти. Фінансові установи забезпечують підприємства даними коштами при умові, що підприємство відповідає двом основним критеріям, а саме, кредитоспроможність – бізнес операції є ефективними та спроможні генерувати необхідні грошові потоки для погашення кредиту, та адекватність вартості заставного майна – підприємство володіє необхідними активами, які можуть виступити заставою для фінансової установи.

При цьому, при кредитуванні, відсутня оцінка екологічних та соціальних ризиків. Комерційні банки присутні на всіх фазах руху продукції по ланцюгу від виробника до споживача та утилізації відходів через позичкові (кредитні) кошти. Для прикладу, комерційні банки кредитують операційну діяльність сільськогосподарських підприємств. На фазі споживання, комерційні банки присутні через надання домогосподарствам короткотермінових кредитів у таких формах як кредитні картки.

Практика фінансування екологічних проектів в Україні за рахунок виключно приватного сектору не є поширеною і має великий потенціал для розвитку. Існує ряд програм, які передбачають спільне фінансування шляхом синдикуваного кредиту. Синдикуваним кредитом є форма кредиту, при якій у

¹¹⁸ «Про акціонерні товариства» Закон України від 17.09.2008 // Відомості Верховної Ради України. – 2008.- №514-VI.

фінансуванні одного проекту залучено декілька організацій, що спільно фінансують його на дольовій участі.

При синдикованому кредиті, екологічні проекти можуть фінансуватись декількома фінансовими установами. Синдикований кредит є новою та більш привабливою формою для фінансових установ оскільки при синдикаті, кредитування та розподіл ризиків відбувається на дольовій основі. Іншим фактором є те, що в процесі видачі кредиту, проект проходить не один кредитний комітет, а стільки, скільки є дольових учасників синдикату.

Іншим питанням є мотивація приватного сектору до залучення коштів у екологічні проекти та побудова сталої моделі, яка сприятиме переходу до сталого землекористування на основі системного підходу. Оскільки практика прямого фінансування екологічних програм сільськогосподарських підприємств не є ефективною, необхідно розробити моделі при яких підприємства будуть зацікавлені до переходу до сталого землекористування.

Одним з варіантів вирішення даної проблеми є залучення у модель посередників процесу руху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача. Іншими словами, кредитуючи одного з учасників ланцюга руху сільськогосподарської продукції, банк може визначити ряд умов кредитування, таких як відповідність або отримання ряду стандартів або/та сертифікатів. Дані умови повинні відповідати засадам сталого розвитку та бути націленими на довгостроковий розвиток бізнесу у перспективі.

В результаті, представники попередніх фаз руху сільськогосподарської продукції, для підтримки та подальшого розвитку своїх бізнес операцій, будуть зацікавлені переформатувати процеси своєї роботи у бік більш дружніх до довкілля, а банк, внаслідок зменшення ризиків, покращить стан кредитного портфелю та підвищить репутацію. Іншим фактором є те, що покращення оцінки ймовірних ризиків матимуть позитивний вплив не тільки на сталість бізнес операцій та отриманню довгострокових прибутків, але полегшить доступ комерційному банку до ринків міжнародних капіталів.

Практика визначення основних соціальних та екологічних ризиків не приймається до уваги фінансовими інституціями, вони обмежуються прямими законодавчими ризиками. Вважається, що екологічні та соціальні ризики регулюються урядом та третьою стороною. На сьогоднішній день фінансові інституції розуміють що також мають вплив на доходність проектів. Непрямі ризики набувають все більшого значення.

5.2.6 Поширення соціально-корпоративної відповідальності

Стаття 422 Глави 21 (Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей) передбачає сприяння встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, а також заохочують ведення соціально відповідальної господарської діяльності, яка пропагується Глобальним договором ООН 2000 року, Тресторонньою декларацією МОП щодо засад, котрі стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року, зі змінами і доповненнями, внесеними у 2006 році, та Керівними принципами ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 року, зі змінами і доповненнями, внесеними у 2000 році.

Управління соціальними та екологічними ризиками покращує якість портфелю банку та знижує страхові зобов'язання та компенсаційні стягнення. Запровадження інноваційних фінансових інструментів та банківських продуктів, створює можливості для нових заробітків, клієнтів та ринків позичкових коштів. Крім того, підвищується вартість банківського бренду. Використовуючи управління екологічними та соціальними ризиками, комерційні банки в Україні можуть зміцнити захист природи та сприяти зниженню деградації довкілля.

Екологічність продукції та процесів її виробництва на сьогодні є одними з основних питань, котрі турбують суспільство. Саме тому деякі господарства займаються оптимізацією виробничих процесів та пошуком зниження впливу на довкілля. Багато компаній відчують економічні та соціальні переваги від екологізації процесів та звітної роботи, ширшої ніж відповідність тільки

прийнятим в Україні екологічним нормам, шляхом впровадження екологічних стратегій розвитку та систем екологічного та соціального управління.

Впровадження екологічної експертизи в оцінку кінцевих результатів роботи сільськогосподарських підприємств дозволить знизити екологічні ризики та сприятиме впровадженню права зацікавленого господаря. Як приклад, це може бути запровадження звітності з обов'язкової корпоративної та соціальної відповідальності (КСВ, *англ.* Corporate Social Responsibility).

Більше того, публічна звітність покращує доступ організації до капіталів міжнародних фінансових ринків. Основною частиною покращення публічної звітності організації є представлення повної, відкритої та прозорої інформації щодо екологічного і соціального управління, а також економічної діяльності організації¹¹⁹.

Найбільш поширеним стандартом комунікації інформації до стейкхолдерів є Ініціатива глобального звітування (Global Reporting Initiative (GRI) ¹²⁰). На сьогодні, рекомендації Ініціативи глобального звітування є найбільш поширеними у світі.

Корпоративна та соціальна відповідальність (КСВ) стала відомою у західних країнах світу на початку 21 сторіччя. Соціально відповідальні компанії більше впізнаються споживачами за їх соціальні внески ніж за їх брендом або якістю продукції.

У 2006 році NYO GlobeScan провела дослідження щодо дієвості та впливу корпоративної соціальної відповідальності на суспільство та вигоди від впровадження КСВ для довкілля з точки зору споживачів продукції. Дане дослідження було проведено у 33 країнах світу та включало 36284 респондентів різної вікової категорії, статі та соціального статусу. Цікавим фактом є те, що дослідження показало сегменти суспільства, які готові накласти стягнення на

¹¹⁹ Sustainability finance, Study [Електронний ресурс]: / Standberg Consulting. Credit Union Centre for Canada. – Canada. - 2005. - Режим доступу: <http://corostrandberg.com/category/publications/sustainable-finance>

¹²⁰ Global Reporting Initiative. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.globalreporting.org>

компанії замість того щоб відмовитись від покупки продукції компанії або розповсюджувати негативну інформацію про діяльність компанії.

Статистика, підготовлена маркетологами показує, що поведінка покупців стосовно придбання продукції компанії, яка є корпоративно та соціально невідповідальною, знижується. Тому, демонструючи разом з продукцією та послугами КСВ звітність, компанії отримують лояльність потенційних клієнтів.

Відповідно до результатів дослідження GlobeScan (2006), співробітники великих компаній (понад 1000 чол.) складають близько 15% населення країн великої 7. Беручи участь у опитуванні відповіли, що адаптація КСВ звітності в їх компанії підвищить їх мотивацію до роботи та лояльність до компанії. Як і решта населення, співробітники великих компаній відмітили, що уникатимуть роботу на компанію, яка не є корпоративно та соціально відповідальною. Це є прямим сигналом, що КСВ відіграє значну роль в привабливості компанії.

Волонтерська КСВ для великих компаній може бути ефективним шляхом підвищення лояльності клієнтів до компанії та репутації компанії, довіри населення та уряду. Слід зауважити, що КСВ не є найкращим методом залучення капіталів та підвищення клієнтської бази, але КСВ є важливим атрибутом який сприяє стратегічному розвитку компанії та налагодженню зв'язків з стейкхолдерами. Також, існує потенціал для розвитку соціально відповідальних інвестицій, якщо компанії будуть демонструвати значиму залежність між КСВ та дохідністю.

5.2.7 Впровадження на підприємствах практики оцінки життєвого циклу

Оцінка життєвого циклу (ОЖЦ) є одним з підходів аналізу впливу продукції на навколишнє середовище протягом всіх стадій виробничих процесів. Дані підходи було викладено в уніфікованих стандартах серії ISO 14040, які описують методологію проведення ОЖЦ ¹²¹.

¹²¹ BSi. Environmental management – Life cycle assessment, BS EN ISO 14040:1997 / 14041:1998 / 14042:2000 / 14043:2000 / 14047:2003 / 14048:2002 / PD ISO/TR 14049:2000 111.

ОЖЦ є дієвим інструментом для оптимізації впливу на довкілля продукції та/або процесів виробництва. Це дає можливість виробникам порівнювати впливи на довкілля при різних виробничих процесах та, при необхідності, доводити дану інформацію до споживачів, партнерів, урядових та громадських організацій.

Вигоди від використання ОЖЦ можуть бути отримані від маркетингу екологічно чистої та дружньої до навколишнього середовища продукції, а також зменшення витрат на виробництво за допомогою оптимізації процесів та зниження утворення виробничих відходів.

Більше того, покращення ефективності процесів виробництва, так само як і зменшення відходів виробництва, в основній свої частині мають економічний сенс. Методологія оцінює вхідні та вихідні потоки матеріалів та праці, які виникають на етапах виробництва, транспортування та споживання продукції.

Сільське господарство, як сектор економіки, в основному не використовує природні ресурси для прямого їх споживання, воно використовує природні функції та властивості природних ресурсів. Одним з основних моментів, який необхідно відзначити про ОЖЦ, є те що основні компоненти системи сільськогосподарського виробництва є само відтворюваними, а господарська діяльність, в наслідок технологічного навантаження, може призвести до зміни їх природніх властивостей. Іншими словами, внаслідок використання ресурсу в супереч засадам екологобезпечного виробництва, основні властивості ресурсу можуть бути виснаженими (родючість).

6. НАПРЯМКИ ЗМЕНШЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Підписання асоціації України та ЄС сприятиме збільшенню товарообороту між Україною та ЄС, а також приходу іноземних інвестицій в Україну шляхом збільшення присутності західних компаній в українському агросекторі. У свою чергу, прихід інвестицій сприятиме модернізації технологій виробництва та підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Результатом підвищення ефективності є зменшення зайнятості сільського населення, що у свою чергу може сприяти міграції населення до більш індустріалізованих зон країни та розвитку діяльності поза фермою.

В період від часу набуття Україною незалежності до 2009 року частка зайнятих у сільському господарстві постійно знижувалась як наслідок багатьох факторів, основними з котрих є зменшення площ обробітку, підвищення механізації виробничих процесів, низький рівень оплати праці, інше. З іншого боку, відповідно до даних Держкомстату, після 2009 року, частка зайнятих у сільському господарстві зросла на 10%, але кількість зайнятого сільського населення внаслідок зростання не досягнула показників до 1991 року, більша частина населення залишаються само зайняті.

Відкритим питанням залишається проблема зайнятості та підвищення добробуту місцевих громад у сільській місцевості, оскільки Угода декларує вирішення даного питання, але не визначає конкретних механізмів та плану дій.

Починаючи з 1994 року мав місце ряд спроб формування концепцій розвитку сільських територій. Зокрема було прийнято ряд законів, постанов, указів щодо даного питання. Основні з них перелічені нижче.

1. Закон «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 р.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення формування інвестицій на соціальний розвиток села та агропромислового комплексу» від 29 липня 1992 р. № 423

3. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995–2005 роки» від 4 лютого 1994 року № 3924-XII
4. Указ Президента України «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» від 20 грудня 2000 р. № 1356
5. Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» від 18 січня 2001 р.
6. Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» від 7 лютого 2002 року № 3023-III
7. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV
8. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року» від 10 серпня 2004 р. № 573-р
10. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006–2010 роки» від 21 грудня 2005 р. № 536-р
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку сільських територій» від 27 грудня 2008 р. № 1124

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року» від 3 лютого 2010 р. № 121-р 25

Нажаль, дані законодавчі та регулятивні ініціативи не дали значного поштовху щодо розвитку сільських територій в Україні.

Розвиток сільських територій задекларовано у статті 339 Розділу 5 Угоди. Також, стаття 400 Розділу 5 Угоди визначає співробітництво та двосторонній розвиток та захист прав та повагу самобутності громад у сільській місцевості.

Також, відповідно до статті 404 Глави 17 Україна та ЄС домовились про співробітництво у сфері «сільське господарство та розвиток сільських територій». Крім того, статтею 419 Глави 21 (Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей) визначено посилення діалогу та співробітництва між сторонами Угоди щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації.

Експерти в один голос говорять, що із збільшенням Європейських компаній у агросекторі України, матиме місце значна автоматизація процесів, в результаті чого виникають наступні питання щодо:

1. Міграція населення до великих міст
2. Працевлаштування поза фермою
3. Розвитку сільських територій

6.1. Міграція населення

В Україні, у порівнянні до інших п'яти європейських країн (Білорусь, Польща, Франція, Германія та Угорщина) за період з 1995 до 2013 років спостерігається зниження чисельності сільського населення на 7%. Це пов'язано з рядом таких факторів як зниження загальної кількості населення в Україні та міграцією населення з сільських територій у міста.

У таких країнах як Франція, Германия, Білорусь та Угорщина також спостерігається зниження чисельності сільського населення. З іншого боку, у Польщі спостерігається збільшення сільського населення на 2%. Така динаміка зростання кількості сільського населення у Польщі може пояснюватись політикою держави в частині розвитку сільських територій. Зокрема значної державної підтримки у Польщі малих фермерських господарств. (Рис.). На рисунку представлено динаміку зміни відсотку сільського населення до загальної кількості населення у шести європейських країнах: Україна, Білорусь, Польща, Франція, Германия та Угорщина.

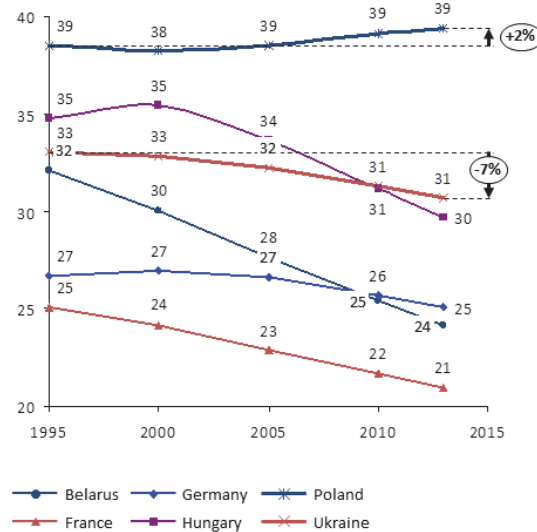

Рис. 29. Сільське населення (% до всього населення)

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

На сьогодні, в Україні близько 17% всього населення працездатного віку працюють у сільськогосподарському секторі. В середньому по Україні 76,5% сільського населення є найманими працівниками, 19,2% працюють як самозайняті. На рисунку наведено динаміку працюючих у сільському господарстві за період з 1994 по 2012 роки у 5 європейських країнах: Україна, Польща, Франція, Германия та Угорщина.

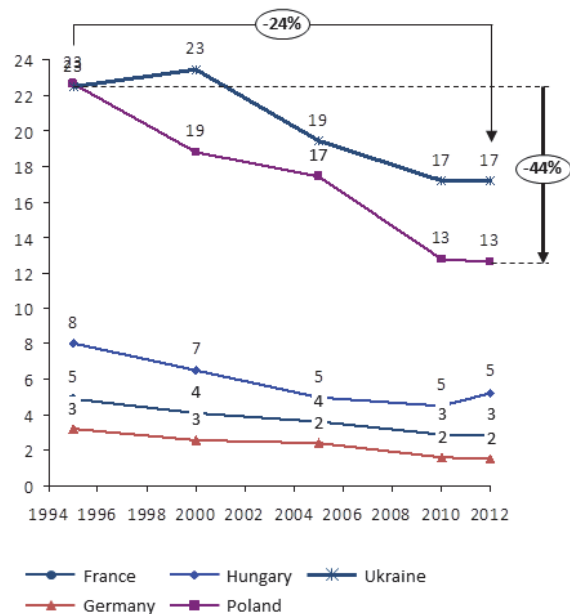

Рис. 11 Працюючі у с.г. (% загальних працюючих)

Джерело: The World Bank Group (2014), Data Bank, [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/agriculture-and-rural-development>

У випадку Польщі, у наслідок автоматизації процесів відсоток працюючих у сільському господарстві знизився з 23% у 1995 до 13% у 2013. У інших країнах ЄС частка залучених осіб у сільське господарство у 1995 році не перевищувала 8% в Угорщині, 5% у Франції, 3% у Німеччині. За період 1995 – 2013 цей показник також знижувався в середньому на 3-1%. У свою чергу, в Україні відсоток залучених у сільському господарстві знизився з 23% у 1995 до 17% у 2013. (Рис. 11).

Економіка аграрного сектору України за оцінками багатьох експертів є наближеною до економіки аграрного сектору Польщі. Приймаючи до уваги, що Польща підписала Угоду про асоціацію в 2004 році, кількість залученого населення у сектор значно знизилась у наступні 5 років після підписання з 17% до 13%. Відповідно, можна зробити висновок, що незважаючи на вже значне падіння кількості залученого населення в агросекторі України, даний показник буде продовжувати знижуватись у продовж наступних 5 років.

Аналізуючи динаміку працюючого населення України за період 2004 – 2013 роки за даними Держкомстату (Рис. 12), можна відзначити той факт, що кількість населення працездатного віку у сільській місцевості є стабільною

протягом даного періоду. Відповідно, до зазначеної статистики вище щодо кількості залученого населення у сільському господарстві країн ЄС, в наслідок підвищення механізації виробничих процесів, а також відсутності ефектиної державної політики щодо розвитку сільських територій, в Україні матиме факт значного підвищення міграції сільського населення до міст. На рисунку представлено динаміку працездатного сільського населення України за період з 2004 по 2013 роки у розрізі статі населення.

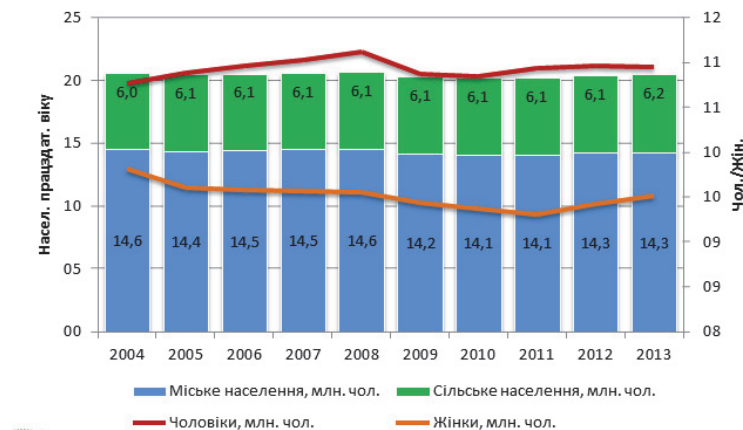

Рис. 12 Динаміка працездатного сільського населення в Україні за період 2004-2013 рр.

Джерело: Держкомстат України, 1998-2014, [Електронний ресурс].- Режим доступу:

http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/rp/eans/eans_u/rzn_rik13_u.htm

Більше того, проблема працевлаштування у сільській місцевості України залишається актуальною. За даними Держкомстату на 01.02.2010р. чисельність безробітних у сільській місцевості сягнула 215,9 тис. чол., що становить 5,7% безробітних.

Основними причинами міграції населення з сільських територій є:

- Обмежені можливості працевлаштування;
- Низька заробітна плата;
- Престижність роботи на підприємствах та установах великих міст.

Дані проблему можливо вирішити шляхом:

- Створення робочих місць;
- Вирішити питання підвищення рівня оплати праці;
- Обмеження «тіньової» економіки та «тіньової» зайнятості тощо;

- Комплексна оцінка міграційних потоків, ситуації в регіонах та їх потенціалу;
- Розробка нормативно-правових документів.

Більше того, розвинуті країни світу направляють субсидії у аграрний сектор з метою розвитку та підтримки фермерства для забезпечення продовольчої безпеки в країні, таким чином мінімізуючи загрозу надлишкової міграції з сільських територій у міста. В країнах ЄС такі субсидії складають до 50% вартості сільськогосподарської продукції¹²².

6.2. Зайнятість поза фермою

У розвинених країнах та країнах що розвиваються, домогосподарства отримують від 20 до 70% доходу від зайнятості поза фермою¹²³. Визначити відсоток щодо отримання доходу від зайнятості поза фермою в Україні в рамках даного дослідження не вдалось, оскільки навіть якщо і має місце працевлаштування, воно є в рамках «тіньової» економіки.

На сьогодні у зарубіжній літературі є дві поширені моделі розвитку сільської місцевості, перша це шляхом адаптації та впровадження новітніх технологій у сільськогосподарській галузі, друга це шляхом сприяння акумуляції капіталу у домогосподарств, що проживають у сільській місцевості.

Важливо відзначити дослідження зарубіжних вчених^{124, 125}, що політика працевлаштування населення має прямий вплив на рішення фермерів щодо працевлаштування та інвестування капіталу, з іншого боку аграрна політика впливає як на сільське так і на міське населення. Працевлаштування поза фермою має негативну кореляцію з інвестиціями у ферми шляхом залучення субсидійованих державою кредитів на розвиток сільського господарства. Так

¹²² Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 4-12.

¹²³ Ji, Yueqing; Zhong, Funing; Yu, Xiaohua, (2010), Machinery investment decision and off-farm employment in rural China, IAMO Forum 2011, No. 5

¹²⁴ Ahituv, Avner, and Ayal Kimhi. 2002. "Off-Farm Work and Capital Accumulation Decisions of Farmers Over the Life-Cycle: The Role of Heterogeneity and State Dependence." *Journal of Development Economics*, 68 (2): 329-53

¹²⁵ MR Rosenzweig, (1980), Neoclassical theory and the optimizing peasant: An econometric analysis of market family labor supply in a developing country - *The Quarterly Journal of Economics*

само, ряд західних науковців стверджує¹²⁶, що акумуляція капіталу сільськими домогосподарствами також має негативну кореляцію з працевлаштуванням поза фермою.

У країнах що розвиваються, ринки капіталу є у процесі формування, тому для фермерів працевлаштування поза фермою є джерелом накопичення капіталу. З другого боку, у розвинених країнах, таких як США, можливість працевлаштування поза фермою знижує інвестиції у капітал ферми.

Нещодавнє дослідження в США показало, що 90% доходу домогосподарств зайнятих у сільському господарстві надходить від діяльності поза межами ферми¹²⁷. При цьому, для менших за обсягом господарств, дохід від зайнятості поза фермою є переважаючим. Таким чином, дані домогосподарства є у зоні ризику в частині сплати кредитів у зв'язку з високою залежністю від діяльності не пов'язаною з сільськогосподарською діяльністю та є в зоні стресу пов'язаного з фінансовими кризами у інших галузях економіки. Основним чином, така ситуація має місце у зв'язку з тим що, для прикладу, дружини домогосподарств знаходять роботу поза фермою.

Великі ферми є менш залежними оскільки їх чистий дохід є значно вищим (до 10 раз) від сільськогосподарської діяльності. Відповідно до проведених в США досліджень домогосподарства, які працюють на і поза фермою мають вищі доходи¹²⁸.

З другого боку, в Канаді великі міста не мають значного впливу на міграцію трудового населення. Добирання на роботу в основній своїй частині відбувається від села до села¹²⁹. Більшу кількість ферм, які зайняті поза фермою, складають ферми до 28 га., на яких 57,8 % зайняті поза фермою (2009).

Залучення дружини фермера у роботу поза фермою підвищує ймовірність, що чоловік буде залучений у роботу поза фермою також. З іншого

¹²⁶ C.J. Lagerkvist, K. Larsen, K.D. Olson, (2007), *Off-farm income and farm capital accumulation: a farm-level analysis* - *Agricultural Finance Review*

¹²⁷ Brian C. Briggeman, (2011), *The Importance of Off-Farm Income to Servicing Farm Debt*, *Economic Review* • First Quarter 2011, Federal Reserve Bank of Kansas City

¹²⁸ Judith I. Stallmann and James H. Nelson, (1995), *Employment History and Off-Farm Employment of Farm Operators.*, *Agr. and Applied Econ.* 27 (2), December, 1995:475-487, Copyright 1995 Southern Agricultural Economics Association

¹²⁹ Alessandro Alasia and Ray D. Bollman, (2009), *Off-Farm Work by Farmers: The Importance of Rural Labour Markets*, *Rural and Small Town Canada Analysis Bulletin Catalogue no. 21-006-X, Vol. 8, No. 1 (March 2009)*, Statistics Canada

боку, якщо сім'я не займалась історично фермерською діяльністю, а відносилась до робочих, залучення дружини у діяльність поза фермою, зменшує ймовірність залучення чоловіка до фермерської діяльності.

На думку експертів, перспектива розвитку села матиме наступну хронологію.

Залучення інвестицій у сільське господарство сприятиме підвищенню ефективності роботи сільськогосподарських підприємств та домогосподарств за рахунок збільшення тракторного та комбайнового парку у сільській місцевості, а також залучення у виробництво новітніх технологій виробництва.

В результаті підвищення ефективності виробництва вивільниться частина робочих місць, що сприятиме підвищенню відсотка безробітних у сільській місцевості.

Вирішення проблеми безробіття може відбутися шляхом залучення жителів у діяльність поза фермою, шляхом їх працевлаштування у сфері послуг та супутніх до сільськогосподарської галузях.

Розвиток сфери послуг у сільській місцевості сприятиме підвищенню благоустрою та надходженню до домогосподарств додаткових доходів, що збільшить їх платоспроможність та сприятиме розвитку кредитування.

19 вересня 2007 року КМУ прийняв постановою №1158 Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року з загальним обсягом фінансування 128 164,1 млн грн. При цьому, 120 750,5 млн грн. заплановано з державного бюджету України¹³⁰. В цілому програму не можна назвати успішною, основними причинами експерти називають брак коштів та відповідної кваліфікації персоналу.

Також, 17 жовтня 2013 року КМУ розпорядженням № 806-р схвалив Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Але, на час формування даного документу Державна програма не розроблена.

¹³⁰Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, Кабінет Міністрів України; Постанова, Програма, Паспорт [...] від 19.09.2007 № 1158 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>

Відповідно, необхідну здійснювати пошук джерел інвестування у агросектор у приватному секторі та місцевих бюджетах.

Однією з опцій збільшення робочих місць є розбудова у сільській місцевості об'єктів зберігання сільськогосподарської продукції та відповідної переробної промисловості. Має місце актуальне питання щодо фінансування таких проектів, оскільки бізнес не завжди готовий вкладати власні кошти у довготермінові проекти, а фінансовий сектор не здатний сьогодні взяти на себе всі ризики щодо фінансування інфраструктурних проектів.

Крім того, після проведення децентралізації влади, яка активно пропагується Президентом та КМУ, очікується підвищення надходжень до місцевих бюджетів. Відповідно, розбудова місцевості об'єктів зберігання продукції та відповідної переробної промисловості приватним сектором може бути підтримана місцевими органами влади за рахунок впровадження локальних програм здешевлених кредитів для приватного сектору.

Також, є необхідність відновлення та розбудови соціальної інфраструктури сільських територій. Дані проекти, також можуть бути профінансовані із залученням синдікованих кредитів приватного сектору та місцевих органів влади, або шляхом розробки та впровадження локальних програм здешевлених кредитів для приватного сектору.

Великий потенціал для створення робочих місць на сільських територіях має сфера послуг. На сьогодні, в Україні вона знаходиться в зародковому стані та потребує підтримки з боку публічного та приватного секторів. Сфера послуг може бути розвинена за рахунок впровадження проектів приватно-публічного партнерства через концесію та довготермінові контракти на використання інфраструктурних об'єктів.

6.3. Розвиток сільських територій

Питання щодо розвитку інфраструктури у сільській місцевості досить широко дискутується протягом останніх 20 років. Нажаль, за даний час не

можна відзначити значного прориву у вирішенні даного питання. У свою чергу, у зв'язку із підписанням Угоди, є надія, що Уряд більше сконцентрує свою увагу на вирішенні даного питання, що відповідно матиме позитивний вплив на підвищення ефективності сільського господарства в Україні.

Розвиток сільських територій задекларовано у статті 339 Розділу 5 Угоди. Також, стаття 400 Розділу 5 Угоди визначає співробітництво та двосторонній розвиток та захист прав та повагу самобутності громад у сільській місцевості.

На відміну від України, в ЄС приділяється велика увага розвитку сільських територій, в першу чергу у зв'язку з тим, що у сільській місцевості проживає близько 27% населення ЄС¹³¹.

Розвиток сільських територій в ЄС виконується в рамках узгодженої між країнами членами ЄС структурної програми Спільної Аграрної Політики (САП). В процесі свого розвитку, дана політика переорієнтовувалась від принципів щодо фокусування на конкретних територіях до системного управління та координації територіального розвитку в рамках ЄС.

Слід зазначити, що в процесі еволюції САП сприяла поєднанню елементів регуляторної та ринкової політики різних країн та, таким чином, переорієнтовувала свої цілі від вирішення проблем конкретних сільських територій до завдань розвитку об'єднаних в рамках ЄС територій. Відповідно, САП представляє собою напрямки загального розвитку територій ЄС, а не окремих країн її членів¹³². САП відображає загальні цілі розвитку ЄС і зокрема фокусується на таких питаннях як:

- Уніфікація та покращення правового регулювання у аграрному секторі країн членів ЄС;
- Покращення взаємодії підвищення ефективності адміністративних відносин між інститутами ЄС та суб'єктами аграрного сектору;

¹³¹ *Situation and prospects for EU agriculture: [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/situation-and-prospects/2010_en.pdf.*

¹³² *Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України / Аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011.*

- Сприяння лібералізації аграрного сектору ЄС в рамках відповідних вимог COT.

Починаючи з 1988 року в ЄС діє Робоча група з питань розвитку сільських територій та відновлення села (ARGE). Розроблені програми щодо розвитку сільських територій фінансуються з допомогою таких інститутів як Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Фонд фінансових інструментів підтримки рибальства (FIFG), Європейський сільськогосподарський фонд орієнтації та гарантій (EAGGF), Європейський соціальний фонд (ESF) та інших.

Також, регіональний розвиток ЄС забезпечується за рахунок впровадження програм Агентства реструктуризації і модернізації сільського господарства (ARiMR), котре розробило та впроваджує такі програми як розвиток милого фермерства, виплата структурних пенсій, що сплачується фермерам при досягненні 55 річного віку та інше.

Розвиток сільських територій в Україні на сьогодні є не врегульованим. Мало місце ряд ініціатив у формі законопроектів, таких як «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості»¹³³, який у 2009 був замінений на проект закону «Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення»¹³⁴, а у 2010 останній був замінений на проект закону «Про упорядкування сільської поселенської мережі»¹³⁵.

Таким чином, на сьогодні розвиток сільських територій реалізується в рамках регіональних політик розвитку та державної аграрної політики.

Мобілізація громад може бути дієвим інструментом розвитку соціально-економічного розвитку громади та базисом для створення партнерських відносин громад з органами влади, приватними компаніями аграрного сектору

¹³³ Проект Закону України “Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості”: [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=24247&pf35401=69261>

¹³⁴ Проект Закону України “Про упорядкування сільської поселенської мережі, поглиблення принципів місцевого самоврядування у сільській місцевості та сприяння деурбанізації народонаселення”: [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ligazakon.ua>.

¹³⁵ Проект Закону України “Про упорядкування сільської поселенської мережі” : [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ligazakon.ua>.

та НУО. Імплементація даного інструменту силами місцевих та регіональних НУО не тільки елімінує потенційні конфлікти між громадами та адміністраціями аграрних компаній, але й підвищує соціальну значимість останніх.

Більше того, стаття 421 Угоди передбачає сприяння сторонами Угоди залучення НУО та всіх інших зацікавлених сторін до процесів впровадження реформ у Україні та налагодження співробітництва в рамках Угоди між Україною та ЄС.

Для отримання позитивного результату від мобілізації громад необхідно запроваджувати проекти, які будуть не тільки сфокусованими на покращення екологічного стану територій, але й піднімати добробут місцевих громад. До того, перед тим як розглянути процес самоорганізації громад, необхідно визначити, що таке громада.

Громада — це складна сукупність індивідуумів, які відрізняються за статусом, політичною та економічною силою, релігією, соціальним статусом та намірами¹³⁶. Громада може складатися як з декількох індивідуумів, так і невизначеної їх кількості.

Ключовими питаннями є «Які переваги отримує місцева громада?» та «Як залучити до процесу реалізації проекту громаду, яка б взяла на себе певний перелік обов'язків ти приймала участь у його фазах?». Для відповіді на ці питання необхідно розглянути фундаментальні елементи самоорганізації громад.

Головними елементами самоорганізації громад є: (1) загальна думка щодо соціально-екологічної проблеми та мотивації щодо її вирішення¹³⁷; (2) лідерство (вихідців громади або представників інституцій), (3) партнерство (влада, НУО), (4) наявність локальних експертів та (5) наявність фінансової підтримки.

Кожен з проектів має основні фази впровадження, тобто планування, впровадження, моніторинг, перепланування (корегування) і т.д. На кожній з цих

¹³⁶ Agrawal, A. and C.C. Gibson. (2001), *The role of community in natural resource conservation*. Agrawal and Gibson (Ed.). *Communities and the Environment: Ethnicity, Gender, and the State in Community-based Conservation*. Rutgers University Press. New Brunswick.

¹³⁷ Seixas C.S., (2004), *Creating opportunities for community self-organization: a task for integrated conservation and development initiatives*, State University at Campinas (UNICAMP), Campinas, São Paulo State, Brazil, csseixas@hotmail.com

фаз окремі організації інвестують певний ресурс (досвід, гроші, робітники), але основою команди завжди є місцева громада, НУО та органи місцевого самоврядування.

Мотивація урядових організацій у прийнятті участі в таких проектах є в більшій частині політична, тому що через участь у успішних проектах, влада показує свою компетентність та можливість вирішення проблем громадськості.

Ініціація проекту, у більшості випадків, виходить не від місцевих громад, а від сторонніх організацій, які мають досвід впровадження таких проектів або знайомі з результатами впровадження останніх на інших територіях. Тому, важливим є факт розуміння громадою, що саме вона є генератором ідей впровадження проекту, а усі інші є її консультантами.

Більшість проектів потребує початкової інвестиції на стадіях зародження проекту. Згідно з Сейкас (2004), потреба у фінансуванні проектів на початкових етапах є значно меншою або відсутньою у випадках коли громада є екологічно обізнаною або у даній місцевості є екологічна проблема, яка потребує негайного вирішення.

Фінансування проекту може здійснюватись з декількох джерел, тому вміння підготування інформації про проект є суттєвим фактором. Згідно досвіду впровадження проектів, краще фінансування отримують проекти де виконавці мають набутий досвід ініціації подібного роду проектів.

Для фінансування ініціативи проекту готується документ, який описує основні цілі, завдання та очікувані результати. Даний документ супроводжується додатковою інформацією про проект, згідно вимог потенційного донора. При фінансуванні масштабних проектів, донорські організації використовують великі НУО або Уряд. Місцеві організації можуть отримати тільки малі гранти в силу відсутності експертного персоналу. Слід зауважити, що інвестиція у натуральній формі (товари, послуги, роботи) може бути профінансована представниками громади.

Лідерство є одним з ключових моментів розвитку проекту. Лідером може бути як виходець з громади, так і з представник іншої організації (НУО, церква, уряд). Лідер має мати такі якості як: інноваційність, комунікабельність, вміння знаходити спільну мову, системне мислення. В більшості випадків громада розглядає лідерів, як «агентів змін»¹³⁸. Для прикладу, в практиці проектів в Таїланді (Community Forestry Group, Thailand)¹³⁹ є випадки коли, в реальності, менеджером проекту був монах, який проводив просвітницьку роботу з місцевими громадами щодо обізнаності проблемами довкілля.

Партнерські стосунки зазвичай бувають двох форм (формальні і неформальні) та в основному налагоджуються з органами влади, НУО та приватним сектором. Формальне партнерство має місце коли органи влади та інші організації проводять тренінги або експертну допомогу, тощо. А неформальне партнерство зароджується підчас передачі досвіду або специфічних знань.

Для підвищення ефективності шляхів впровадження ініціатив місцевих громад необхідно створювати Громадські екологічні ради при районних та місцевих радах. До екологічних рад могли б входити представники громадськості та екологічних громадських організацій, вчителі, лікарі, науковці, та ін. При Громадських радах повинні бути постійно діючі громадські приймальні, які будуть реагувати на звернення представників громади.

6.4. Перспективна модель розвитку сільських територій

Приймаючи до уваги сучасний стан сільських територій та описану проблематику вище, запропоновано причинно-наслідкову модель розвитку сільських територій України в умовах сьогодення. Дану модель схематично зображено на Рис. .

¹³⁸ Seixas C.S., (2004), *Creating opportunities for community self-organization: a task for integrated conservation and development initiatives*, State University at Campinas (UNICAMP), Campinas, São Paulo State, Brazil, csseixas@hotmail.com

¹³⁹ Equator Initiative Technical Reports by D. Fernandes, J. Herrera, S. Maurice, D. Medeiros, J. Senyk, S. Shukla

Рис. 32. Модель розвитку сільських територій

На рисунку зображено причинно-наслідкову модель розвитку сільських територій України в умовах сьогодення. Зокрема, модель включає три рівня проблем та причинно-наслідкові зв'язки.

В даній моделі пропонується покроковий шлях розвитку сільських територій. При цьому, це абсолютно не означає, що інші соціальні питання повинні бути поза рамками моделі. Основна ідея моделі полягає у розробці стрижня, який буде покладено в основу розробки державної програми розвитку сільських територій.

Першочергово запропоновано зосередитись на змінах у законодавстві, а саме з метою підвищення надходжень до місцевих бюджетів та стимулювання міграції висококваліфікованого персоналу на сільські території запропоновано визначити на законодавчому рівні реєстрацію сільськогосподарських підприємств за місцем розміщення виробничих потужностей.

Наслідком реєстрації сільськогосподарських підприємств за місцем розташування виробничих потужностей та відповідно підвищення надходжень до місцевих бюджетів, буде можливість розробки та впровадження локальних програм здешевлених кредитів для розбудови об'єктів зберігання сільськогосподарської продукції та відповідної її переробки. Що у свою чергу сприятиме створенню робочих місць та підвищенню доданої вартості продукції.

Кінцевим етапом даного причинно-наслідкового ланцюга буде розвиток сфери послуг та соціальної інфраструктури, оскільки міграція висококваліфікованого персоналу з міст до сільських територій створить попит на ряд непритаманних на сьогодні для сільських територій послуги, а також створенню нових робочих місць. До того, розвиток сфери послуг знизить кількість непрацюючих та сприятиме підвищенню доходів сільського населення, що в свою черги сприятиме підвищенню стандартів життя у сільській місцевості.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ, ОЦІНКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами відкриває шляхи для впровадження європейських агротехнологій, адаптації законодавства, створення сприятливого бізнес-клімату та залучення інвестицій в обмін на зерно та іншу сільськогосподарську продукцію.

2. Стратегічними орієнтирами реформування та розвитку аграрного сектору економіки України в рамках правового поля агросектору та дотримання умов Угоди мають бути:

a. необхідність завершення земельної реформи в інтересах усього українського народу, здійснення на цій основі докорінної перебудови економічних відносин на селі;

b. інституційне забезпечення реформ, створення на селі сучасної ринкової інфраструктури, удосконалення аграрного ринку, розвиток ефективних конкурентоспроможних форм організації сільськогосподарського виробництва та господарювання;

c. утвердження ефективних механізмів захисту прав приватної власності на землю, включаючи реформування судової системи держави, запровадження повноцінного ринку землі, адекватних орендних відносин на землю та майно;

d. запровадження ефективних економічних стимулів і механізмів раціонального використання земельних та водних ресурсів, охорони та відтворення родючості земель;

e. розробка і запровадження комплексних механізмів фінансового оздоровлення та забезпечення фінансової стійкості галузі, удосконалення системи банківських послуг, інтеграція фінансового, аграрного та промислового капіталів шляхом створення інститутів спільного інвестування, запровадження системи іпотечного кредитування;

f. стимулювання аграрно-промислової кооперації, розвитку приватних та приватно-кооперативних підприємств у сфері агросервісу, переробки і збуту продукції;

g. впровадження у операційні процеси учасників аграрного ринку систем екологічного та соціального управління та корпоративно-соціальної звітності для зниження інвестиційних ризиків для приватного сектору (комерційних банків);

h. створення сприятливого інвестиційного клімату, інноваційна модернізація матеріально-технічної бази, реформування цінової, амортизаційної та податкової політики, технічне та технологічне оновлення АПК;

i. створення господарських підприємств із закритим циклом виробництва для зменшення навантаження на природне довкілля;

j. вирішення комплексу медико-демографічних проблем сільського населення, забезпечення динамічного соціального розвитку села.

3. Урядова Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року не містить жодних прямих положень щодо вирішення комплексу проблем, пов'язаних із глобальними змінами клімату, включаючи зменшення викидів парникових газів та реалізацію адаптаційних заходів.

4. За оцінками експертів, чисельність населення Планети у 2050 році досягне 9,5 млрд. чол. (при нинішніх 6,5 млрд.). Постійно збільшуватиметься потреба у продовольстві і питній воді. Глобальна роль України, як виробника і постачальника на світовий ринок продуктів харчування, буде зростати. Родючі землі є однією з небагатьох конкурентних переваг нашої держави. Цією обставиною треба скористатися, щоб зайняти гідне місце серед найбільш важливих і впливових країн Європи та світу.

5. Для забезпечення екологічної безпеки земельних ресурсів і сталого землекористування необхідно оптимізувати співвідношення ріллі й екологостабілізуючих угідь, вилучивши з обробітку деградовані й малопродуктивні землі з наступною консервацією (реабілітацією) і

трансформацією їх у лісові та природні кормові угіддя. На першому етапі оптимізації таке співвідношення має відповідати пропорції 50 : 50 %. При цьому площа ріллі зменшиться на 8–10 млн. га, відповідно підвищиться лісистість території та частка природних кормових угідь.

Під час удосконалення системи моніторингу земель слід узгодити з європейськими критерії, індикатори, методи спостережень, організацію, структуру, збір та обробку інформації, отриманої різними відомствами. Крім того, потрібно узгодити форми опису індикаторів чи індексів, що дасть змогу досягти певних компромісів міжвідомчого значення. Завдяки таким методам можна наблизитись до автоматизації обміну інформацією та до створення відповідних пошукових систем, важливих для віддалених користувачів, що може бути реалізовано через Інтернет.

Крім виробничого агроекологічного моніторингу потрібно сформувати самостійну фіксовану мережу спостережень за екологічним станом ґрунтів, у *тому числі і насамперед в районах, де планується видобування сланцевого газу*. Бази даних з цього питання та геоінформаційні системи мають бути узгоджені з європейськими.

6. З метою вдосконалення державної політики щодо раціонального й екологічно безпечного використання земельних ресурсів, серед яких і землі сільськогосподарського призначення, необхідно інтегрувати роботи із землеустрою, ґрунтово-агрохімічних обстежень й еколого-меліоративного моніторингу та створити єдину державну земельну інформаційну систему, яка має складатися з бази даних про просторову характеристику земельного фонду країни у всіх його аспектах і базуватися на єдиній системі їх координатної прив'язки та на комплексному використанні сучасних інформаційних систем, дистанційних і традиційних методів спостережень.

Потрібно продовжити удосконалення правового і нормативного забезпечення засад створення стійких систем землекористування, охорони і відтворення родючості ґрунтів з метою збереження цілісності ґрунтового

покриву, його екологічних функцій та різноманітності ґрунтів у процесі сільськогосподарської діяльності, а також оптимізації сучасних регіональних систем землекористування й використання агрохімікатів, обґрунтування параметрів для створення спеціальних сировинних зон для виробництва продуктів дитячого харчування.

7. Проблема аграрного реформування в Україні є не стільки економічною, скільки соціальною, бо в українському сільському господарстві зайнято, включаючи присадибне господарство, майже 25% робочої сили. До того ж на хвилі “охоронного” спалаху національної самосвідомості (село — колыска українства) можливі етнічно забарвлені соціальні конфлікти.

8. Не менш катастрофічними очікуються медико-демографічні наслідки [140]. В цьому випадку прогнозується подальше погіршення здоров'я селян, посилення епідемій “хвороб бідності” (туберкульозу і т.п.), закріплення низької народжуваності, високої смертності, спалах міграції і еміграції, подальше постаріння і прискорене скорочення сільського населення (на 2,5-3 млн. за 10 років), зникнення майже третини сільських населених пунктів (за 10 років).

9. Необхідно започаткувати та підтримати на рівні держави розвиток ринкових механізмів управління та зменшення впливу на природне довкілля, зокрема, але не обмежуючись, шляхом зниження викидів парникових газів у агросекторі, поширенні практики використання корпоративної соціальної відповідальності та залучення фінансових інститутів у процеси зниження впливу на довкілля, впровадження практики використання оцінки життєвого циклу продукції сільськогосподарського сектору.

¹⁴⁰ Дослідження впливу медико-демографічних проблем Українського села на перспективи сталого розвитку України (регіональний аналіз). – К.: УІНСіР РНБОУ, 2002. – 113 с.

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

Додаток 1 — РЕГЛАМЕНТ (ЄС) № 374/2014 ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ від 16 квітня 2014 року щодо скорочення або скасування митних тарифів на товари, що походять з України

Додаток 2 — Тарифний графік ЄС (згідно з додатком 1 Регламенту Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014)

Додаток 2-1 — Додаток II Регламенту Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014 щодо скорочення або скасування митних тарифів на товари, що походять з України

Додаток 2-2 — Додаток III Регламенту Європейського Парламенту та Ради №374/2014 від 16.04.2014 щодо скорочення або скасування митних тарифів на товари, що походять з України

Додаток 3 — Тарифний графік ЄС

Додаток 4 — Обсяги тарифних квот, які діятимуть впродовж АПТР

Додаток 5 — Митний кодекс ЄС

Додаток 6 — УКТ ЗЕД (2014 року)

Додаток 7 — Регулювання окремих ринків ЄС (перелік нормативних актів)

Додаток 8 — Зміни до законодавства України

Завантажити додатки Ви можете на сайті

асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» за посиланням:

[http://ucab.ua/ua/ukab_proponue/doslidzhennya/agrisector and EU/](http://ucab.ua/ua/ukab_proponue/doslidzhennya/agrisector_and_EU/)